

**MUHANGARAMBO WA KHARIKHULAMU
YA LUSHAKA YA AFRIKA TSHIPEMBE**
YA VHANA U BVA VHA TSHI BEBWA U SWIKA KHA MINWAHA MINA

VESHENI YO AN AVHUWAHO
(Tshivenda)

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

unicef
unite for children

The South African National Curriculum Framework for children from Birth to Four
February 2015

© Department of Basic Education

All care has been taken to ensure that the information is correct and original sources have been indicated for reference and verification. With an identification of the Department of Basic Education as source, the document may be freely quoted, reviewed, abstracted, reproduced and translated, in part or in whole, but not for sale nor for use in conjunction with commercial purposes. Original sources should be acknowledged where indicated in the publication.

ISBN: 978-1-4315-3219-3

Suggested citation:

Department of Basic Education. 2015. *The South African National Curriculum Framework for children from Birth to Four*. Pretoria: Department of Basic Education

Obtainable free of charge from:

Department of Basic Education
222 Struben Street
Private Bag X895, Pretoria, 0001
Telephone: 0123573000
Fax: 0123230601
Website: www.education.gov.za
Email: ecd@dbe.gov.za

Cover illustration: © UNICEF/itldesign

Layout: CTP Pretoria | Tel: 010 597 7861

ZWI RE NGOMU

Mathemo	i
Ndivhuwo	i
Maipfi a u ranga- nga Minister of Basic Education, Mrs AM Motshekga, MP	ii
Bono la vhana kha miñwaha ya u ranga	1
Bono la vhana miñwahani ya u ranga	2
Mihumbulo mihulwane yo vhumbaho MKL (NCF)	5
Milayo i ñivhadzaho theru tharu ine ya ñisendeka nga MKL (NCF)	7
Masia a u Guda ha u Ranga na Mveledziso	8
Sia la u Thoma la u Guda ha u Ranga na Mveledziso: Vhuvha havhudzi	17
Sia la u Vhuvhili la u Guda ha u Ranga na Mveledziso: Vhunye na u vha wa heneho	35
Sia la u Vhuraru la u Guda ha u Ranga na Mveledziso: Nyambedzano	46
Sia la u Vhuna la u Guda ha u Ranga na Mveledziso: U tandula Mathematiki	57
Sia la u Vhutanu la u Guda ha u Ranga na Mveledziso: Vhutsila	64
Sia la u Vhurathi la u Guda ha u Ranga na Mveledziso: Ndívhho na u pñesesa liphasi.....	72
U lingwa ñhodea dza mveledziso dza ñwana muñwe na muñwe na ñ na madzangalelo a u guda	79
Mutevhe wa Zwiko zwo shumiswaho	90

MATHEMO

Mathemo o shumiswaho kha Muhangarambo wa Kharikhulamu ya Lushaka (MKL) wa vhana u bva u bebwani u swika kha miwaha miña

Ńwana / vhana	zwi amba vhutshetshe hothe, zwixele na vhana vhaṭuku, vhukoni hothe vhune vha vha naho, mbeu, siangane, luambo kana mvelele
Vhabebi	ndi mulondoti muhulwane wa የwana
Miṭa	ndi vhathu vhane የwana a dzulanavho
Sia ḥa Mveledziso ḥa u Guda ha u Ranga (SMGR)	Zwi amba zwidzudzanyi zwa rathi zwo teaho vhana: Vhuvha havhuđi; Vhunę na u vha wa henefho, Vhudavhidzani; u Tumbula Mbalo, Vhusiki, Ndīvho na u Pfesesa እifhasi

NDIVHUWO

Muhasho wa Pfunzo ya Mutheo u livhuwesa vhaftaramikovhe vhothe na vhathu nga muthihi muthihi kha u dzhenelela havho na u qidzhenisa kha u bveledza Muhangarambo wa Kharikhulamu ya Lushaka (MKL) wa vhana u bva u bebwani u swika kha miwaha miña. Ri tama u livhuwa UNICEF kha u lambedza hayo maitele a u bveledza እንwalwa. Ndivhuwo dzo khetheaho dici livhisiva kha kha phurofesa Hasina Ibrahim vha bvaho kha Yunivesithi ya Free State na vho Margaret Irvine kha mveto- mveto ya u thoma kathihi na Dokotela Snoeks Desmond kha u lulamisa እንwalwa ዥ ታndavhuwaho na u bveledza vesheni yo ታkufhadziwaho.

MAIPFI A U RANGA

NGA MINISTER OF BASIC EDUCATION, MRS AM MOTSHEKGA, MP.

“U lenga kha maitele a u ḥoda u qivha na nyaluwo nga phanda ha u ya tshikoloni kanzhi zwi nga vha na masiandoitwa a tshifhinga tshilapfu kha vhana, miṭa natshitshavha. Tshifhinga tshavhuḍi tsha u dzhenelela ndi nga phanda ha mbebo na miñwaha ya u thoma ya vhutshilo. U bindulisa kha Nyaluwo ya Vhana Vhaṭuku zwi tea u vha tshithu tsha ndeme.” Ndzudzanyo ya lushaka ya Nyaluwo: bono ḥa 2030 (2011) Vhutođisisi vhu sumbedza uri mađuvha a 1000 a u thoma (nga phanda gambeko, a u thoma na a vhuhana) a vhutshilo a a kwamea nga masiandoitwa a vhupo.

Furemiweke ya Kharikhuļamu ya Lushaka ya vhana u bva kha u bebwa u swika ka miñwaha miña (NCF) i ḥo aravha kha khaedu dzine sekithara ya Nyaluwo ya Vhana Vhaṭuku ya sedzana nadzo. Maga a u thoma a u bveledza NCF ho vha hu u vhumba Zwilinganyou Zwa Lushaka zwa u Guda zwa Vhana Vhaṭuku (NELDS) NGA 2009. U phethwa ha NCF ho itwa nga maitele a u nea nyeletshedzo hune ha katelwa vhudipfiwa ha lushaka. Maitele haya o shumiswa u vhumba na u phetha NCF.

NCF i ḥa tshifhinga tsha musi ri tshi khou pembelela miñwaha ya 20 ya demokirati ya shango ḥashu nahone ndi iñwe ya mishumo yo itelwaho u khwinisa ndeme ya pfunzo ya fhasi nga u vhea mutheo wo khwathaho wa miñwaha ya u thoma. U bveledzwa ha NCF ndi u swikelelwa huhulu kha shango ḥashu sanysu ḥi Jinwalwa ḥa u thoma ḥi si na vhukono. Hezwi zwi ḥo ita vhungoho ha uri vhana vha bvaho kha vhubvo ho fhambanaho kha zwiimo zwi sa fani vha wana tshumelo dza n̄tha dza ECD.

NCF i ḥo shumiswa kha zeiimo na ndivho zwo fhamba-fhambanaho u itelau khwinisa tshenzhelo dza u guda dza vhana. I ḥo dovha ya shumiswa nga ndangulo dza u gudisa, madokotela a dziyunesithi, vhabehi na vhanwe vhaṭhogomeli u khwinisa u guda na nualuwa ya vhana.

Vho-AM Motsekga, MP

Minista wa Pfunzo ya Fhasi

BONO LA VHANA KHA MIÑWAHA YA U RANGA

MKL yo ḫuṭuwedzwa nga bono Jitevhelaho

U shuma na vhana kha miñwaha ya u ranga nga ndila ya u vha ḫomphya zwi vha nea tshenzhemo na tshikhala tsha maimo u swikelela vhukoni ho ḫalaho

Muhangarambo wa Kharikhulamu ya Lushaka i ḫea tsivhudzo avho vhane vha bveledza mbekanyamushumo na u shuma na vhutshetshe, zwixele, na vhana vhaṭuku u bva vha tshi bebiwa u swika kha miñwaha miña.

Liñwalwa jo livhiswa kha vhathu vhahulwane vhane vha shuma nga vhana u bva kha u bebwa u swika kha miña nahone ji katela: Liñwalwa jo livhiswa kha vhaaluwa vhane vha shuma na vhana u bva vha tshi bebwa u swika kha miñwaha miña nahone ji katela ngomu:

- Vhabebi na vhaleli
- Vhagudisi vha u ranga vha vhana (sentharani, tshumelo dza thikhedzo dza miña na tshitshavha, vhaleli vha vhana)
- Mugudisi / mudededzi na vhatikedzi
- Vhashumi vha u ḫola (muvhuso na tshitshavha) vhane vha dalela mbekanyamushumo dza Mveledziso ya u Ranga ya Vhana.

Liñwalwa ji ji dovha hafhu ja thusa u tikedza vhana vhahulwane vhane vha nekedza thuso dza Mveledziso ya u Ranga ya Vhana fhano Afrika Tshipembe.

Vhaaluwa vha tea u shumisana u itela u wana zwine jinwalwa ja Mveledziso ya u Ranga ya Vhana ja amba zwone khathihi na u ji shumisa nga vhuronwane ho sedzeswa maedza a maimo a n̄ha u itela vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku vhane vha vha fhasi ha mbekanyamushumo dzo fhambanaho na vhupo vhune ha nga sa senthara dza Mveledziso ya u Ranga ya Vhana, mahayani, vhahurani na zwiimiswa hune vhana vhaṭuku vha ḫogomelwa hone.

Fhano Afrika Tshipembe, u fana na marwe mashango, hu na nyengedzeo ya u dzhiela n̄ha na u tikedza nyaluwo na u guda ha vhana vha re miñwahani ya u ranga. Vhutođisisi vhu sumbedza uri mađuvha a 1000 a u thoma (vha sa athu bebiwa, vhushie vhaṭuku na vhuhulwanenyana) a vhutshilo ndi a ndemesa vhukuma, vhuhulu ro sedza masiandoitwa a vhupo. Vhuṭanzi vhu bvaho kha ḫođisiso ya fhano Afrika Tshipembe i sumbedza uri miñwaha ya u ranga ndi zwone zwidina zwa muteo u itela mutakalo, vhukoni ha muthu, mutakalo wavhuđi wa muthu na wa tshitshavha.

Mbonalo ya ndeme ine ya ita uri mbekanyamushumo dza Mveledziso ya u Ranga ya Vhana ya fhano Afrika Tshipembe i fhambane na dza marwe mashango ndi ḫodea ya shishi ya u shandukisa tshiiimo tsha mavhutatshilisano nga u ḫanganyisa u lelwa na pfunzo zwi tshi itelwa vhana vhaṭuku. Hezwi zwi tea u itea nga ḫwambo wa:

- ḫivhazwakale ya khethanongalukanda (tshiṭalula);
- u sa eđana na zwiimo zwine zwa vhea vhana vhaṭuku khomboni;
- u khwinisa netshedzo ya ndeme kha vhana u bva vha tshi bebwa u ya kha miñwaha miña;
- ḫodea ya u ita uri mushumoni hu vhe fhethu ha vhomakone; na
- ḫodea ya u ḫuṭuwedza bono ḫiswa u itela vhadzulapo vha demokirati ya Afrika Tshipembe.

Liñwalwa ja Muhangarambo wa Kharikhulamu ya Lushaka ji ḫuṭuwedza bono ja Mveledziso ya u Ranga ya Vhana jiñe ja dzhiela n̄ha uri:

- Mađuvha a u thoma a 1000 ane a ḫisa khonadzeo dza u dzhenelela murahu ha u bebwa na miñwaha mivhili ya u thoma ya vhutshilo ya musi ḫwana o no bebiwa; na
- Miñwaha ya vhuraru na ya vhuña ya vhutshilo na tshifhingatsha musi ḫwana a sa athu dzhena tshikolo tsha phuraimari. Ngauralo, jinwalwa ja Muhangarambo wa Kharikhulamu ya Lushaka ji sedzesu ḫwana musi a sa athu bebiwa, a tshi bebiwa na u swikela a tshi thoma Gireidi ya T.

Liñwalwa ja Muhangarambo wa Kharikhulamu ya Lushaka ji ka ndeme u bva kha ndayotewa yashu, milayo yo tiwaho kha vhusimamilayo vhune ha vha hone, pholisi na pulane, tsedzuluso ya kharikhulamu ya Afrika Tshipembe ya u bva u bebwani u swika kha miñwaha mina (Free State, Gauteng, Limpopo), mawanwa u bva kha manwalwa a tshakatshaka a Mveledziso ya u Ranga ya Vhana, ndaela dza ḫifasi dza malugana na Mveledziso ya u Ranga ya Vhana na vhupfiwa kana maiþpi u bva kha sia ja Mveledziso ya u Ranga ya Vhana (hu tshi shumiswa vhathu vho shelaho muledzhe u bva Afrika Tshipembe). Zwilinganyo zwa u Guda zwa u Ranga zwa Lushaka ndi zwone muteo wa Muhangarambo wa Kharikhulamu ya Lushaka.

BONO LA VHANA MIÑWAHANI YA U RÂNGA

MKL i tshimbidzwa fhasi ha bono li tevelahao:

U shuma na u shumela vhana vhothe miñwahani ya u ranga nga ndila ya ñhonifho u itela u vha nea tshedzhemo dza ndeme na ndinganyo ya khonadzeo u itela uri vha kone u swikelela vhukoni havho lwa tshothe.

Muhangarambo wa kharikhujamu

Muhangarambo wa kharikhujamu ndi tshishumisa tsha u dzudzanya tshire tsha katela

- u ñivha na u pfesesa shango
- zwikili zwa u tou ita zwine zwa ñodea na
- mahumbulele na vhuqifari zwi ñodeaho u bveledza vhadzulapo

Ndivho, zwikili na vhuqifari zwothe zwine ra zwi ñoda sa vhathe na vhadzulapo zwi ñalutshedzwa sa ‘vhukoni’. Vhathe na vhadzulapo vha re na vhukoni vha na nñivho nnzhi ine ya shuma, zwikili zwinzhi zwine zwa shuma khathihi na mihumbulo yavhuqì lune zwa fhedzisela vha na mutakalo wavhuqì, vhutshilo vhu bvelelaho na vhu takadzaho.

Heyi MKL i ñalutshedza vhukoni vhune vhutshetshe, zwixele na vhana vhañuku vha tea u vhu bveledza.

MKL i ñalutshedza zwipikwa u itela

- mveledziso na u guda ha vhana, zwine zwa tea u shumisa sa sumbandila u itela u tikedza mveledziso yo fhelelaho ya ñwana na u linga vhukoni na mvelaphanda ya ñwana.
- Vhaaluwa vhane vha thusa u gudisa vhana nga u dzudzanya tshenzhemo ya vhuimo ha nñha na u sedza zwo itwaho khathihi na sengulusa ndila ine vha shuma ngayo.

Zwi re ngomu kha MKL zwa malugana na u guda na mveledziso ya ñwana A ZWI TEI U SHUMISWA NGA NDILA YE ZWA RANDISWA NGAYO. I tea u shumisa sa tshishumisa tshi no tepa u itela uri sima khonadzeo dza tshenzhemo dza ndeme kha vhutshetshe, zwixele na vhana vhañuku.

MKL i nea sumbandila malugana na u bveledza kharikhujamu yo teaho vhutshetshe na vhana vhañuku.

Kharikhujamu ya vhana vha u ranga i sedzesha tshenzhemo ñothe dza vhana u bva vha tshi bebiwa u swikela vha tshi vha na miñwaha miña musi ho sedzwa nyimele dzo fhambanaho. Zwine vhana vha ñipfisa zwone, zwine vha ita, zwine vha pfa na zwine vha vhona musi vha kha vhupo havho havho ha vhuhanana, ndi zwone tshipida tsha ndeme tsha kharikhujamu.

Kharikhujamu i katela tshenzhemo dzi tevelahao

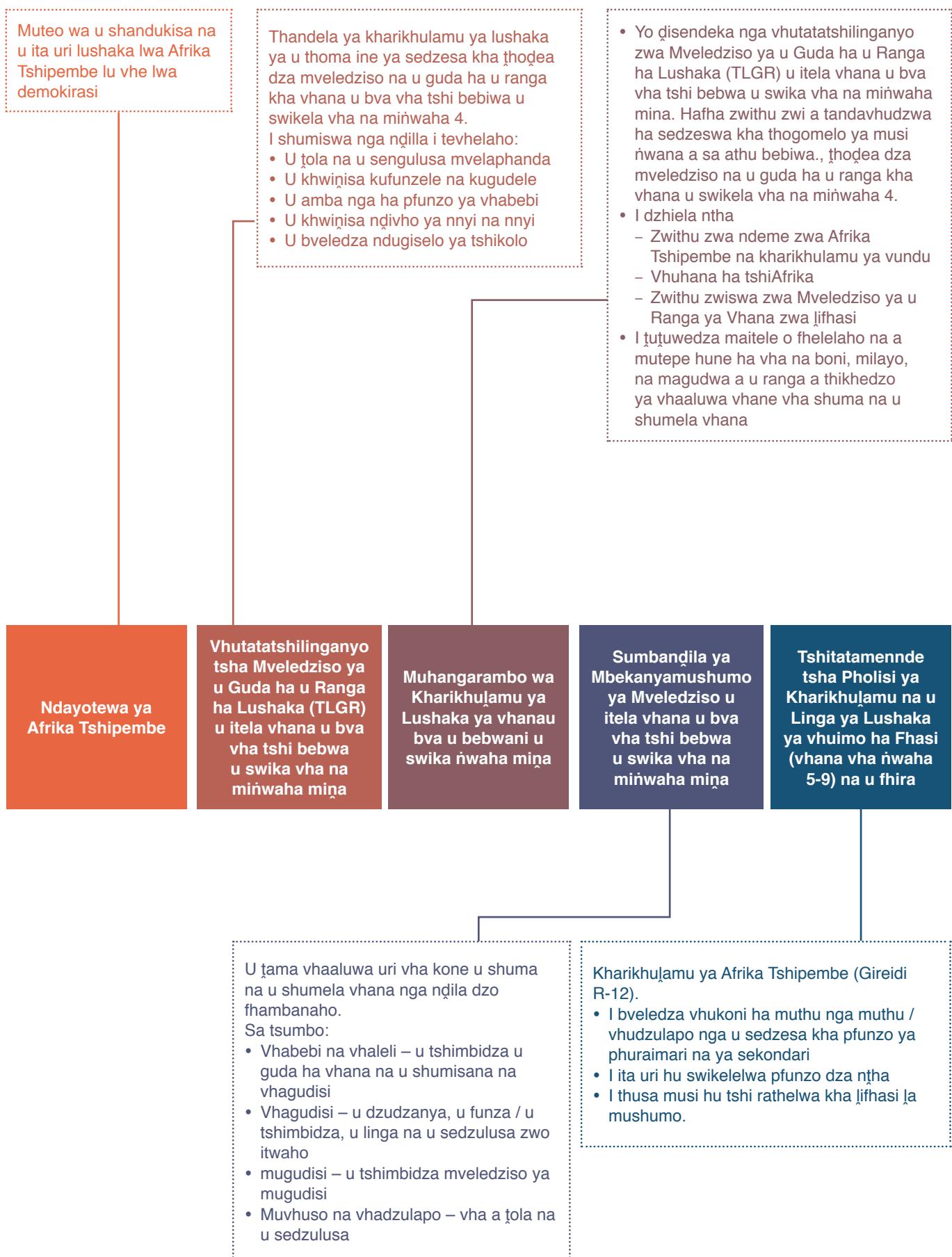
- Dze dza dzudzanywelwa vhana vhañuku fhethu huñwe na huñwe hune vha ñhogomelwa na u gudisa hone (zwo simiñwahina nga vhaaluwa)
- dze dzi si dzudzanywe nga vhathe vhahulwane nga khole
- (u guda nga u vhona / zwifhinga zwa u gudisa)
- dzo sikiwa nga vhana vhone vhañe u itela uri vha pfesese shango ñavho (dzo thomiñwahina nga vhana).

Vhushaka vhukati ha MKL na dzinwe thandela / mihangarambo ya kharikhujamu

MKL ndi ñiñwe ya mbekanyamushumo kana thandela dzo vhalaho dza kharikhujamu. Yothe muhangarambo ya kharikhujamu kha sekithara ñothe dza pfunzo dzo ñisendeka nga Ndayotewa ya Afrika Tshipembe.

Sekithara ya MRV i katela ngomu vhana u bva vha tshi bebwaa u ya kha miñwaha ya ñahe: murahu ha musi hu tshi thomiwa tshikolo (u bebwaa u ya kha miñwaha 4) na luña lwa u dzhena tshikolo (miñwaha 5 u swika kha 9). Mañwalwa a vhutatashilinganyo zwa Mveledziso zwa u Guda ha u Ranga ha Lushaka, MKL, Sumbandila ya Mbekanyamushumo dza Mveledziso ya Vhana u bva vha tshi bebwaa u swika kha miñwaha miña na TSHIPHOKHALI a na vhushaka nga ndila i tevelahao:

Figara 1 Vhûumanî vhukati ha MKL (NCF)na Miñwe mihangarambo ya Kharikhulamu ya Afrika Tshipembe

Ndivho ya MKL

MKL i ṭoda u:

- khwaṭhisidza uri vhana vhaṭuku ndi vhathu vha re na vhukoni vhane vha dzenelela vho khwaṭha kha ngudo dzavho
- ḥonifha u fhambana ha vhana vhashu vhaṭuku, vhukoni havho, nyambo dzavho na vhufa havho
- ḥuṭuwedza tshenzhemo dza vhana vhaṭuku dzine dza dzhieila nzhele nyimele dza mavhutatshilisano na mvelele hune ha dzhielwa n̄ha maitele a u katela, ndinganyiso na demokirasi
- ḫivha ndeme ya nyimele yapo na zwiko kana zwishumiswa zwa vhungwaniapo u itela u gudisa u bva vhuṭukuni, ngauralo, zwi sia zwi khou ḫea tshivhumbeo tsha thikhedzo u itela vhaalua, zwine zwa ḥo ḥuṭuwedza na u vha thusa uri vha kone u sika, u fhaṭa na u bveledza kharikhūlamu ine ya ḥo anana na ḥodea na zwitakalelw a zwa vhana, miṭa, vhuhura na zwitshavha
- khwaṭhisidza kupfesesele kwa masia a u guda a ndeme na u a ḫalusa kha u fhaṭa mbekanyamushumo yo teaho ya ndila ine vhana vhaṭuku vha nga bveledza na u guda
- dzhieila n̄ha kharikhūlamu sa maitele a mbonalo ine ya ḫisa kufunzele, u guda na u sika ndila i vhuyedzaho u itela nyimele dzo fhambanaho
- bveledza maitele o ḫisendekaho kha u bveledza muthu ane a ḥo fhedza e wa ndeme tshitshavhani musi hu tshi tikedzwa vhaalua vhane vha lela na u gudisa vhana vhaṭuku
- thusa musi hu tshi sedzuluswa zwo itwaho murahu musi hu tshi lavheleswa kushumele na vhulivhi ha mbekanyamushumo ya Mveledziso ya u Ranga ya Vhana (MRV)
- ḥanganyisa u lela na pfunzo nga u dzhieila nzhele ḥodea dza mveledziso na u guda kha
 - TLGR (u sedzes kha zwa pfunzo)
 - Mulayo wa Vhana na zwilinganyo zwa Tshumelo ya Vhana vha u Ranga (u sedzes kha u lela na mveledziso ya mavhutatshilisano)
- bveledza bono ḫi fanaho na luambo lwo teaho hu tshi itelwa sia ḫa MRV hu tshi shumiswa zwipikwa, milayo na ndeme zwo ḥoweleaho, hu tshi itelwa u sumba ndila yo lela ho ḥanganyiswaho na pfunzo kha fhethuvhupo ho fhambanaho

MKL na Muhangarambo wa Ndalukano dza Lushaka

Muhangarambo wa Ndalukano dza Lushaka (MNL) ndi muhangarambo une wa vha na zwilinganyo na ndalukanyo, sa zwa tendelaniswa zwone nga vhoṭhe vha kwameaho siani ḫa pfunzo na vhupfumbudzi.

MNL ndi ndila ya u khwinisa pfunzo na vhupfumbudzi Afrika Tshipembe. Yo dzudzanyelwa u

- leludzela vhathu uri vha kone u dzhena kha sisteme ya pfunzo na vhupfumbudzi khathihi na u bvela phanda heneffo

- vulela khonadzeo dza u guda na tshikhala tsha u shuma kha avho vhe kale vha vha so ngo farwa zwavhuđi nga n̄thani ha murafho kana mbeu
- konisa vhathu uri vha bveledze vhukoni havho hoṭhe ho fhelela zwine zwa ḥo sia zwi khou tikedza mveledziso ya ikonomi na mavhutatshilisano zwa shango nga u tou angaredza.

MKL ndi muteo wa mathomoni a maitele a u guda vhuṭshilo hu tshi khou shumiswa milayo na ndeme u bva kha Muhangarambo wa Ndalukano dza Lushaka.

MKL na Mvelelo dza Ndeme

Muhangarambo wa Ndalukanyo dza Lushaka u dzudzanya Mvelelo dza Ndeme dzo itelwaho mbekanyamushumo dzothe dza pfunzo fhano Afrika Tshipembe. MKL i katela ngomu hezwi. Ndi uri vhana vhaṭuku vha tea u guda u:

- ḫalusa na u tandulula thaidzo khathihi na u dzhia tsheo dzo diaho dzine dza sumbedza uri dzo humbulwa vhuṭkuma;
- shuma zwavhuđi sa muthu nga eṭhe na u kona u shumisana na vhařwe sa murado ya tshigwada;
- ḫidzudzanya na u langula nyito dzavho nga ndila yo ḫalaho vhuđifhinduleli na u vha yavhuđi;
- Kuvhanganya, u sengulusa, u dzudzanya na u ḫaṭhuvha mafhungo nga ndila ya maimo a n̄ha;
- davhidzana zwavhuđi hu tshi shumiswa zwikili zwa luambo, zwiga kana zwa u tou vhona fhasi ha nyimele dzo fhambanaho;
- shumisa saentsi na thekinolodzhi zwavhuđi nahone nga ndila ya n̄ha vhukuma na u sumbedza vhuđifhinduleli kha zwa mupo na mutakalo wa vhařwe vhathu; na
- sumbedza u psesesa ḫifasi sa tshipida tsha sisteme dzine dza vha na vhushaka na u kona u ḫivha uri nyimele kana vhuvha ha thandululo dza thaidzo a ho ngo ḫiimisa nga hoṭhe.

Iřwe na iřwe ya dzenedzi Mvelelo dza Ndeme yo ḥanganyisa kha iřwe na iřwe ḫa Masia a Mveledziso na u Guda ha u Ranga ha rathi.

MIHUMBULO MIHULWANE YO VHUMBAHO MKL (NCF)

**Pholisi na
Vhusimamilayo zwa
Afrika Tshipembe**

U ḥuṭuwedza lutendo lwa uri ḥwana ndi tshipida tsha ndeme malugana na mveledziso na pfunzo yawe

**Nyimele ya Afrika
Tshipembe**

Hu na zwithu zwa ndeme, zwiko na khonadzeo zwo itelwaho mveledziso yo fhelelaho ya vhana

**Ndinganyiso, Phambano
na Zwiko Zwapo na zwa
Vhongwaniwapo u bva
Afrika**

U khwinifhadza tshitshavha tsha Afrika Tshipembe hu tshi khou shumiswa Mveledziso ya u Ranga ya Vhana, nga u dzhiela nzhele nyedano, phambano na tshenzhemo dza vhongwaniwapo vha Afrika, zwine zwa vha tsinisa na vhutshilo kana kutshilele kwa vhana fhano Afrika Tshipembe.

**U guda lwa vhutshilo
hothe**

U fhaṭa miteo yo khwaṭhaho ya vhuhana ha u ranga u itela u guda lwa vhutshilo hothe

**Mugudisi wa u sedza
zwo itwaho**

Tserekano dza mveledziso na u guda ha vhana zwi ḥoda uri vhagudisi vha sedzuluse zwo itwaho murahu u itela vhana.

U katelwa ha muṭa

Mita u ya nga u fhambana hayo ndi yone vhagudisi vha u ranga vha vhana vhavho na uri vha tea u katelwa ngomu kha mbekanyamushumo dza MKL

Miratho

Maimo oṭhe a ḥodea dza u ratha (u bva kha nyito u ya kha iñwe), u bva hayani u ya kha mbekanyamushumo, u bva kha iñwe mbekanyamushumo u ya kha iñwe, u bva kha senthara ya MRV u ya tshikoloni) a tea u dzhielwa nzhele kha mveledziso na u guda ha vhana.

Figara 2 Mihumbulo mihulwane yo vhumbaho MKL

MKL i tea u vha nga ndila ine ya anana na nyimele, mveledziso na pfunzo.

Ngauralo hu na therò tharu dzo malugana na hezwi. –

1. Vhana vhaṭuku sa vhathu
2. Mveledziso na u guda ha vhana vhaṭuku
3. Vhuṭumani ha vhana vhaṭuku na vhaaluwa

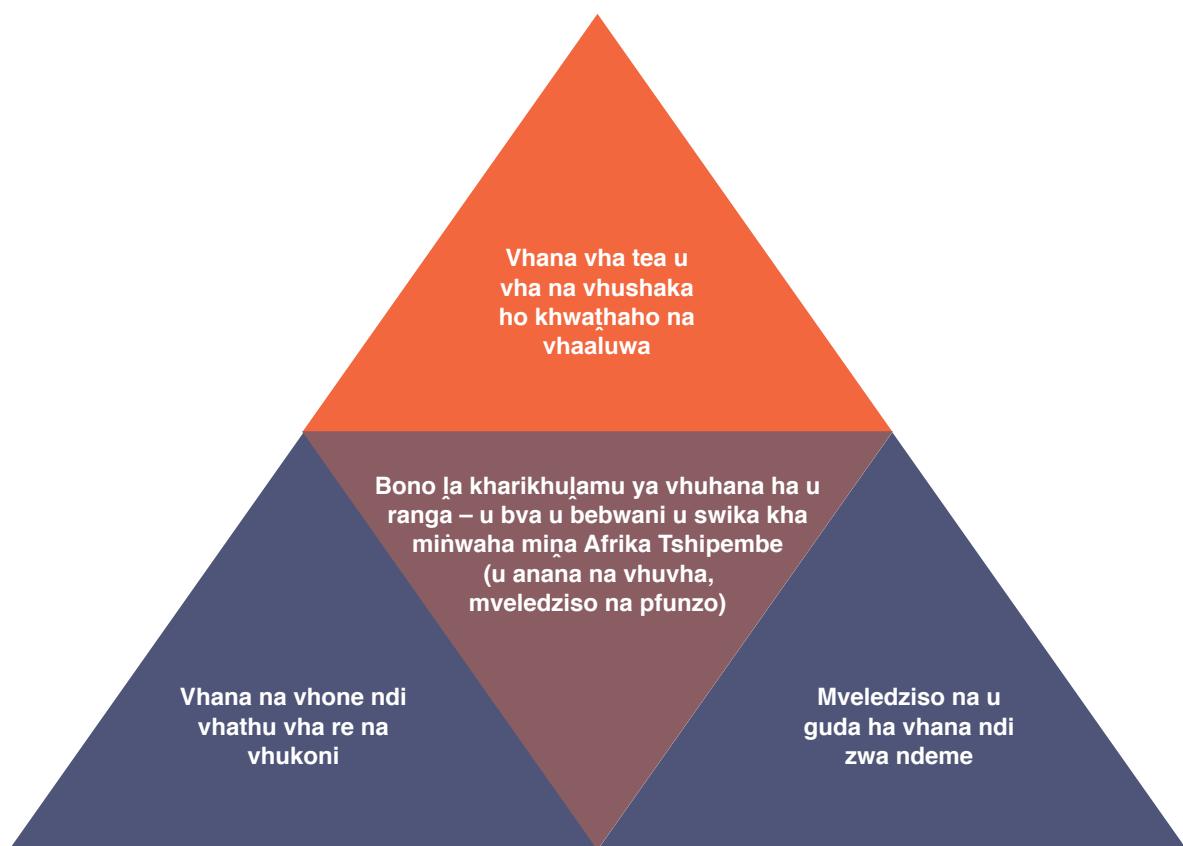

Figura 3 Therò tharu dzo rwelaho ḥari MKL

MILAYO I DIVHADZAHO THERO THARU INE YA DISENDEKA NGA MKL (NCF)

Thero tharu dzo ḥalutshedziwaho dzo laedziwa nga milayo ya 12 ya u shuma na vhana vhothe na u shuma na vhaaluwa vhothe ho katelwa na miṭa yothe, vhagudisi vhothe na vhalanguli vha mbekanyamushumo vhothe na vhatikedzi vhothe na vhaṭoli. Milayo yo livha kha ḥodea dza vhana na madzangalelo na u shuma na vhana. I wanala kha ipfi ja ḥwana

Thero 1: Ndi muthu a re na vhukoni

Thero 2: U bveledzwa na u guda hanga ndi zwa ndeme

Thero 3: Ndi ḥoda vhushaka ho khwaṭhaho na vhaaluwa

Hu na milayo ya fumimbili, ine ya vha fhasi ha hedzi ther

Thero 1: Ndi muthu a re na vhukoni

Milayo

1. Ndi muthu a re na vhukoni ane nda kona u disikela vhuṇe nga mafulufulu khathihi na kupfesesele kwanga kwa jifhasi.
2. Ndo khethea nahone ndi na nganeavhutshilo yanga na yone yo khethea.
3. Ndi a shuma zwavhuđi musi hu tshi dzhielwa nzhele ndinganyiso ya khonadzeo zwine zwa nga sia ndi khou shela mulenzhe kha u bveledza vhukoni hanga hothe.
4. Ndi a dzhiela nzhele phambano dza muthu nga muthu na dza zwigwada nahone ndi tea u gudiswa nga ndila dzine dza do nthusa u pembelela phambano.

Thero 2: U guda na mveledziso yanga ndi zwa ndeme

Milayo

5. Ndi a funesa u ḥivha, ndi ita zwithu nga mafulufulu khathihi na u guda nga u tanganedza khonadzeo u itela uri ndi kone u ḥivha nga ha shango lo ntangaho.
6. Nđivhoyapo na nđivho ya ngwaniwapo dzo teaho na zwikili ndi zwiko zwine zwa kona u shumisea u alusa vhupo ha hanga ha u guda lwa mavhutatshilisano, mvelele na luambo.
7. U tambo na tshenzhemo ya u ita nga ndothe zwi alusa u guda hanga na u bvelela.
8. Mbekanyamushumo yo ḥanđavhuwaho ya MRV ya maimo a vhuđi na zwikhala zwo linganyiswaho zwi sedza kha
 - u bvelela hanga (mavhutatshilisano, nyanyuwo, ngelekanyo, tshivhili – ho sedzeswa kha mutakalo na pfushi),
 - masia a zwi re ngomu (luambo na mbalo) na
 - U ḥumana hanga ho khwaṭhaho na muṭa wanga, nga vhuya na vhuṭumani hanga na tshikolo.

Thero 3: Ndi ḥoda vhuṭumani ho khwaṭhaho na vhaaluwa.

Milayo

9. Vhabebi na miṭa vhe kha zwivhumbeo zwavho zwo fhambanaho vha tambo tshipiđa tsha ndeme kha u bvelela hanga hothe.
10. Ndi a vhuyelwa nga vhushaka ha tsini vhu re na lufuno na mualuwa.
11. Vhaaluwa vha na vhuđifhinduleli ha u tsireledza na u alusa pfanelo dzanga zwi sa sedzi miňwaha yanga, siangane, lushaka, vhukoni na mbeu.
12. Ri tama vhaaluwa vha tshi alusa vhuvha havhuđi ha vhana, u ḥidivha havhuđi, vhukateli, nyito dzo livhiswaho kha vhana na vhukoni ha u tshila na u langa vhuṭshilo.

MASIA A U GUDA HA U RANGA NA MVELEDZISO

Hu na Masia a Mveledziso na u Guda ha u Ranga a rathi, ane a ḥanganyisa therero tharu na milayo ya fumimbili. Masia a Mveledziso na u Guda ha u Ranga a dzudzanya mveledziso ya vhana na khonadzeo dza u guda u itela u thusa vhaaluwa uri vha kone u dzudzanya nyito na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.

Masia a hone ndi a tevhelaho:

1. Vhuvha havhuđi
2. Vhuňe na U ḥitalula na u ḥanganedzea
3. Vhudavhidzano
4. U tandula matematiki
5. Vhusiki
6. Ndīvho na u pfesesa ḥifhasi

Sia ḥiňwe na ḥiňwe ḥa Mveledziso na u Guda ha u Ranga ḥi na vhushaka ha tsinisa na Mvelelo dzo Tamiwaho dzo ḥaluswaho kha TLGR.

TLGR i ḥuṭuwedza maitele a u ḥanganelana.

- Haya maitele a katela ngomu zwikili, ndīvho, vhukoni hořhe ho fhambanaho vhune vhana vha lavhelelwa na u ḥuṭuwedzwa u vhu swikelela kha masia o fhambanaho a mveledziso yavho.
- Maitele a u ḥanganelana o tea saizwi a na vhushaka thwii na ndīla ine vhana vha gudisa zwone. Vhana vha aluwa na u bveledzwa nga u ḥanelwa tshenzhemo dzo fhambanaho dzine dza itea khathihi nahone nga ndīla ya ine vha vha na vhukwamani nazwo, zwine zwa sia zwi khou kwama masia o fhambanaho a mveledziso ya riwana.
- Tsumbo yavhuđi i ḥo vha musi tshenzhemo kana nyito yo teaho i tshi fhaṭa vhukoni kha masia a mavhutatatzhilisano na kualutshele, hu tshi katelwa ngomu masia a nyaluwo ya ndīvho. Ngauralo, ndi zwa ndeme u nweledza vhukoni nyangaredzo vhune vhana vha lavhelelwa uri vha kone u vha naho u bva kha idzi nyito na iyi mbekanyamushumo, n̄thani ha zwikili na vhukoni zwe tiwaho u bva kha ḥiňwe sia ḥa mveledziso.

Kha TLGR, dzenedzo mvelelo ndavhelelwa dzi shumiselwa vhana vhořhe u bva vha tshi bebiwa swika vha na miřwaha miňa. Mvelelo ndavhelelwa iřwe na iřwe i na zwisumbedzi na vhukoni ho teaho. Hezwi zwe sumbedzwa u ya nga miřwaha yo fhambanaho.

Mvelelo ndavhelelwa dzo pika u:

- thusa u ita uri nangoho vhana vha kone u guda nga ndīla yo ḥanganelanaho
- konisa vhabebi, vhagudisi na vhařwe vhaleli vha vhana uri vha kone u dzudzanya mbekanyamushumo na zwitirathedzhi zwe teaho u itela u tikedza nyito dza u

- guda dza vhana
- ḥea muteo wa u guda lwa vhutshilo hořhe

Sia ja Mveledziso ya u Guda ha u Ranga	Vhushaka na TLGR – Mvelelo dzo tamiwaho	Vhushaka na TKL – Thero dza Vhimo ha Muteo
1. Vhuvha havhudzi	<ul style="list-style-type: none"> Vhana vha khou thoma u divhesesa nga ha vhone vhaŋe, u bveledza tshiimo tshavho tsha khwiŋe khathihi na u guda u langula vhuŋifari havho Vhana vha khou sumbedza nyaluwo ya ndivho ya malugana na zwithu zwo fhambanaho na ḥodea ya u ḥomphya na u ḥogomela vhařwe. Vhana vha khou thoma u sumbedza vhukoni ha u tshimbidza muvhili khathihi na u pfectesa ndila ya u tshila vhutshilo havhudzi. 	Zwikili zwa Vhutshilo Luambo
2. Vhune na u vha wa henefho	<ul style="list-style-type: none"> Vhana vha khou thoma u divhesesa nga ha vhone vhaŋe, u bveledza tshiimo tshavho tsha khwiŋe khathihi na u guda u langula vhuŋifari havho Vhana vha khou sumbedza nyaluwo ya ndivho ya malugana na zwithu zwo fhambanaho na ḥodea ya u ḥomphya na u ḥogomela vhařwe. 	Zwikili zwa Vhutshilo (hu tshi katelwa ngomu u pfectesa divhazwakale na divhashango zwa muthu na muta) Luambo
3. Vhudavhidzani	<ul style="list-style-type: none"> Vhana vha khou guda u humbula nga ndila ya tsatsaladzo, u tandulula thaidzo na u vhumba zwiterwa Vhana vha khou guda u davhidzana nga ndila yavhudzi na u shumisa luambo nga ndila yo dalaho u qifulufhela. Vhana vha thoma u guda zwiterwa zwa mathematiki. 	Luambo Mathematiki Zwikili zwa Vhutshilo
4. U tandula mathemetiki	<ul style="list-style-type: none"> Vhana vha khou guda u humbula nga ndila ya tsatsaladzo, u tandulula thaidzo na u vhumba zwiterwa Vhana vha khou guda u davhidzana nga ndila yavhudzi na u shumisa luambo nga ndila yo dalaho u qifulufhela. Vhana vha thoma u guda zwiterwa zwa mathematiki. 	Mathematiki Luambo Zwikili zwa Vhutshilo (hu tshi katelwa ngomu zwikili na ndivho ya zwa saentsi na mupo)
5. Vhusiki	<ul style="list-style-type: none"> Vhana vha khou guda u humbula nga ndila ya tsatsaladzo, u tandulula thaidzo na u vhumba zwitewa Vhana vha khou thoma u divhesesa nga ha vhone vhaŋe, u bveledza tshiimo tshavho tsha khwiŋe khathihi na u guda u langula vhuŋifari havho Vhana vha khou guda u davhidzana nga ndila yavhudzi na u shumisa luambo nga ndila yo dalaho u qifulufhela. 	Luambo Mathematiki Zwikili zwa Vhutshilo
6. Ndivho na u pfectesa lifhasi	<ul style="list-style-type: none"> Vhana vha khou guda u humbula nga ndila ya tsatsaladzo, u tandulula thaidzo na u vhumba zwiterwa Vhana vha khou sumbedza nyaluwo ya ndivho ya malugana na zwithu zwo fhambanaho na ḥodea ya u ḥomphya na u ḥogomela vhařwe. Vhana vha thoma u guda nga ha zwitewa zwa mathematiki. 	Zwikili zwa Vhutshilo (hu tshi katelwa ngomu zwikili na ndivho ya divhashango na divhazwakale, saentsi na Mathematiki Luambo

Nzudzanyo ya Muhangarambo wa Kharikhulamu ya Lushaka

MKL yo dzudzanywa nga fhasi ha SGRM iřwe na iřwe nga ndila i tevhalaho:

Zwidodombedzwa zwa Masia a Mveledziso na u Guda ha u Ranga	Thalutshedzo
1. Zwpikwa	<ul style="list-style-type: none"> Zwpikwa zwi nea sumbandila malugana na kuthogomelele, u guda na mveledziso ya vhana kha MGRM dzo fhambanaho. Zwpikwa two sedzesha kha thodea dza nwana ene mune kha luja Iwawe Iwonolwo lwa malugana na zwitakalelwa zwave zwa u guda na mveledziso SGRM iñwe na iñwe i na zwipikwa zwine zwa tikedza thodea dza vhaaluwa u itela uri vha vhe na ndivho, u pñesesa na miñumbulo malugana na nyito.
2. Sumbandila ya mveledziso	<ul style="list-style-type: none"> Sumbandila ya mveledziso i talutshedza nga nñha mveledziso ya vhana u bva vha tshi bebiwa u swikela henehfa kha miñwaha miñanu. I ñea vhaaluwa muhumbulo wa vhukoni vhune vhana vha vha naho. A I TEI U SHUMISWA SA MUTEVHE WA U TOLA. Vhana vho khethea nahone vha do pñesesa jifhasi lavho nga ndila dzo fhambanaho nga zwifhinga zwo fhambanaho. Sumbandila ya mveledziso yo tea muhangarambo wa u ñola nwana muñwe na muñwe na khaseledzo na vhabezi.
3. Tsumbo dza nyito	<p>Hedzi khethekanyo nña dzi talutshedza dziriwe nyito dzine vhana u bva vha tshi bebiwa u swika henehfa kha miñwaha miñza zwine vha zwi kona na zwine vha nga kona u dzhenelela khazwo.</p> <p>Hedzi khethekanyo nña dzi sumbedza miñwaha ya TLGR u ya nga u fhambana hayo nga u tou angaredza:</p> <ul style="list-style-type: none"> Vhutshetshe: u bva u bebwani u swika kha miñwedzi ya 18 Zwixele: u bva kha miñwedzi ya 18 u swikela kha ya 36 (miñwaha 3) Vhana vhatuku: u bva kha miñwaha 3 u ya kha 4 Khethekanyo ya vhuna i sumbedza u ratha u bva kha vhukoni ha vhana vha miñwaha 5 (vhane vha dzhena Gireidi ya T kha Vhuimo ha Fhasi (Muteo)). <p>Khethekanyo nña, naho dzo disendeka nga miñwaha ya TLGR u ya nga u fhambana hayo nga u tou angaredza, dzi</p> <ul style="list-style-type: none"> tujuwedza vhaaluwa uri vha katele ngomu vhana vhothe kha sumbandila ya mveledziso nga ndila ya vhutepi katela ngomu vhana vha re na magake na u lenga u bvedezza na u aluwa khathihi na u thuruluwa khathihi na thangana ya murole vha miñwaha miñanu u ya kha rathi (magumoni a Gireidi ya T) na u fhira afho hune zwa vha zwo tea. katela ngomu vhana vhane vha vha na zwithivheli zwa u guda na mveledziso (vhana vhane vha vha na vhuholefhalu na thodea dzo khetheaho) VHA SO NGO ITA MUTEVHE WA U TOLA U ITELA U SWAYA. Hezwi zwi tou vha fhedzi sumbandila ya u dzudzanya, hu tshi dzhielwa nzhele uri vhana vho fhambana nahone vho khethea, ngauralo, zwitakalelwa na thodea dza u guda dza muthu nga muthu na uri zwi nga di shanduka duvha jñiñwe na jñiñwe. <p>NYITO HEDZI A DZO NGO TOU RANDELWA HU TOU VHA TSUMBO FHEDZI. Dzi ñea miñumbulo ya khonadzeo dza u guda. Vhaaluwa vha tea u dzhiela nzhele vhuvha ho khetheaho ha nwana na maitele ane a shuma a vhongwaniapo, vhapo na a jifhasi.</p>

Zwidodombedzwa zwa Masia a Mveledziso na u Guda ha u Ranga	Thalutshedzo
4. Sumbandila ya u linga	<p>Sumbandila dza u linga dza u tou angaredza dzo nekedzwa u itela tshipikwa tshiñwe na tshiñwe. Dzi na vhushaka thwii na sumbandila dza mveledziso. Dzi vhumba 'mbuno dza u sedza u itela uri vhaaluwa vha kone u ḥola ḥwana muñwe na muñwe.</p> <p>Dzi konisa vhaaluwa u ḥola (u ḥalela na u thetshelesa) ḥodea na zwitakalelw a zwa u guda na mveledziso kha wana muñwe na muñwe</p> <ul style="list-style-type: none"> • u ḥwala notsi • u shumisa mafhungo u bva kha zwo ḥolwaho u thusa u dzudzanya tshenzhemo dza u guda • u khwinisa maitele avho • u haseledza na vhabebi, • na uri musi zwo tea, vha nee themendelo ya u ya u ḥoda tshumelo dza thikhedzo dzo teaho (ḥogomelo yo khetheaho) khathihi na vhabebi. <p>Dziñwe mbuno dza u sedza dzo nekedzwa u itela uri vhaaluwa vha kone u ḥalus khaedu dzine vhana vha nga ḥangana nadzo. ḥwe sumbandila i a ḥodea u ḥola ho dziaho ho dodombedzwaho ha malugana na mveledziso ya vhana na uri zwi do wanala kha dzikhoso, dziwekishopho, na u vhala na u ambedzana nga ha ḥodea dzo khetheaho.</p> <p>Sumbandila dza pholisi ya u linga dzo netshedzwa kha khethekanyo ya u fhedzisela ya MKL.</p>

Manweledzo a MKL

Figura 4 Tshivhumbeo tsha MKL

Tshivhumbeo tsha SGRM iñwe na iñwe

SGRM iñwe na iñwe yo dzudzanyiwa kha khethekanyo nña

Hu na vhuimo vhuña ha u dzudzanya nyito dza vhushie, zwixele na vhana vhatuku zwo livhana na sumbandila ya murole kha nyito dza TLGR: vhushie, zwixele na vhana vhatuku

Mathomoni

U ya phanda

U fhirela phanda

U ya k ha
Gireidi ya T

Figara 5 Tshivhumbeo tsha SGRM iñwe na iñwe

Vhuvha havhuđi ndi Sia ḥa Mveledziso na u Guda ha u Ranga ḥa ndeme malugana na mveledziso ya vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.

Afrika Tshipembe vhunzhi ha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku vha dzula kha vhupo vhune ha kwama u tshila, tsireledzo na mveledziso nga ndila mmbi. Mbekanyamushumo dza u ranga dza vhuhana dici a shumiswa u khwinisa khonadzeo kana tshiimo tsha vhutshilo tsha havha vhana. Ngauralo, MKL (NCF) i sedzesu VHUVHA HAVHUDI sa Sia ḥa Mveledziso na u Guda ha u Ranga ḥa ndeme vhukuma. khii

Musi vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku

- vha tshi ḥiswa zwiljiwa zwavhuđi
- vha na mutakalo wavhuđi
- vho tsireledzea
- vha na mivhili yo khwaṭhaho na
- u vha kha vhupo vhu si na mutsiko

zwo leluwa uri vha bvelele na u guda.

Vhuvha havhuđi

Ndi khono ya u guda ha u ranga nā sia ḥa mveledziso

SGRM 1 Vhuvha havhuđi

U tikedza mveledziso yo katelwaho kha džirwe SGRM thanu

SGRM 2 Vhuñe na u vha wa heneffo

SGRM 3 U davhidzana

SGRM 4 U tandula Mathematiki

SGRM 5 Vhusiki

SGRM 6 Nđivho na u pfeſesa liphasi

Figura 6 Vhuvha havhuđi ndi khii ya u guda ha u ranga na sia ḥa mveledziso hu ne ha tikedza masia othe a u guda ha u ranga na masia a mveledziso

U shumisa Masia a Mveledziso na u Guda ha u Ranga

Mualuwa ane a khou shuma na MKL (sa tsumbo, mubebi, muleli, mugudisi, mutshimbidi, lekitshara, muofisi wa u ḥola na thikhedzo) u ḫo dzhiela nzhele uri:

Vhana vhothe vha tea u diphina nga pfanelo dzavho dza ndayotewa nahone miṭa na vhathu vha re na vhushaka navho vha na vhudifhinduleli ha u vhona uri nangoho hedzi pfanelo uri dici swikelelwe.

Ńwana muńwe na muńwe u bebwa e na pfanelo. Zwi tevhelaho zwi bva kha jinwalwa ja “The State of the World’s Children 2001, UNICEF: Khethekanyo 28”:

1. U tsireledzwa kha khombo ya muvhilini
2. Zwiliwa zwo eđanaho na ḥogomelo ya mutakalo
3. U haelwa ho teaho
4. Mualuwa ane a nga vha na vhushaka nae
5. Mualuwa ane a nga pfectesa na u aravha ngafhadzo (sumbedza) dzavho
6. Zwithu zwine vha nga zwi lavhelesa, u fara, u pfa, u nukhedza, u thetshela
7. Khonadzeo dza u tumbula jifhasi ḥavho
8. Zwinyanyuli zwa luambo zwo teaho
9. Thikhedzo malugana na u wana zwikili zwiswa zwa musudzuluso, luambo na u humbula
10. Tshikhala tsha u bveledza u ḥiimisa-nga-wothe
11. U thusa malugana na u guda ndila ya u langa vhudifari havho
12. Khonadzeo dza u thoma u ḥigudisa u ḥithogomela vhone vhańe
13. Khonadzeo dza ḫuvha jirwe na jirwe dza u tamba nga zwithu zwo fhambanaho
14. Khonadzeo dza u bveledza zwikili zwa u tshimbida zwipida zwa muvhili
15. U ḫuṭuwedza luambo nga u amba, u vhalelwa, u imba
16. Nyito dzine dza ḫo bveledza maya wa u kona u ḥivha zwithu
17. U dzulela u tamba nga ndila ine ya bveledza zwikili zwa u rangela u ḫwala na u rangela u vhala
18. U tamba nga u ita nyito hu u itela u guda
19. Khonadzeo dza u hwala vhudifhinduleli na u dzhia tsheo
20. U ḫuṭuwedza u bveledza u ḥifara, u shumisana na u ḥiimisela u khunyeledza thandela
21. U vha tikedza musi vha tshi ḫi pfa vhe vha ndeme
22. Khonadzeo dza u buła kana u disumbedza nga ndila ine vha ḫipfa ngayo
23. U ḫuṭuwedza vhusiki

Vhutshetshe vhuhulwane na zwixele vha thoma u bveledza maya wa vhudifhinduleli musi vha tshi:

1. thusa nga mishumo yo ḫoweleaho, sa tsumbo, u kuvha, u ḫanzwa zwithu, u kunakisa na u swiela
2. tevhedzela ndaela dzo leluwaho
3. thetshelesa vhańwe
4. shumisa mikhwa ya mvelele, sa tsumbo, musi vha tshi ja.

Vhaaluwa vha thusa vhana u ḥivha pfanelo dzavho khathihi na u thoma u hwala vhudifhinduleli nga zwituku nga zwituku nga:

1. u ḫuṭuwedza mveledziso ya luambo nga u amba, u vha vhalela, u imba, na zwikili zwa u rangela u ḫwala na u rangela u vhala
2. u nekedza nyito dzine dza ḫo bveledza maya wa u kona u ḥivha zwithu
3. u ḫuṭuwedza u shumisesa zwanda na u ḥiimisela u guda hu u itela u tumbula zwithu zwiswa
4. u ḫuṭuwedza khonadzeo dza u hwala vhudifhinduleli na u dzhia tsheo
5. u ḫuṭuwedza u bveledza u ḥifara, u shumisana na u ḥiimisela u khunyeledza thandela
6. u vha tikedza u bveledza maya wa musi vha tshi ḫi pfa vhe vha ndeme
7. u dzudzanya khonadzeo dza u buła kana u disumbedza nga ndila ine vha ḫipfa ngayo
8. u ḫuṭuwedza vhusiki
9. u tshila nga ndila ine ya sumbedza vhudifari havhuđi tshifhinga tshothe (sa tsumbo, u thetshelesa vhana nga ndila ine vhana vha lavhelelwa u thetshelesa ngayo)
10. u vha ḫalutshedza uri ndi ngani vhuńwe vhudifari vhu tshi ḫodea kana vhu sa ḫodei
11. u vha sumbedza maga a ḫodeaho kha vhudifari vhuńwe na vhuńwe, sa tsumbo, u fumula maduda nga ndila yo teaho
12. u vha sumbedza u ḥiimisela u guda nga ha vhana u bva kha vhana vhone vhané

a. MGRM dzo tanganyiswa na mishumo minzhi yo doweleaho na nyito dzine dza newa vhana.

Zwi tevhelaho ndi tsumbo ya nyito dzo tanganelanaho dza miñwaha ya u ranga ya vhutshetshe, zwixele na vhana vhañuku musi vha tshi khou tamba nga mutavha na madi:

Nyito: u tamba nga mađi na muñavha	
SGRM	Nyito ine ya tuñuwedzwa nga mualuwa: vhana
Vhuvha havhudzi	<ul style="list-style-type: none"> u tamba nga ndila yo tsireledzeaho u bveledza maanda na kutshimbidzele kwa misipa miñuku
Vhune na u vha wa henecho	<ul style="list-style-type: none"> vha a diñivha sa vhagudisa vhane vha na vhukoni na u diñulufhela vha bveledza maya wa u diñhgomela nga ndila yo khwañhaho vha ta vhushaka ho khwañhaho na vhanwe vhana na vhaaluwa
Vhudavhidzani	<ul style="list-style-type: none"> u amba na u thetshelesa u vhala (sa tsumbo, madzina o ñwalwaho kha zwifaredzi na zwithu) u rekhoda na u ñwala (zwiolwa na zwipenndwa, u edzisela u vhumba nga vumba na thophe, nyimbo na zwidate zwi ambaho nga tshenzhemo dza u tamba nga muñavha na mađi zwivhumbeo na diñhaipfi ya luambo.
U tandula Mathemetiki	<ul style="list-style-type: none"> nomboro na u vhala u vhekanya na u khethekanya, hu tshi vhambedziwa na u tandulula thaidzo tshivhumbeo, tshikhala na u kala
Vhusiki	<ul style="list-style-type: none"> u tandulula thaidzo dza u dizaina kana u ola u ita zwifanyiso nga 2D na 3D u tamba mitambo ya lungano u imba nyimbo na zwidate u tshina
Ndiñho na u pñesesa lñfhasi	<ul style="list-style-type: none"> u ola, u ita zwithu na u tandulula thekinolodzhi u tandulula tshifhinga na fhetu u tandulula na u tolisia lñfhasi

b. Vhukoni ha vhana

Thódea dza vhana dzi a fhambana kha vhuna ha muhangarambo ya tshifhinga na uri dzi ñoda uri ñwana muñwe na muñwe a katelwe ngomu kha mbekanyamushumo ya MRV

Vhana vha ñoda nyito dzine vha kona u dzi ita na u dzi takalela u dzi ita nahone dzine dza vha tuñula miñumbulo. Vhunzhi ha hedzi nyito dzi ño wela phasi ha khethekanyo nyangaredzi ya liga ja mveledziso yavho (Mathomoni, u ya phanda, u Fhirela phanda na u Ya kha Gireidi ya T). Fhedzi ñwana muñwe na muñwe a nga di vha na masia ane vha vha na dzangalelo kana vhukoni vhuhulu kana vhañuku. Vhaaluwa vha tea u vha na vhuñanzi uri vha nee ñwana muñwe na muñwe nyito dzine dza ño khwañhisedza thódea dza mveledziso na madzangalelo a ñwana ene muñe.

U ñthuruluwa kana zwifhinga zwa u aluwa na u bveledzea nga u ñavhanya

Kanzhi vhana vha aluwa nga u ñavhanya kha masia o fhambanaho musi vha tshi sumbedza dzangalelo na vhukoni vhuhulwane, sa tsumbo, ñwana a nga vha na dzangalelo lñhulu siani ja vhuoli na u pennda, a vha makone vhukuma.

Vhaaluwa vha tea u mu nea zwithu zwa vhutsila ha u tou vhona zwine ñwana a wana zwi tshi mu itela khaedu.

Kha vha shumise nyito dzine dza bva kha khethekanyo dza vhana vhane vha ñoda na u sumbedza dzangalelo uri a shume dziñwe nyito na dzo serekahaho. Kha vha nee vhana vhañe vha ñoda u tuñuwedzwa dziñwe nyito dza Gireidi ya T sa zwe zwa gaganyiswa zwone kha khethekanyo dzo teaho dza lñwalo ja TSHIPHOKHALI.

U lenga u aluwa kana u bveledzea

Tshiñwe tshifhinga vhana vha diñvana hu na u lenga u aluwa kha mveledziso yavho, hunwe zwa dzhia tshifhinga tshilapfu kana tshipfufhi. Tshiñwe tshifhinga vha nga kha di sumbedza u sa vha na dzangalelo kha dziñwe tshaka dza nyito kana nyamedzano.

- sa tsumbo, ñwana wa tshixele a re na vhuolefhali a nga ñoda nyito dzo teaho ñwana a sa athu guda u dzula, naho e kha vhuimo ha u sa kona u humbula sa ñwana wa miñwaha miraru

Kha vha shumise nyito u bva kha khethekanyo dza murahu u itela vhana vhane vha ṭoda kana u sumbedza dzangalelo kha nyito dzo leluwaho na dza tserekano.

c. Vhana vha re na thodea dza pfunzo dzo khetheaho

Vhana vha re na vhuholefhalı, sa tsumbo,muvhilini, muhumbuloni kana vha sa vhonı zwavhuđi, vhana vhane vha vha vhahođa (sa tsumbo, vha re na HIV) na vhana vhane vha dzula vhushaini, vha nga tshenzhela mikano ya u sa kona u dzhenelela kha zwithu na u guda. Hu ombedzelwa uri hu fhađiwe mutoe wo khwađhaho uri hu ńekedzwe mbekanyamushumo dza nyito nga mića na vhashumı vha MRV vha tshi tikedzwa nga vhashumi vho khetheaho vha u pfumbudza na u ćola, musi zwe tea.

Vhana vhothe vha ṭoda u ḋivha, u vha na mafulufulu na u dzhenelela kha u guda na aluwa havho. Vhana vha re na ṭhodea dzo khetheaho dza pfunzo na vhone a vho ngo fhambana, a vha tei u siwa mnda. Vha ṭoda thikhedzo na u ṭanganedzwa hune ha pfesesea uri vha wane khonadzeo dici edanaho uri vha kone u swikelela vhukoni havho lwa tshothe.

d. Ndivho ya vhungwaniwapo, ndivhoyapo na zwikili na mikhwa

Hu ombedzelwa uri hu ḥewe mbekanyamushumo dzo vhumbiwa ho dza vhana na mita yavho zwi tshi ya nga ndivhoyapo, ndivho ya vhungwaniwapo na ndivho ya sialala, zwikili na mikhwa zwine zwa khwinisa mveledziso na u guda ha vhana, zwine zwa khwinisa u katela ngomu ha mita kha mbekanyamushumo ya MRV.

Ndīvhoyapo, ndīvho ya vhungwaniwapo na ndīvho ya sialala zwi tea u khwinisa pfanelo dza vhana na u sedzesha kha ḥodea ya uri riwana muñwe na muñwe a ḥode u ḥivha nga ljhiasi, a vhe na mafulufulu kha zwine a zwi dzumbulula na u tsireledzea.

e. Ndeme ya u tamba

Vhutshetshe na vhana vhaṭuku vha guda zwavhuđi musi vha tshi tamba. U thomani vha đitambela vhe vhođe kana na vhane vha vha tsini navho, kanzhi mubebi kana muleli. Nga murahu hu da tshifhinga tshine vha tamba tsini na vhařwe. U tambisana ndi musi vha tshi vho thoma u tamba na vhařwe. Vha guda musi vha tshi tamba nga zwithu zwo vha tangaho – vha đivha ndila ine zwithu zwa pfala ngayo, zwine zwa shumiselwa zwone, ndila ine zwa nukhelela ngayo na ndila ine zwa pfalisa zwone. Vha dovha vha guda musi vha tshi vhona vhařwe vhana vha tshi tamba. Vha guda nga u vhona kana u ḥalela zwine vhaaluwa vha zwi ita. Hezwi zwi dzhia tshifhinga nahone vhathe vhahulwane vha tea u vha na vhuđanzi ha uri vhutshetshe na vhana vhaṭuku vha na khonadzeo nnzhi dza u guda musi vha tshi tamba, zwi dovha zwa vhidzwa u guda nga mafulufulu.

f. Luambo Iwa hayani na divhanyambo

Vhana vhothe vha tea u pfa na u guda u amba nga luambo Iwavho lwa hayani. Arali vhana vha fhatelwa muteo wo khwaṭhaho nga luambo Iwavho lwa ḥamuni kana lwa hayani, vha ḥo wana zwi tshi vha lelutshela u guda luriwe luambo saizwi vha tshi ḥo vha vho no wana nqila ine luambo lwa vhumbiwa ngayo na nqila ya u davhidzana na vhaṇwe. Hezwi zwi ḥo vha thusesa musi vha tshi ḥogomelwa fhethu hune ha ambiwa nyambo dzo vhalaho.

SIA LA U THOMA LA U GUDA HA U RANGA NA MVELEDZISO: VHUVHA HAVHUÐI

Ipfia la ñwana

Ndi khou ñoda u tshenzhema vhupo vhu ne nda ðo diphina nga mutakalo wavhuði, zwiljwa, tsireledzo, na vhu ne nda ðo bveledza vhuðifulufheli na u khwaðha. Ndi ñoda u takala. Hedzi ndi pfanelo dzanga.

Ndi anzela u vha na muvhili wa mafulufulu muvhili wanga u bvelela na u aluwa nga u ñavhanya. Ndi ñoda zwiljwa zwa pfushi zwo linganaho. U londiwa ha mutakalo ho teaho na vhupo ho tsireledzeaho. Zwi na ndeme uri hu vhe na nyaluwo na mveledziso. Heyi ndi pfanelo yanga .

'Vhuvha havhuði' ndi mini?

Musi vhana vha tshi pfa vhe na vhuvha havhuði vha

- vha vha na vhushaka ho tsireledzeaho na u tikedzwa nga muleli wavho
- a diphina nga pfanelo dzavho nahone nga zwiluku nga zwiluku vha guda u hwala vhuðifhinduleli kha vhane, kha vhañwe na kha vhupo havho
- a diphina nga mutakalo wavhuði (u bva vha sa athu bebwu)
- tshila kha vhupo ho tsireledzeaho
- wana zwiljwa zwi re na pfushi u bva musi mme vha kha ði vha vho ñihwala (vha tshe mbumbeloni)
- bveledza vhukoni na dzangalelo ña nyito dza u tou ita
- vha a kona u aravha kha nyimele dzi kondaho na mitsiko ya ñuvha ñiñwe na ñiñwe (vho khwaðha na u tendelana na zwiimo nahone vha a kona u ñipfa vho ñala dakalo).

Ngauralo, vhuvha havhuði vhu katelwa ngomu zwiteñwa zwa mveledziso ya mavhutatshilisano, vhuðipfi na u aluwa ha vhana. Vhuvha havhuði ndi ha ndeme vhukuma ngauri musi vhana vha na mutakalo wavhuði, vha na mafulufulu na musi vha tshi ña zwiljwa zwi re na pfushi, zwi a vha ñuñwedzeauri vha gude.

Tshiimo tsha vhuvha havhuði ha vhana tshi dovha tsha ñitika nga uri vha a dzhiela nñha, u ñhonifhiwa na utikedzwa nga vhaalua vha re miñani yavho na vha re kha mbekanyamushumo dza MRV uri vha sedzane na mitsiko ya ñuvha ñiñwe na ñiñwe vhutshiloni havho.

Vhuvha havhuði vhu nga si fhambanywe na u guda. Heñ sia ña u guda ha u ranga ndi ña ndeme vhukuma kha vhana vhoñthe u bva musi vha tshi tou bva u sikiwa.

Vhaalua vha tea u dzhiela nzhele vhuvha havhuði ha vhana

- Pfanelo dza vhana dici vhumba mutoe wa vhuvha havhuði na u guda.
- Vhana vhoñthe, hu tshi katelwa ngomu na avho vhane vha vha na vhuholefhalu na ñhodea dzo khetheaho vha na pfanelo ya u dzhiela nzhele nahone vha tea u tikedzwa u itela uri vha kone u bveledzea na u guda nga ndila ine zwa ðo sia vha khou swikelela vhukoni havho hoñthe.
- Vhaalua vha tea u fhañta pfanelo dza vhana uri dici iswe kha nyito dzøthe dzine vha ita musi vha tshi shuma na vhana na u vha shumela.
- Madzangalelo a khwine-khwine a vhutshetshe, zwixele na vhana vhañku zwi vhumba mutoe wa u davhidzana nahone vhaalua vha tea u:
 - lavhelesa vhana vhoñthe nga vhuronwane uri vha kone u dzhiela nzhele ñhodea na madzangalelo avho. Vha talele zwine vha ita na ndila ine vha nyanyuwa ngayo.
 - thetshesela vhana nga vhuronwane u bva vha tshi tou bebwu. Vhana vha davhidzana nga u ita mibvumo (sa tsumbo, u lila, u tzhemba, u ñuñuna, u sea), nga u shumisa luambo lwa muvhili (sa tsumbo, nga zwanda, u ñwethuwa, u ñañaisa, u kuvhatedza), na nga luambo (sa tsumbo, nga maipfi na u ola, na nga lungano)
 - rangela u humbulela zwithu zwa khwinesa hu tshi itelwa ñwana
 - dzhiela nñha kuvhonele kwa vhana vhoñthe
- vhulunga mafhongo ane a ðo kovhelwa vhabebi na vhañwe vhashumisani makone (phrofeshinala) (sa tsumbo, vha mutakalo, vha mveledziso ya mavhutatshilisano, na vha pfunzo) arali zwo tea.

- Vhana vha dzulela u fhisea uri vha vhe fhetu hune ha vha na vhaaluwa vhane vha vha pfectes, u vha takalela na u vha thusa u aluwa na u guda vha tshi shumisa vhushaka vhune vha na vhutanzi uri hu thikhedzo.
- Vhaaluwa vha tea u ita uri hu vhe na khonadzeo u itela vhutshetshe, zwixele na vhana vhătuku zwa uri vha di wane vha khou kona u guda nga ha:
 - pfaneleo dzavho na vhudifhinduleli musi vha tshi aluwa
 - mutakalo na tsireledzo hu tshi shumiswa maitele a duvha liñwe na liñwe, hu tshi katedwa ngomu zwifhinga zwa u la zwiliwa zwi re na pfushi na maitele a u kunakisa, na tsireledzo.
 - mivhili yavho na vhukoni havho ha u sudzulusa na u shumisa zwishumiswa.
 - u bveledza u diimisa na u khwatha nga u vha tuuwedza uri vha dzie tsheo.

Figara 7 U shuma na miña na vhana vhavho vhătuku u itela u tuuwedza vhuvha havhuđi

Mbuno dza u sedzulusa zwo itwaho

- Naa vhupo ha hayani, muṭa, na mbekanyamushumo ya vhuhana
- zwi ḥuṭuwedza hani vhuvha havhuđi ha ḥwana wa mutukana na
- wa musidzana muñwe na muñwe nga ndila mbuya kana yavhuđi?
- Naa hayani, muṭani na mbekanyamushumo ya u ranga ya vhana
- zwi ḥuṭuwedza hani vhuvha havhuđi ha vhana nga ndila mmbi kana
- i si yavhuđi?
- Naa khonadzeo mbuya na zwishumiswa zwavhuđi zwi nga vhumbiwa
- hani u itela u thusa vhana uri vha bveledze muya wa vhuvha havhuđi?
- Hu nga itwa mini kha zwitenwa zwivhi khathihi na uri zwi nga
- fhungudzwa hani?
- Naa mbekanyamushumo ya MRV i ḥea thikhedzo yo edanaho vhana vhothe u itela u bveledza muya wa vhuvha havhuđi wo khwathaho musi ro sedza tshitenwa tshiñwe na tshiñwe?

Ndīvho, sumbandila dza nyaluso, tsumbo dza nyito u itela u ṭutuwedza vhuvha havhudī

Zwipikwa	Sumbandila ya mveledziso ya vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo ya nyito dza Vhaaluwa na vhana vhahulwane musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Sumbandila yo ṭandavhuwaho ya u linga ya u sedza, u thethselesa, u dzhiela nzhele, u vhiga , nyambedzano na vhabebi na u themendela u ya kha vho makone he zwa fanelā
1. Vhana vha a aluswa zwavhudī	<p>Mathomoni</p> <p>Vhutshetshe</p> <ul style="list-style-type: none"> vha aluwa u bva musi vha tshi tou bebwu u ya nga sumbandila dza (Tshibugwana tsha Gondo ja Mutakalo) vha thoma u sumbedza zwithu zwine vha takalela u zwi thethela vha ḋivha zwiliwa nga u zwi ja na nga u tambar ngazwo vha sumbedza arali vha na ndala kana vho fura vha ḫanganedza na u humbelu zwiliwa zwine vha zwi funa vha lingedza zwiliwa zwiswa nga u tou ḋifunela vha ḫafuna zwiliwa zwavhudī <p>Vhuṇwe vhutshetshe vhu nga lenga u bvedeza kana u aluwa kha maṇwe masia nahone vhuṇwe vhu nga ḫuruluwa kana u aluwa nga u ḫavhanya kha maṇwe masia.</p> <p>vhutatatshili</p>	<p>Mathomoni</p> <ul style="list-style-type: none"> Kha vha ite mutambo wa u kala muelo na tshireme tsha vhutshetshe na zwixele u itela uri vha ḋiphine nga yeneyo tshenzhemo Kha vha nee ḫwana muṇwe na muṇwe zwiliwa zwo fhambanaho. Vha dzhiela nzhele uri hu nga kha di vha na phambano ya mvelele malugana na zwiliwa zwine zwa dzhiwa zwi zwavhudī na u lugela vhutshetshe. Kha vha fhedze tshifhinga na ḫwana muṇwe na muṇwe nga tshifhinga tsha u ja zwiliwa Kha vha ite uri zwifhinga zwa u ja zwiliwa zwi takadze nga u amba, u imba zwidate, u anetshela vhutshetshe zwitiori Kha vha ambe nga luambo lwa hayani kana lwa ḫamuni nga ha zwine zwa khou itea tshifhingani tsha u ja zwiliwa Kha vha vha sumbedze dzema ja u ja zwiliwa zwa pfushi Kha vha lavhelele uri ḫwana a takalele zwiliwa zwiswa nahone vha mu nee zwone vha tshi mu ṭutuwedza. Kha vha dzulele u ḫola vhutshetshe khathihi na u vha aravha Kha vha lavhelele uri musi vhana tshi lingedza u ḫilisa zwiliwa, vha ḫo fhedzisela vho ḫala na tshika Kha vha vha nee zwiliwa zwothe na zwinwiwa nga ndila i kungaho Kha vha dzhiela ntha na u shumisa maitele a vhungwaniwapo, maiteleapo, mvelele, mikuvhaha mivhuya ya kujele kwavhudī. 	<p>U sedza na u ita nyambedzano na vhabebi nga ha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku</p> <ul style="list-style-type: none"> ndowelo dza u ja na u nwa zwitakalelwā zwa u ja na u nwa dzangalelo ja kujele tshikalo tsha mafulufulu tshikalo tsha ndala kualutshele (u shumisa Tshibugwana tsha Gondo ja Mutakalo) hu tshi katelwa ngomu u ondesa, u khwaṭhesa na vhulapfu Ndīvho ya <ul style="list-style-type: none"> tshaka dzo fhambanaho dza zwiliwa, mithetshelo na ndeme pfushi yo ḫoweleafo tsiravhulwadze ho ḫoweleafo siani ja madī na zwiliwa 'mikhwa-mivhuya' ya tshitshavha na pfushi dzo ḫoweleafo u bvedeza zwikili na vhudifari u itela <ul style="list-style-type: none"> u dzudzanya, u ḫekedza na kulumaga masalela u shumisa zwishumiswa zwa u thusedza hu tshi jiwa

Zwipikwa	Sumbandila ya mveledziso ya vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo ya nyito dza Vhaaluwa na vhana vhahulwane musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Sumbandila yo ṭandavhuwaho ya u linga ya u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga , nyambedzano na vhabebi na u themendela u ya kha vho makone he zwa fanelia
	<p>U ya phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zwixele zwi bvela phanda na u aluwa u ya nga sumbandila dza Tshibugwana tsha Gondo ja Mutakalo • Zwixele zwi thoma u <ul style="list-style-type: none"> - divha zwiliwa zwiswa na zwiliwa zwe fhambanaho - vha na ludungela lwa divha u fana na u fhambana ha ndila ine zwa thetshelea ngayo na u sedzea ngaho - pfeſesa uri ndi zwiliwa zwifhio zwi re na pfushi - thusa musi hu tshi avhiwa zwiliwa kana u dzudzanya phulethi, dzilebulu na zwiñwe zwishumiswa zwa u ja diphiña zwiliwa zwa vhungwaniwapo na zwiliwazwapo khathihi na u ja zwi tshi ya nga maitele a muñani - Zwiñwe zwixele zwi nga kha di lenga u bveledzea kana u aluwa kha mañwe masia nahone zwiñwe zwi nga kha di thuruluwa kana zwa aluwa nga u ḥavhanya kha mañwe masia. 	<p>U ya phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kha vha bvele phanda na nyito na mihibulo u bva kha khethekanyo yo fhelaho ya 'Mathomoni' u itela zwixele zwine zwa kha di ḥoda izwi, khathihi na u ita nyito u bva kha 'U Fhirela Phanda' u itela vhana vhane vha khou aluwa nga u tou 'thuruluwa' • U ita u tshi thusa zwitukutuku nga u nea zwiliwa u itela u ḥutuwedza zwixele uri zwi dipfe u nga vha nga kona u zwi ja zwoṭhe • U ḥutuwedza zwixele uri zwi humbele u engedzedza zwiñwe zwiliwa musi zwi tshi zwi ḥoda, fhedzi vha dzhielie nzhele ḥodea dza nyaluwo dzavho • U nekedza muvango wa zwiliwa zwe fhambanaho tshifhinga tshothe • U thusa vhana u ja musi vha tshi vhonala vho neta nga u qilisa nga vhone vhañe • U haseledza nga ha zwiliwa na vhubvo hazwo • U ḥutuwedza zwiliwa zwapo na zwa sialala zwine zwa vha hone • U sedza mañwalwa na zwixele (sa khunguwedzo dza zwiliwa) vha ite nyambedzano ya zwiliwa zwa pfushi na zwi si na pfushi • Kha vha ite khuvhanganyo ya zwifanyiso ya zwiliwa zwi re na pfushi, vha zwi ite na vhana • Kha vha imbe nyimbo na zwidade, vha tambe matangwa na u ita nyito dzine dza tendisea na vhana khathihi na nyito dza vhutsila ha u tou vhone u fana na u ola, u gera na u nambatedza, u pennda, nga ha pfushi na zwiliwa. • U tikedza vhana malugana na kushumisele kwa zwishumiswa zwa u ja zwe fhambanaho, tsumbo, phulethi, tshidongo, khaphu, lebula na forogo na lufhangha (hezwi zwi tea u vha nga fhasi ha ndango ya mualuwa) • U tikedza vhana u langula maitele o fhambanaho, tsumbo, u shela, u ka, u phumula, u kunakisa, u ḥanzwa na u paka. 	<p>Kha vha lavhelese mbuno dzine vha tea u rekhoa khathihi na u dzhiya vhukando u itela vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku nga muthihi nga muthihi musi ho sedzwa khombo ya malugana na pfushi</p> <p>a. u ḥahela ha pfushi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tsumba dza kwashu (u zwimba milenzhe, u huvhala muñodo, u guvhuwa mavhudzi, u wa mano, u khuvhuwa lukanda na zwipundu muvhilini) <p>b. malwadze</p> <ul style="list-style-type: none"> • u sa vha na dzangalelo ja zwiliwa sa luswayo na tsumbadwadze • u ḥanza na u tshuluwa (u dzulela u fhambuwa kana musi hu na zwidofha kha mafhambuwa (kha vha mbo di kwama madokotela na zwenezwo u wana thuso, kha vha vha nee mađi o vhiliswaho o shelwa muñu na swigiri khathihi na u vhone uri vhana vha khou bvelaphanda na u dzulela u ja zwiliwa nga zwituku nga zwituku) • muñiso, u ḥanza na u tshuluwa • dora ḥihulu kana u sa kona u nwa <p>c. u khwaṭhesa</p> <ul style="list-style-type: none"> • tshileme u ya nga ha Tshibugwana tsha Gondo ja Mutakalo (kha vha kwamane na vhabebi na u dalela kiliniki)

Zwipikwa	Sumbandila ya mveledziso ya vhutshetshe, zwixele na vhana vhatuku	Tsumbo ya nyito dla Vhaaluwa na vhana vhahulwane musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhatuku	Sumbandila yo ḥandavhuwaho ya u linga ya u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, nyambedzano na vhabebi na u themendela u ya kha vho makone he zwa fanelo
	<p>U fhirela phanda</p> <p>Vhana vhatuku</p> <ul style="list-style-type: none"> vha divha ndeme ya u ja zwiliwa zwo kunaho vha sumbedza dzangalelo ja u ja zwiliwa zwiwsa vha talusa zwiřwe zwiliwa zwi re na pfushi vha thusa u kunakisa kana u dobela arali ho tehuwa zwinwiwa kana ho wa zwiliwa 	<p>U fhirela phanda</p> <p>Kha vha bvele phanda na nyito na mihibulo u bva kha khethekanyo yo thelaho ya 'Mathomoni' na 'U Fhirela Phanda' na vhana vhothe, vhuhulu avho vhane vha vha na vhuholefhalu na u ongolowa u bveledzea.'</p> <ul style="list-style-type: none"> Kha vha ite ngade ya zwiliwa khathihna u nea vhana vhuřwe vhudifhinduleli uri vha kone u thogomela. 	
	<p>U ya kha Gireidi R</p> <p>Vhana vhatuku vha divha:</p> <ul style="list-style-type: none"> Nga ha zwiwada zwa zwiliwa nan deme ya u ja zwiliwa zwi thusaho u aluwa vho khwařha Hune zwiliwa zwa bva hone na maitele a u bveledza 	<p>U ya kha Gireidi R</p> <ul style="list-style-type: none"> Vhaaluwa na vhana vha nga ita thangano ya zwiliwa kha zwigwada zwo fhambanaho; vhaaluwa vha haseledza ndeme ya zwiliwa zwa pfushi na vhana Vhaaluwa vha nga sumbedza bugu dza vhulimi na mamaga na uri zwiřwe zwi bveledza zwi itwa hayani; vhaaluwa vha nga amba nga ha zwiliwa musi vha tshi ūwa na vhana mavhengeleni a zwiliwa 	
2. Vhana vha vha na mutakalo na tsiravhulwadze yavhudzi.	<p>Mathomoni</p> <p>Vhutshetshe</p> <ul style="list-style-type: none"> Vhu anzela u takalela u raha na u lala kha madj a dudelaho na u phwashula na u tambela madjini vhe na vhaaluwa vha tshi khou vha linda. U sumbedza dzangalelo ja u ḥamba zwanda na u kuvha zwiambaro na u ḥanzwa thundu hu na thuso Vha na dzangalelo kha u divha nga ha maitele a matshilele a mutakalo na tsiravhulwadze 	<p>Mathomoni</p> <ul style="list-style-type: none"> U sumbedza mikhwa kwayo ya tsiravhulwadze, tsumbo, u ḥamba zwanda u saathu ja na musi u tshi bva bungani. Kha hu ambiwe na u imba nga ha tsiravhulwadze na mutakalo musi hu tshi itwa maitele na vhutshetshe Kha vha sumbedze zwixele uri zwi ḥambisa hani zwanda na u vha nea tshikhala tsha u zwi ita U shumisa nyito dzi bvaho kha khethekanyo dzi tehuwa na vhutshetshe vhuřne ha ūda na u sumbedza dzangalelo kha nyito dla u ya phanda 	<p>Kha vha lavhelese u ita nyambedzano na vhabebi vha vhutshetshe, zwixele na vhana vhatuku nga muthihimuthi</p> <ul style="list-style-type: none"> Muelo wa mafulufu Dzangalelo kha zwiliwa Rekhodo dza u haela dži tea u khwařhisedza uri yo dzudzanye (kha vha sedze Tshibugwana tsha Gondo ja Mutakalo). Mveledziso ya mano a re na mutakalo U divha na u sumbedza maitele a tsiravhulwadze sa u ḥamba zwanda, u fumula, maitele bungani

Zwipikwa	Sumbandila ya mveledziso ya vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo ya nyito dza Vhaaluwa na vhana vhahulwane musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Sumbandila yo ṭandavhuwaho ya u linga ya u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga , nyambedzano na vhabebi na u themendela u ya kha vho makone he zwa fanelia
	<p>U ya phanda</p> <p>Vhana vhaṭuku vha isa phanda:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tevhedzela u ḥamba khofheni, zwānda na zwiñwe • u tevhedzela u ḥamba maño • u ḥamba zwānda nga ndila yavhuđi • humbelu uri ningi i phumulwe musi zwi tshi konadzea • pfesesa milayo ya muteo ya vhutsireledzi 	<p>U ya phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> • u isa phanda na nyito na mihibulo zwi bvaho kha khethekanyo yo fhiraho ‘Mathomoni’ na vhana vhothe nga maanda vhane vha khou tshenzhema mveledziso I ongolowaho na vuholefhali • U shumisa mihibulo u bva kha khethekanyo I tevhelaho • U fhirela phanda na u ya kha Gireidi ḥ na vhana vho lugelaho u ita nyito dza phanda • U amba nga u kuna na tshikha na u dzudzanya dzine vhana vha do tshenzhema u vha na tshikha musi vha tshi khou tambela nnda sa tshenzhemo yavhuđi zwa tevhelwa nga tshenzhemo yavhuđi nga murahu ya u ḥamba mivhili na ḥanzwa zwi shumiswa zwa tshiṭangani. • Musi vhana vha tshi ḥanzwa kana u ḥamba, kha vha vha ḥtuwedze u ḥamba mirađo ya mivhili • yavho • Kha vha ḥtuwedze na u renda vhana musi vha tshi elelwu u ḥamba zwānda zwavho vha tshi bva bungani na phanda ha musi vha saathu la 	<p>Mbuno dza u ḥalela kha u rekhoda na nyito kha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku nga muthihimuthihi ya khombo na tsireledzo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Naa ḥwana u na mphigela? • Ḧwana u a ḥanza tshiñwe na tshiñwe naa? • Ḧwana u na tshifakhole naa? • Ḧwana u vhonala e mubva kana u dzidzivhala naa? • Naa ḥwana u a hočola kana u vha na vhuleme ha u fema naa? • Naa ḥwana u na maño o sinaho? • Naa ḥwana u dzula vhuponi vhu re na tsiravhulwadze na mutakalo wavhuđi?

Zwipikwa	Sumbandila ya mveledziso ya vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo ya nyito dla Vhaaluwa na vhana vhahulwane musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Sumbandila yo ḥandavhuwaho ya u linga ya u sedza, u thetshelesa, u dzhieila nzhele, u vhiga , nyambedzano na vhabebi na u themendela u ya kha vho makone he zwa fanelia
	<p>U fhirela phanda</p> <p>Vhana vhaṭuku</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vha ḥamba zwanda, tshifhaṭuwo na muvhili • Vha fumula ninga dzavho nga ndila ya tsiradzwadze • Vha vhudza vharwe muteo wa milayo na mbuno dla tsiravhulwadze, na tsireledzo • Vhukoni ha u ḥamba mano nga vhone vhaṭe • Vha ḥalutshedza nga maiſfi a sa kondi uri vhulwadze vhu vhangiwa nga mini, zwitzhili, na nyimele ya u sa londa tshiravhulwadze • U ḥivha dziwē dza tsumbodwadze misi a sa vuvi zwavhuḍi 	<p>U fhirela phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> • u isa phanda na nyito na mihibulo zwi bvaho kha khethekanyo yo fhiraho 'Mathomoni' na vhana vhothe nga maanda viane vha khou tshenzhema mveledziso I ongolowaho na vhuholefhali • u vha na vhuṭanzi uri vhana vha shumisa na u takalela maitele othe a duvha liñwe na liñwe kha zwi tshimbilelanaho na tsiradzwadze ya ene muñe • u imba nyimbo na zwidate nga ha mutakalo na maitele a duvha liñwe na liñwe a tsiravhulwadze • u ita matambwa uri vhana vha ite nyito nga u tshina na musudzuluwo • u vhalia na u amba zwitiori nga ha mutakalo na nga tsiravhulwadze • u humbelia vhaeni u da u sumbedza na u ambā nga ha mutakalo na tsiravhulwadze tsumbo, muongi, ḥanga, vha u bvisa mathukhwii • u humbelia vhana u thusa nga maitele a duvha liñwe na liñwe a sa kondi sa: u kunakisa, kuvha, swiela. U itela uri hezwi zwi takadze kha vhana uri vha takalele nyito iyi. 	
	<p>U ya kha Gireidi Ṭ</p> <p>Vhana vhaṭuku vha isa phanda na u ḥoda maitele e vha a thoma vhe vhutshetshe na zwixele vha kona u pfeſesa vha tshi ya phanda vha ḥivha:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ndila ine vhulwadze ha pfukelisa zwone • tsumbadwadze ya vhulwadze na fuvhalo • Ndi lini hune vha tea u ḥoda thuso kha mualuwa. 	<p>U ya kha Gireidi Ṭ</p> <ul style="list-style-type: none"> • U nea vhana vhaṭuku nyito vhane vha khou tshenzhema mveledziso ya ḥurumuwa vha saathu u dzhena kha Gireidi Ṭ vha tshi khou shuma u bva kha khethekanyo dla TPKL kha liñwalwa ḥa Tshikili tsha Vhutshilo • Vhaaluwa na vhana vha nga nambatedza zwifanyiso zwofhananaho/ kholadzhi ya zwiliwa nga zwigwada zwe fhambanah; vhaaluwa vha nga ita nyambedzano ya ndeme ya mufusho wavhuḍi na vhana. • Vhaaluwa vha nga sumbedza vhana bugu nga vhulimi na mamaga na ndila ine zwiñwe zwibveledzwa zwa itiswa zwone hayani, vhaaluwa vha nga amba nga ha zwiliwa musi vha tshi ya u renga zwiliwa na vhana 	

Zwipikwa	Sumbandila ya mveledziso ya vhutshetshe, zwixele na vhana vhatuku	Tsumbo ya nyito dza Vhaaluwa na vhana vhahulwane musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhatuku	Sumbandila yo t̄andavhuwaho ya u linga ya u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga , nyambedzano na vhabebi na u themendela u ya kha vho makone he zwa fanelia
3. Vhana vha fhaṭa vhudipfi ha u tsireledzea (mutakalo wa vhuponi)	Mathomoni Vhutshetshe vhu <ul style="list-style-type: none"> • bveledza vhudipfi ha u vha ho tsireledzeaho musi ṭhodea dzaho dza muvhili na u nyanyuwa dzo fhinduliwa nga u ṭavhanya • bveledza vhudipfi ha u fulufhela na u vha wa hone musi mualuwa a tshi vhu dzhiela n̄tha a vhu fha lufuno lwa muvhili na davhidzana naho nga lufuno. • fhindula tsivhudzo dza khombo • thoma u pvesesa muteo wa milayo ya vhutsireledzi 	Mathomoni <ul style="list-style-type: none"> • Nea ṫwana muñwe na muñwe a dzhielwe n̄tha nga lufuno lwa u londa muvhili na u dzulela u davhidzana (sa tsumbo,u amba, u imba, u mwemwela, u sedza na u thetshelesa) • U shumisa maipfi na mirado u sumbedza khombo ya, tsumbo, pułaka na mulilo • U imba nyimbo na zwidade nga ha vhutsireledzi • U amba zwitori nga ha vhutsireledzi vhune ha thusa vhutshetshe u bveledza maitele a u kondelela (vha londe uri vhana vha songo ofhisiva nga mulandu wa zwenezwo) • U shumisa nyito u bva kha khethekanyo dzi tevhelaho kha vhutshetshe vhu re na ṭhodea na u sumbedza dzangalelo kha nyito dza phanda 	U ṫalela na u ambedzana na vhabebi na vhukoni vhutshetshe, zwixele na vhana vhatuku u: <ul style="list-style-type: none"> • dzhia vhudifhinduleli ha tsireledzo ya ene muñe kha mupo • ḫoda thuso kha vhaaluwa na u fhindula ho teaho • sumbedza u dzhiela n̄tha zwithu zwine zwa nga vhanga khombo kha vhupo (tsumbo, tsini na zwięepisi, u tsitsikana ha vhuendi, phukha, phanga, zwigero, penisela dzo vhađiwaho) • sumbedza n̄dživo na vhukoni ha u tevhela muteo wa mutakalo na tsireledzo dza ḫuvha ḫiñwe na ḫiñwe (tsumbo, mulilo, boro, u dzhiela n̄tha u vha tsini na vhatsinda, u ḫivha dzina na tshifani na hune a dzula hone u itela u mu ḫalula)
	U ya phanda Zwixele zwi isa phanda na ṭhodea na nyito dza ḫiñga na: <ul style="list-style-type: none"> • U ḫoda u tandula tshiñwe na tshiñwe kha vhupo nga u nyanyuwa ha mvelele • Vha anzela u sa ḫivha khombo fhedzi vha a thetshelesa tsivhudzo 	U ya phanda <ul style="list-style-type: none"> • u isa phanda na nyito na mihumbulu zwi bvaho kha khethekanyo yo fhiraho 'Mathomoni' na vhana vhothe nga maanda vhane vha khou tshenzhemä ndengiso ya vheledziso na vhuholefhalı • U tutuwedza zwixele u tandula na u nyanyuwa nga ha ḫifhasi ḫavho na u humbudza vhana nga ha khombo kana u ita ndowe-ndowe dza nyonyoloso dza tsireledzo kha senthara yo diteaho nga tsireledzo na u sumbedza khombo kha vhupo • U vhudzisa zwixele mbudziso dzo vuleaho nga ha tsireldzo musi vha tshi tandula sa Ndi nga ita mini... • U nea lufuno nga u dzhiela n̄tha ṫwana muñwe na muñwe musi a tshi tandula uri a vhe o tsireledzeaho na u vha na vhudipfi ha u vha wa hone na thendelo ya u vha ene muñe • U shumisa nyito dzi bvaho kha khethekanyo i tevhelaho na vhutshetshe vhu re na ṭhodea na u sumbedza dzangalelo kha nyito dzo fhirelaho phanda 	Hu sedzeswe mbuno dza u rekhoda na nyito kha vhutshetshe, zwixele na vhana vhatuku nga muthihimuthih i ya khombo na tsireledzo <ul style="list-style-type: none"> • Zwiga zwa u tambudzwa ha muvhili na vhudzekani • Zwiga u tambudza ha muhumbulo • Zwiga u sa londa • ṫwana a sa dzhieli n̄tha u swa na u huvhadzwa • u sa kona u ita khaṭhulo nga ha tsireledzo (tsumbo, u sa dzhiela n̄tha u tsitsikana ha vhuendi)

Zwipikwa	Sumbandila ya mveledziso ya vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo ya nyito dza Vhaaluwa na vhana vhahulwane musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Sumbandila yo ḥandavhuwaho ya u linga ya u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga , nyambedzano na vhabebi na u themendela u ya kha vho makone he zwa fanela
	<p>U fhirela phanda</p> <p>Vhana vhaṭuku vha isa phanda na ḥodea na nyito dza liga lo fhiraho vha kona u aluwa vha tshi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ḥalusa dziṅwe khombo, zwithu na zwiga • nea madzina avho na diresi • pfeſesa milayo ya muteo yo tsireledzeaho • tevhela tsumbahuyuо dici sa kondi dza zwi ne vha do ita musi vhe khomboni 	<p>U fhirela phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> • u isa phanda nyito na mihumbulo zwi bvaho kha khethekanyo yo fhiraho 'Mathomoni' na vhana vhoṭe nga maanda vhane vha khou tshenzhema ndengiso ya mveledziso na vhuholefhalii • u thusa vhana u humbula adiresi dzavho kana u ḥalutshedza hu ne vha dzula hone • u sumba zwiga zwa tsireledzo, tsumbo, tshiga tsha u ima, u vhofha mabanda a tsireledzo, mulimo • arali vhana vha tshi amba nga tshivo tsho itaho uri vha si dzudzanyee, kha vha sumbedze uri vha khou takalela u thetshelesa. • U ḥetshedza nyito kha vhana vhaṭuku vhane vha tshenzhema mveledziso nga u ḥavhanya phanda ha u ya kha Gireidi Ḥ vha tshi khou shuma khethekanyo teaho ya marwalwa a TPKL 	
	<p>U ya kha Gireidi Ḥ</p> <p>Vhana vha isa phanda na ḥodea na nyito dza liga lo fhiraho nga zwiṭuku nga zwiṭuku vha tshi kona u:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ḥalusa na vhiga khombo kha vhupo • pfa vhe na vhu ḥifulufheli nga ha u vhiga khombo • fha zwidodombedzwa zwa ene muṇe – dzina, miñwaha, diresi, nomboro dza u kwamiwa khadzo kha vhathu vhane vha vha ḥivha 	<p>U ya kha Gireidi Ḥ</p> <ul style="list-style-type: none"> • U ḥekedza nyito ya vhana vhaṭuku vhane vha khou tshenzhema bveledziso ya u 'ḥavhanya' phanda ha musi vha tshi ya kha Gireidi Ḥ vha tshi khou shuma u bva kha khethekanyo yo teaho ya TPKL marwalwa a Tshikili tsha Vhutsila 	

Zwipikwa	Sumbandila ya mveledziso ya vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku Vhana vha na mivhili yo khwaṭhaho na u sumbedza vhukoni na nyito dza muvhili dzi takadzaho	Tsumbo ya nyito dza Vhaaluwa na vhana vhahulwane musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Sumbandila yo ḥandavhuwaho ya u linga ya u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga , nyambedzano na vhabebi na u themendela u ya kha vho makone he zwa fanelia
4.	Mathomoni Misipha Mihulwane Vhutshetshe <ul style="list-style-type: none"> • U sumbedza u vinyuwa u bva u bebwani sa u tshuwa, u tshimbila, u mama, u fara • u sudzulusa tshanda na mulenzhe vho vhofholowa • u bveledza na u khwaṭhisa mutsinga, na misipha ya muvhili u somba, u rembuluwa, u dzula, u ima. • u shumisa misipha mihulwane u sudzuluwa nga n̄gila dzo fhambanaho, ho katelwa u swenda, u hwiwidza na u takula. • u bva kha u ejela phasi zwa ya kha u dzula • u bva kha u dzula a ya kha u ima • u tshimbila e eṭhe tshanda tshithihi tsho fariwa • gonya zwiṭepisi hu na thuso • u gidima 	Mathomoni Mveledziso ya Misipha Mihulwane <ul style="list-style-type: none"> • U tambo mitambo ya musudzuluwo na vhutshetshe vhu tshi ita nyonyoloso na u tutuwedza mveledziso ya misipha mihulwane, tsumbo, u kokodza nga u ongolowa, u khoḍa na u imba zwidate na nyimbo nga ha hei misudzuluwo. • U shumisa nyimbo na zwidate na mutsindo wa musudzuluwo na vhutshetshe u bva u bebwani na u amba na vhutshetshe musi vha tshi khou vhu thusa u ita n̄dwendowe • U bveledza kushumisele kwa nyito dzi thusaho dza tshikale na vhudzulapo, tsumbo, mafhungo, zwo ḥangana na mvelele ya muṭa. • U shumisa misudzuluwo ya vhulenda na mibvumo i sa kondiho. • U nea zwishumiswa zwo khwaṭhaho na u tsireledzea zwi thusaho vhutshetshe u sudzuluwa sa danda, mathaela, mabogisi a mabulannga • U nea thikhedzo kha ḥwana muñwe na muñwe kha ḥodea dza misipha yawe mihulwane, tsumbo, zwanda zwi thusaho, zwishumiswa zwa u sudzuluwa, zwitepisi zwa u gonya 	U ḥalela na u ambedzana na vhabebi na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku <ul style="list-style-type: none"> • U vinyuwa ha lusie (tsumbo, u shu,shedza u ofha, u mama, u fara) • Vhukoni ha u tshimbida zwanda na milenzhe na muvhili • Vhukoni ha u somba, dzula, ima) • Vhukoni ha u swenda, gidima, lingayisa, thamuwa, gada na u gonya. • U shumisana (tsumbo, maṭo na zwanda, maṭo na milenzhe) • Vhukoni ha u humbula (tsumbo, u vhona, u pfa, tshikhala) • Vhukoni ha nyaluwo kha u shumisa misipha miṭuku ya u fara, u doba, fara, shumisa. • U shumisa kufarele kwone kwa penisela • Takalela na u ḥifhelwa nga nyito dza muvhili dza tshakha dzo fhambanaho (tsumbo, mitambo, u tshina, na nyito dza musudzuluwo • U shumisa vhuḍipfi kha u ḥangana vhupo na vhatu

Zwipikwa	<p>Sumbandila ya mveledziso ya vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku</p>	<p>Tsumbo ya nyito dza Vhaaluwa na vhana vhahulwane musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku</p>	<p>Sumbandila yo ḥandavhuwaho ya u linga ya u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga , nyambedzano na vhabebi na u themendela u ya kha vho makone he zwa fanelia</p>
	<p>Misiphia Mituku</p> <p>Vhutshetshe</p> <ul style="list-style-type: none"> • U shumisa misiphia miṭuku u tandula nga u tou dodomedza nga u fara, nga zwipfi,na u shumisa zwithu. • U sumbedza zwiñwe zwa tshumisano ya maṭo na zwanda • U sukumedza na u kokodza zwitambiswa zwiñulwane, mabogisi na zwithu zwi no leluwa zwi re fhasi • U doba zwithu zwituku nga gunwe na magaraṭa a minwe • U wisa kana u posela zwithu phanda • U diliṣa hu na thuso • U fhaṭa thawara ya buloko tharu • U ja a tshi shumisa lebula, u fara khaphu nga zwanda zwoṭhe • U fara penisela kana khirayoni a tshi ita mvetomveto 	<p>Mveledziso ya Misiphia Mituku</p> <ul style="list-style-type: none"> • U nea khonadzeo nnzhi kha ḥwana muñwe na muñwe ḫuvha ḥiñwe na ḥiñwe ya u shumisa zwithu zwa tshakha dzo fhambanaho, sa, u lisa, ola, zwishumiswa zwa u fhaṭa • U ḫuṭwedza vhutshetshe u fara, doba, dzinginyisa na u thetshelesa, sedza kha, u thetshelesa, nukheda, u pfa zwithu zwe fhambanaho. • U shumisa zwishumiswa zwe tsireledzeaho u bva kha vhupo sa, thombwana, zwitanda, zwifaredzi zwa pulasitiki, zwa u shumiswa nga vhana: <ul style="list-style-type: none"> – U ḥalusa thundu dzavho (pulasitiki, tshedza, u penyelela, penndiwaḥo, suvhelela, na zwiñwe) – Shela na u ḥadza – Kunguluwa, u ya phanda na murahu – Fhaṭa, linganyisa, u ḥophra • U nea zwishumiswa zwa ula zwa vhutshetshe ho lugelaho u shumisa izwi na u thusa u zwi ḥanzwa musi ho fhedza • U nekedza khonadzeo nnzhi u ola hu tshi shumiswa khirayoni khulwane dza mapfura, magaraṭa a minwe, zwitanda, mađi na pennde kha bammbiri kha zwi kha muṭavha. • U nea zwixele khonadzeo ya u gera nga zwigero zwituku (kha vha thuswe u zwi fara nga nqila yone na u lalela zwine zwa ḥodea hu tshi gerwa) • U thusa vhutshetshe u fara zwishumiswa zwa u ola nga ndila yone (u fara penisela) • U shumisa nyito kha khethekanyo dici tevhelaho na vhutshetshe vhune ha ḥoda na u sumbedza dzangalelo kha nyito dza u fhirela phanda 	<p>Hu sedzeswe mbuno dza u rekhoda na nyito kha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku nga muthihimuthihia ya khombo kha muvhili</p> <ul style="list-style-type: none"> • U shaya misiphia yo khwaṭhaho (mirado yo ledaho) • Thaidzo dza u vhona na u pfa • U kondelwa kha u shumisa mirado • U kondelwa kha u dzula, u kokovha, u imba, u tshimbila, u gidima • U tshenzhema/pfa vhuṭungu musi a tshi sudzuluwa

Zwipikwa	Sumbandila ya mveledziso ya vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo ya nyito dza Vhaaluwa na vhana vhahulwane musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Sumbandila yo ṭandavhuwaho ya u linga ya u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga , nyambedzano na vhabebi na u themendela u ya kha vho makone he zwa fanelia
	<p>U ya phanda</p> <p>Zwixele</p> <p>U isa phanda na thodea na nyito dza liga lo fhiraho na</p> <ul style="list-style-type: none"> • U isa phanda na u bveledza misipha mihulwane na mituku na misipha ya muvhili wa nthā, (khana, muṭana, thumbu) sa zwe vha vha na two kha liga ja mathomoni. • U khwinisa zwikili zwavho na u swikelela nga maanda kha u shumisa misipha mihulwane na mituku 	<p>U ya phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> • U isa phanda na nyito na mihibululo i bvaho kha khethekanyo yo fhiraho 'Mathomoni' na vhana vhothe nga maanda vha tshenzhemaho u lenga kha mveledziso na vuuholefhalu 	
	<p>Misipha Mihulwane</p> <p>Zwixele zwi isa phanda na thodea na nyito ya liga lo fhiraho na u:</p> <ul style="list-style-type: none"> • lingedza u raha bola khulwane • u sudzuluwa nga mutsindo wa muzika • gidima zwavhuḍi • gonya mbodo dza fhasi kana zwishumiswa • fhufha nga milenzhe mivhili nga khathihi • ima na u tshimbila nga zwikunwe 	<p>Nyito dza Misipha Mihulwane</p> <ul style="list-style-type: none"> • u ḡetshedza nyito nnzhi na mitambo u bveledza misipha mihulwane zwikili zwa u shumisa muvhili (fhufha, linganyisa, somba, kunguluwa, gidima) • u tambo mitambo ya tsudzuluwo ya muvhili na ḥwana wavho • u tambo muzika na u tshina na vhana • u ḡetshedza bola khulwane na ḥukhu na u ṭuṭuwedza u raha na u posela khavho na he a livha • u dzudzanya nyendo u vula tshikhala kana phakha hune vhana vha kona u gidima vho vhofholowa na u tsireledzea • u ḡetshedza zwishumiswa zwa u linganyisa, u fhufha na u gidima • u tambo mitambo ya uri mpfareni. • u tambo mitambo ya bola 	

Zwipikwa	Sumbandila ya mveledziso ya vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo ya nyito dza Vhaaluwa na vhana vhahulwane musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Sumbandila yo ṭandavhuwaho ya u linga ya u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga , nyambedzano na vhabebi na u themendela u ya kha vho makone he zwa fanelia
	<p>Misipha Mituku</p> <p>Zwixele zwi isa phanda na thodea na nyito dza liga lo thiraho na</p> <ul style="list-style-type: none"> • U thoma u shumisa zwigero na zwiñwe zwishumiswa hu na vhulanguli vhunzhi. • U sukumedza na u kokodza zwitambiswa . • U posa bola khulwane. • U lunzhedza vhulungu vhuhulwane • U fhaṭa thawara dza zwibuloko zwitānu kana zwa rathi 	<p>Misipha Mituku</p> <ul style="list-style-type: none"> • U kumedza nyito nnzhi dza u shumisa minwe na zwanda u ita nyito tserekano, tsumbo, ola, pennda, gera. • U kumedza phazili dzi sa kondi (u swika kha zwipiḍa zwa rathi) na mitambo u bveledza tshumisano ya maṭo na zwanda. • U kumedza mitambo minzhi ya bola na saga ja ḥawa u bveledza zwikili zwa u posa na u fara. • U kumedza nyimbo na zwidade na u tamba mitambo ya matambwa a ṭuṭuwedzaho zwixele u shumisa zwanda na lwayo, zwikunwe na minwe na muvhili u sudzuluwa nga mutsindo. • U nea zwithu zwitāku zwo putelwaho na u sumbedza uri zwi nga putululwa hani na zwi putela hafhu. • U nea vumba na u tamba suko na matope u khwathisa misipha mituku. • U tamba u vhanda na mitambo ya musudzuluwo. • U nea u fhaṭa zwitambiswa na zwishumiswa zwa nyito dza u fhaṭa • U shumisa mihumbulu u bva kha khethekanyo dza u fhirela phanda na u ya kha Gireidi T na vhana vhane vha vha vho lugela u lingedza nyito nnzhi dza u fhirela phanda 	

Zwipikwa	<p>Sumbandila ya mveledziso ya vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku</p>	<p>Tsumbo ya nyito dza Vhaaluwa na vhana vhahulwane musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku</p>	<p>Sumbandila yo ṭandavhuwaho ya u linga ya u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga , nyambedzano na vhabebi na u themendela u ya kha vho makone he zwa fanelia</p>
	<p>U fhirela phanda Vhana vhaṭuku vha isa phanda na u bvela sa kha maga mavhili o fhiraho Misiphia Mihulwane Vhana vhahulwane</p> <ul style="list-style-type: none"> • U fhufha na u gada na u gidima nga luvhilo • U fhufhela murahu na phanda <p>Misiphia Mituku Vhana vhaṭuku</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vha shumisa zwigero u gera kha mutalo • U fara zwishumiswa zwa u ola nga vhukoni kha u ola zwivhumbeo na vhathu 	<p>U fhirela phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> • U isa phanda na nyito na mihumbulo i bvaho kha khethekanyo yo fhiraho ‘Mathomoni’ na ‘u ya phanda’ na vhana vhoṭhe nga maanda vhane vha khou tshenzhema mveledziso i lengaho na vhuholefahlili <p>Misiphia Mihulwane</p> <ul style="list-style-type: none"> • U ṭutuwedza vhana u tevhela maga a sa konḍi kha u tshina • U ita zwithivheli zwi sa kondi nga mabogisi, misiamelo, na zwiñwe • U humbelia vhana u thusa nga mishumo i sa kondi, u takula kana u sukumedza zwithu <p>Misiphia Mituku</p> <ul style="list-style-type: none"> • U nea zwigero zwi re tshitendeledzi mafheleloni na magazine na gurannđa dza u gera • U nea zwishumiswa zwo fhambanaho zwinzhi zwa u ola na u pennda • U nea vumba na u tamba suko na matope u khwaṭhisa misiphia miṭuku • U ita vhunzhi ha zwidade zwa minwe zwi konḍaho u pfesesa na vhana 	
	<p>U ya kha Gireidi R Vhana vha isa phanda na thodea na nyito dici bvaho kha ligi lo fhiraho nga zwiṭuku nga zwiṭuku vha kona u:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sudzuluwa nga ndila i konḍaho na vhuqifulufheli • ita milayo ya u tamba mitambo • shumisa zwikili zwa misiphia mihulwane na miṭuku na mveledziso ya kuhumbulele 	<p>U ya kha Gireidi R</p> <ul style="list-style-type: none"> • U nea nyito kha vhana vhaṭuku vhane vha khou tshenzhema muhashela wa mveledziso musi vha saathu ya Gireidi R vha tshi shuma u bva kethekanyo i tshimbilelanaho na <i>Tshitatamennde tsha Pholisi ya Kharikhulamu na u Linga</i> (TPKL) marwalwa a <i>Tshikili tsha Vhutshilo</i> 	

Zwipikwa	Sumbandila ya mveledziso ya vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo ya nyito dza Vhaaluwa na vhana vhahulwane musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Sumbandila yo ṭandavhuwaho ya u linga ya u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga , nyambedzano na vhabebi na u themendela u ya kha vho makone he zwa fanelia
5. Vhana vha fhaṭa vhudipfi ha dakalo (u vha o khwathahaho kha mutsiko wa duvha nga duvha)	Mathomoni Vhutshetshe vhu bveledza vhudipfi ha dakalo musi vha tshi guda u bva u bebwani uri vhaaluwa vha re tsini navho: <ul style="list-style-type: none">• Vha vha fulufhela na u vha funa na musi two tou ita hani• U dzudzanya mikano kha havho vhane vha ḋivha uri vha ima lini hu saathu vha na khombo kana two no dina.• U vha sumbedza uri zwithu zwi itiswa hani zwavhuḍi nga tsumbo u ṭutuwedza vhudilangi• U vha thusa musi vha tshi lwala, vhe kha vhuṭungu vhe khomboni kana vha tshi ḥoda u guda.	Mathomoni <ul style="list-style-type: none">• U nea lufuno lu sa sedzi kha vhutshetshe.• U bvisele khagala lufuno kha muvhili na u amba nga u fara, nembelela, phaphatha nga u shumisa maiipfi a vhulenda u ri a dzike na u kwengweledza• U ṭutuwedza vhana vhahulwane u dzikiswa nga thuso ya mualuwa• U edzisa kutshilele kune kwa amba vhudipfulfeli, na u fulufhela na mvelele dzavhuḍi• U tenda na u nambatedza zwipifi zwa lutshetshe na u lu ṭutuwedza• U mu ṭutuwedza u bva u bebwani u ḋivha na u bvisele khagala vhudipfi hawke kha vhañwe (sa tsumbo, u sinyuwa, takala, u humbeli pfarelo, u sinyuwa, u tshuwa)• U linganyisa mboholowo ya u tandula nga thuso yo tsireledzeaho• U nea mikano i re khagala ('milayo') ya kutshilele kwa vhana nga ḥhalutshedzo i sa kondi na nyambedzano na lutshetshe musi luambo lwave lu tshi khou bvelela• U nea ḥhalutshedzo na u hangwelana murahu ha khaedua kha mikano na milayo musi luambo lu tshi khou bvelela• U nea lutshetshe khuthadzo na u ṭutuwedza kha nyimele dici tsikaho	Lavhelesani ni haseledze vhukoni ha vhuskie, zwixele na vhana vhaṭuku. <ul style="list-style-type: none">• Zwisumbedzi zwa dakalo• Vhuimo ha fulufhelo kha mualuwa• Vhuimo havhudilangi kha mirole na ligia• Mbuno dza u lavhelesa kha nyito dza vhutshetshe, zwixele, na vhana vhaṭuku vha re kha khombo ya mutsiko nga muthihi• Zwimangadzaho ndi vhuimo ha n̄tha ha nyofho musi vho ṭangana na nyimele kana vhathe vha vha dzhiwa vha tshi ḋivhea• U sa awela na u sa edela nga mulandu wa tshenzhemo i vhaisaho• U kwambatela ho kalulaho• U lila hu sa gumi na u dinalea (musi zwi si na vhusheka na zwitisi zwa muvhili sa vhulwadze kana u vhaisala)• Maimo a n̄tha a u vhilaela• U kundelwa u futelela khathihi na maimo a n̄tha a u vhilaela

Zwipikwa	Sumbandila ya mveledziso ya vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo ya nyito dza Vhaaluwa na vhana vhahulwane musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Sumbandila yo ṭandavhuwaho ya u linga ya u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga , nyambedzano na vhabebi na u themendela u ya kha vho makone he zwa fanelo
	<p>U ya phanda</p> <p>Zwixele zwi isa phanda na ḥodea na nyito dza liga ḥo fhiraho na u bveledza zwipfi zwa u takala musi vha tshi guda:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zwitakaleleaho na zwifuneaho • takalela u itela vhańwe zwithu zwavhuđi na u sumbedza u vha na ndavha • u ḫithompha na u ḫompha vhańwe • u thoma u funa u dzhia vhudifhinduleli ha zwine vha ita • nga ngoho zwithu zwi ḥo luga 	<p>U ya phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> • U isa phanda na nyito na mihibulo i bvaho kha khethekanyo dzo fhiraho kha ‘Mathomoni’ na vhana vhothe tshifhinga tshoṭhe. • U isa phanda na u nea lufuno lu sa sedzi kha zwixele zweṭhe naho hu na mikano na milayo i re na khaedu. • U isa phanda u nea ḫalutshedzo ya milayo na mikano. • U ḫutuwedza kutshilele kwa vhudilangi hu na thuso kha ḫwana muńwe na muńwe. • U isa phanda na u sumbedza ḫohifho i linganaho kha ḫwana muńwe na muńwe e zwine a vha zwone, na zwifhio zwi lengisaho mveledziso na u ḫuruluwa. • U khođa zwixele musi vho itela vhańwe zwavhuđi, sa tsumbo, u thusa, na u ḫompha na mikhwa yavhuđi zwi tshi bva kha mvelele ya mita na vhuhura • U shumisa mihibulo u bva kha khethekanyo dici no khou tevhela na U fhirela phanda na u ya kha Gireidi R na vhana vho lugelaho u lingedza kutshilele kutakadzaho kwo bvelelaho nga maanda 	
	<p>U fhirela phanda</p> <p>Vhana vhaṭuku vha isa phanda na ḥodea na nyito dza liga ḥo fhiraho na u bveledza zwipfi zwa u takala musi vha tshi guda uri:</p> <ul style="list-style-type: none"> • U amba na vhańwe nga ha zwithu zwine zwa vha ofhisra kana zwa vha dina • U thoma u wana ndila ya u tandulula thaidzo dzine vha khou ḫangana nadzo • U thoma u ḫilangula musi vha tshi pfa u nga vha khou ita zwińwe zwi si zwone kana zwa khombo. • U ḫivha musi tshi tshifhinga tsho lugela u amba kana u ita zwithu. • U wana muńwe muthu wa u vha thusa musi thuso l tshi ḫodiwa. 	<p>U fhirela phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> • U isa phanda na nyito na mihibulo i bvaho kha khethekanyo dzo fhiraho kha ‘mathomoni’ na u ya ‘phanda’ na vhana vhothe tshifhinga tshoṭhe • U lugisela vhana vhaṭuku kha nyimele dici takadzaho kana dici si dzavhuđi (nga zwitku, arali zwi tshi nga konadzea) nga u amba nga havho, u vhala bugu, u tambo nyito, na zwińwe • U khwathisedza vhukoni ha vhana vhaṭuku musi vho livhana na khombo, tsumbo, ndi a zwi ḫivha uri ni nga kona • U ḫutuwedza vhudilangi na fulufhelo ḥa ḫwana muńwe na muńwe kha zwikili zwa u tandulula thaidzo • U humbudza vhana vhaṭuku nga ha u fulufhela na vhushaka ha u khuthadziwa hune ha nga ḫitikiwa ngaho, tsumbo, Ndi fhano 	

Zwipikwa	Sumbandila ya mveledziso ya vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo ya nyito dla Vhaaluwa na vhana vhahulwane musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Sumbandila yo ṭandavhuwaho ya u linga ya u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga , nyambedzano na vhabebi na u themendela u ya kha vho makone he zwa fanel
	<p>U ya kha Gireidi R</p> <p>Vhana vha isa phanda nga thodea na nyito kha liga lo fhiraho, vha guda nga zwituku nga zwituku</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uri milayo i hone na uri i tevhelwe u itela tsireledzo na u shuma nothe. • U itela u digeda • U divha zwipfi na u zwi vhea nga maipfi • U wana dziwe ndila dla u tandulula thaidzo • U tandula vho tsireledzea vha na vhudifufuheli. • U takalela u thoma zwithu • U difulufhela 	<p>U ya kha Gireidi R</p> <ul style="list-style-type: none"> • U isa phanda na nyito na mihibulo u bvaho kha khethekano dzo fhiraho kha vhana vhothe • U dzhiela ntha nungo dzire kha nwana muewe na muewe ('Ndi nazwo, Ndi nne na Ndi a kona') • U ṭanganedza zwo khakheaho na u sa bvela phanda musi vha tshi khou nea thusedzo u ya kha bvelela • U pafesesa zwipfi zwa nwana vha ite uri a divhe zwauri zwipfi zwave zwi a pafesesiwa • U thusa vhana u vhea zwipfi kha maipfi • U vhudzisa vhana arali vha tshi kona u humbula nga ha ndila dziwe dla u fhedzisa mushumo • U tutuwedza vhudilangi • U sumbedza thikhedzo nga lufuno 	

SIA LA VHUVHILI LA U GUDA HA U RANGA NA MVÉLEDZISO: VHUNE NA U VHA WA HENEFHO

Ipfì ja ñwana

Ndi ṭoda u vha na tshenzhemo na vhupo vhuñe nda ḍo vha na nyaluwo yo khwaṭhaho ya vhuḍipfi, vhushaka havhuḍi na u pembelela phambano

Vhuñe na u pfa u wa heneffo zwi amba nga ha mini?

Vhune na u pfa u wa heneffo na vhushaka ho khwaṭhaho na vhuvha havhuḍi. Zwi na ndavha na mveledziso ya vhuñe, mveledziso ya tsiravhulwadze, vhushaka ho tsireledzeaho na u pembelela phambano.

U khwaṭha ha vhuñe na u ḋivha hu ne a vha hone, zwi ita uri a pfe o takala.

- Mveledziso ya u ḋi ṭalukanya ha vhana hu na vhushaka na vhuñe.
 - Vha khou ṭoda u ḋidivha nga u wanulusa zwine vha ḋivha, zwine vhanga ita na zwine vha si kone u ita.
 - Vha khou fhaṭa mihumbulo ya zwi vha takadzaho na zwine vha zwi kona.
 - Mveledziso ya tsiravhulwadze i tea u fhaṭiwa nga u ḋivha maanda na u ḋifulufhela kha u ḋidivha na kha liphasi ḥavho.-Vha fhaṭa mihumbulo ya hune vha vha hone
 - Vhushaka na vhaalua (mugudisi, miṭa, mirado ya vhadzulapo) na vhařwe vhana ndi zwa ndeme, zwi thusa vhana u fhaṭa u ḋi ṭalukanya.
- U ḋidivha zwi na vhushaka na vhuñe ha vhana.
 - Musi vhana vha tshi ḋivha uri vha vha heneffo vhukuma vha na vhushaka ho tsireledzeaho na vha aluwa na/kana vhudzulapo vhu re na mikhwa ya ndeme, sialala na dzithendo.

- Hezwi zwi vha Ḇea mulaedza wa nđila ine vha ḋitika nga vhařwe vhathe kha u ḋidivha.
- U vha wa heneffo zwi a vha thusa u ḋivha uri vha ngafhi na vhane vha vha navho.
- Vhuñe na u ḋidivha zwi na vhushaka. Zwi kwama kuvhonele nga ha vhone vhařne na vhařwe. Ndinganyelo na phambano zwi vhumba kuhumbulele.
- Pfanelo dza vhana dzi vhumba mutheo wa vhuñe na u ḋidivha. Ñwana muřwe na muřwe u na ndugelo ya dzina, muṭa, vhudzulo na zwiřwe.
- Vhana vha re na vhuholefhalu na ḅhōdea dzo khetheaho (zwipiđa zwa mupo na mvelelo ya vhupo) vha na ndugelo ya u dzhielwa nṭha uri vha kone u bvelela na u guda nga vhukoni vhuhulwane.

Vhaalua vha tea u dzhiela nzhele vhuñe ha vhana na u pfa e wa heneffo.

- Kuvhonele kha u guda na vhuḍifulufheli u lingedza zwithu zwiřwa- dakalo, dzangalelo, maedza, lunyořonyořo lwa u ḋivha, u wana zwiřwe zwithu.
- Vhuḍipfi ha u ḋilonda- u ḋidina havho kha u wana u ḋi ḅhonifha na u dzhiela nṭha mutakalo wavho na u ḋilonda.
- Vhushaka na vhařwe vhathe-vhukoni havho u ita vhushaka na shuma na vhařwe.
- Vhuḍipfi ha u vha wa heneffo- vhukoni ha u pfecta na u ḅhonifha zwine vha ṭoda na phambano na vhařwe, kuhumbulele, mvelele na thendo zwine zwa kwama ḅhangano yavho.

Zwořhe hezwi zwi vhumba zwipikwa zwiřa zwa u guda ha u rangelana Sia ja veledziso- vhuñe na u vha wa heneffo

1. Vhana vha didivha sa vhane vha kona na u vha na vhudifulufheli	2. Vhana vha na vhudipfi ho kwhathaho ha ha u di londa
4. Vhana vha vha na vhudipfi ha u vha kha vhunē ha tshigwada na u pembelela phambano	3. Vhana vha fhātā vhushaka ho khwāthaho
 <p>A young girl with dark skin and curly hair tied back is sitting on the floor, painting a large letter 'S' on a piece of paper. She is wearing a yellow long-sleeved shirt and purple pants. There are several paint containers (yellow, red, blue) on the floor next to her.</p>	

Figara 7 U shuma na mīta na vhana u tūtuwedza vhuvha havhudī.

Mbuno dza u sedza kha zwo itwaho

- Vhupo ha hayani, muṭa, na senthara ya u ranga ya vhana i ṭuṭuwedza hani mveledziso ya vhuḍipfi na u vha wa henehfo?
- Mbekanya mushumo ya u ranga ya vhana i shumisisa hani vhabebi na miṭa sa zwishumiswa?

- Mbekanyamushumo i thusa hani vhana u pfa vhe na vhuḍifulufheli kha u wana zwine zwithu?
- Ndi zwithu zwifhio kha vhupo zwine zwa thusa vhana u pfa uri hafha ndi fhethu hune vha tea u vha hone?
- Ndi vhuḍambo ha lushaka lufhio vhune ha pembelelwa na uri vhu pembelelwa nga ndila ifhio?

Zwipikwa, sumbandila ya mveledziso na tsumbo ya nyito ya u ṭuṭuwedza vhuṇe na hune a vha hone.

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhuṭshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhaṭulanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhuṭshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dzau linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhieala nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhatku vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
1. Vhana vha a ḫidivha vhone vhone vhuṇe vhuṭshetshe	Mathomoni Vhuṭshetshe <ul style="list-style-type: none"> Vhu thoma u ḫivha hone vhuṇe nga luambo (U ḫuṇuna) u wana tshiṛwe tshithu na musudzuluwo. U thoma u ḫivha ene muṇe na vhaṛwe U vha na ḫuṭhuwedzo yo khwathahō kha u wana tshithu kha vhupo ha tsini. 	Mathomoni <ul style="list-style-type: none"> U ṭuṭuweza vhuṭshetshe U vhanda zwāndā, u swikela, u mwemwela, u imisa tshanda, u sumba na u amba a tshi shumisa ḫuṇuna na mibvumo. U tambo u kwama na dzina tsumbo, u sumba murādo wa muvhili na u amba madzina azwo. U amba madzina a vhuṭshetshe, u amba madzina a vhaṛwe vhatku zwa tevhelwa nga zwifanyiso zwa vhaṛwe vhatku. U dzudzanya zwitambiswa zwithu zwo tsireledzeaho u itela uri vhana vha swikelele na u zwi wana. 	Lavhelesani ni haseledze vhukoni ha vhuskie, zwixele na vhana vhaṭuku na vhabebi vhuṇe. <ul style="list-style-type: none"> U tandula misudzuluwo na vhupo havho nga vhone vhone. Vho ita lunyohonyoño lwa u ḫoda u ḫivha vhone vhuṇe na vhaṛwe. Vho džheniswa kha nyito U shuma na nyito ntswa. U pembelela u bvelela na zwikili zwavho U fhindula vhaaluwa na mirole nga ndila ya vhuḍifulufheli U vha na vhusedzi U ita mushumo u swika u tshi fhera U kovhekana mihibumbulo na vhusiki na vhaṛwe.

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dza linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	<p>U ya phanda</p> <p>Zwixele zwi:</p> <ul style="list-style-type: none"> · fhaṭa zwikili, vhuvha madzangalelo zwine zwa zwi tendela u aluwa kha vhuḍifulufheli · vha thoma u ṭoda u ḡivha nga vhathe, fhethu, na zwithu · guda nga ha vhone vhaṇe zwi tshi khou guda kha vhaaluwa vhaṇe vha zwi kungela kha zwine zwa zwi kona na masia a mveledziso a phanda 	<p>U ya phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> · Thetshelesa vhana na u sedza luambo. Vha dovha vha dzudzanyulula zwine vha khou amba tsumbo, musi ḥwana a tshi ri Nne bola , mualuwa u do fhindula ngauri . Ni khou ṭoda bola, Thandi? · Vhana kha vha tendeliwe u tandula vhupo na zwithu ha nga ngomu na ha nnđa vha tshi khou wana thikhedzo kha vhaaluwa. Vha sedziswa vhupo havho vha kungeliwa kha u haseledza nga haho. · Vhana vha ḫewa zwikhalā zwa u sika zwithu na u dzhenelela kha mishumo sa tsumbo vhana vha shumisa vumba ḥa u tambisa u vhumba zwithu, vha ḥuṭuwedza u haseledza, vha vhudziwa uri vho shuma hani. 	<p>Mbuno dza u sedza nyito dza zwixele na vhana vhaṭuku vha re kha khombo nga muthihimuthihi</p> <ul style="list-style-type: none"> · ḡivhazwakale ya u tambudza na/kana u litshedza · nzulele ya muṭa u sa khou tshimbilaho zwavhuḍi u shaea ha vhulavhelesi nga vhabebi na mikhwa ya u shaya matshilisano · mutsiko wa vhana wo vhangiwoha nga dici khakhathi, u fhambana ha vhaṭhogomeli, malwadze, u swika na ḥwana na u lovha ha murado wa muṭa. · thaidzo dza vhudavhidzani-u sa kona u kovhekana mihibulo nga n̄hanī ha vhuḍipfi, · u shona- u sa takalela u fhindula vhañwe · u shaeya ha zwikili zwa matshilisano- u vhaisa vhañwe nga khole, u vha na swili na u kondelwa u thetshelesa tshi kaidziwa
	<p>U fhirela phanda</p> <p>Vhana vhaṭuku</p> <ul style="list-style-type: none"> · vha sumbedza nyaluwo ya u takalela na vhudilangi kha u tandula vhupo. · Vha a takalela u ḥangana na vhañwe uri a wane thuso. · Vha kona u fhedza tshifhinga tshilapfu vha tshi khou ita mishumo 	<p>U fhirela phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> · Kha hu ḥuṭuwedzwe mishumo ya “zwoṭhe nga ha nne”hu tshi shumiswa zwo olwaho, zwifanyiso, nyambedzano na zwithu zwi takaleleswaho · U ita nyambedzano kha zwine zwa vha ita vho khethéaho na u tendelwa u kovhekana mihumulo na vhañwe. · U vha ḫea tshenzhemo dzine dza vha tendela u haseledza zwine vha zwi konesa na u vha takadza. 	

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dzau linga ho ṭandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	<p>U ya kha Gireidi T</p> <p>Vhana vha isa phanda nga thodea na nyito dza liga lo thiraho vha tshi engedza</p> <ul style="list-style-type: none"> • U fhindula tshenzhemo na u sumbedza vhudipfi ho fhambanaho kha nyimele dzo fhambanaho • Vha thoma u divha mavhonele avho zwipfi nahone vha thoma u vhavhalela thodea dza vhañwe na zwupfi zwa vhañwe • Vha thoma u thonifha mvelele yavho vhone vhane na dza vhañwe nga u vha tikedza 	<p>U ya kha Gireidi T</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vhana vha tendelwa u shela mulenzhe kha nyito hune vha kona u tshenzhema zwipfi zwo fhambanaho, kha vha tendelwe u sumbedza vhudipfi havho nga kha tshifhaṭuwo, u livhanya zwipfi zwavho na zwifanyiso. • U ṭutuwedza vhana u shumisana kha nyito afho hune vha tea u shuma vhoṭhe sa tsumbo, mudzungbambo • U ramba vhadzulapo uri vha de vha ṭalutshedze vhana zwiṭori matshilo na mvelele nga ndila yo linganaho murole une wa khou bveledzwa,; 	
2. Vhana vha na vhudipfi ha u dilonda ho khwathaho	<p>Mathomoni</p> <p>Vhutshetshe</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vha a thoma u divha nga ha zwifhinga zwa zwiliwa zwo vhekanyiwaho nga vha aluwa • Vha kona u amba musi vhu na ndala, dora kana a sa dipfi zwavhudji • Vhu a kona u sumbedza thodea na u shumisa zwiga sa tsumbo u sumba kha zwiliwa. 	<p>Mathomoni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sedzani vhutshetshe ni fhindule kha zwiito zwavho zwine zwa vha tendela tshenzhemo ya zwipfi zwavho tsumbo, u kwama mukapu, u fara bodelo kana khaphu • Kha vha tendele vhutshetshe vha dzhie ndagulo ya u di lisa nga zwiṭuku nga zwiṭuku. Kha vha nee khonadzeo ya u nukhedza, thetshela, kwama, u swikela na u fara. • Kha hu ṭutuwedzwe vhudidini ha vhutshetshe kha u ita zwithu nga vhone vhañe sa tsumbo, u vhea zwitambiswa kha bogisi 	<p>Kha hu sedzwe na u ita nyambedzano na vhabebi vha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku nga ha vhukoni havho kha:</p> <ul style="list-style-type: none"> • U sumbedza thodea dzavho • U divha maitele a duvha nga duvha • U dzhenela kha maitele a duvha liñwe na liñwe • U shumisa maitele o fhambanaho na luambo lwa muvhili na maipfi u sumbedza zwine vha zwifuna na zwine vha si zwi fune. • U ita zwithu e eṭhe na u ita zwithu hu na thuso. • Hu sumbedzwe u shumululu hu hulwane kha maitele a duvha nga duvha. • U pembelela u bvelela havho

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dza linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	<p>U ya phanda</p> <p>Zwixele</p> <ul style="list-style-type: none"> Vha ḥoda u dzhenelela kha maitele a ḫuvha nga ḫuvha sa tsumbo, u ambara, u kunakisa. Kha hu shumiswe u amba, na mirađo u sumbedza zwine vha zwi takalela na zwine vha si zwi takalele A funa u ita zwithu nga vhone vhaṇe hu na u vhudipfi ha uri na mualuwa are tsini ane a ḫo thusa 	<p>U ya phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> Kha vha vhee zwiteriwa fhethu hune vhana vha ḫo kona u zwi vhona uri vha kone u fhindula sa tsumbo, dzhesi ine ya tea u ḥahadzwa Kha hu ḥuṭuwedzwe vhana u amba nga ha zwine vha zwi funa na zwine vha si zwi fune Kha hu khodwe vhana musi vho ita zwiñwe zwithu zwavhuđi sa tsumbo, u humbela thuso musi vha tshi bva lumilađi ningoni. U tambo mitambo i ngaho, <i>zwavhuđil zwavhuđi kha Rudzani we a kona u ambara zwienda nga ene muñe.</i> 	<p>Mbuno dza u sedza kha nyito dza zwixele na vhana vhaṭuku vha re kha khombo nga muthihi-muthihi</p> <ul style="list-style-type: none"> Nyimele dza muṭani- nyimele ya zwa ikonomi, vhana vha si na vhabebi vhukoni ha vhaleli vha u thoma u kona u sedza vhana vhaṭukutuku, 'maimo a vhana a songo dzudzanyeaho muṭani tsumbo, u vha ḫwana e eṭhe kana kana zwi nga ḥuṭuwedza zwito zwa u ḫitika nga vhařwe. Nyofho na u sa dzulisea nga ha u dzhenelela kha mushumo muřwe na muřwe une wa vha muswa na u ḥoda tshiřwe na tshiřwe tshine vha nga dzhia u itela u ḫilonda nga vhothe
	<p>U fhirela phanda phanda</p> <p>Vhana vhaṭuku vha isa phanda na ḥodea na nyito dza ligi lo fhiraho na</p> <ul style="list-style-type: none"> U kona u shumisea kha u guda tsiravhulwadze havho tsumbo, u ḫamba zwanda nga tshifhinga tsha maitele a ḫuvha nga ḫuvha a bunga. U ḫi thomela na u dihudza nga u swikelela zwipikwa zwa u ḫilonda- u ambara, u ḫamba, u kunakisa. U dihudza kha u shuma e eṭhe, nyito ya maitele na u humbela thuso musi hu na ḥodea 	<p>U fhirela phanda phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> Kha hu tendelwe vhana vha tshi imba nyimbo na zwidade u khwaṭisedza zwiito zwa u ḫilonda na tsiravhulwadze sa tsumbo, ndi tshifhinga tsha u kunakisa. Kha vha pfufhe vhana vha no swikelela kha zwipikwa zwavho nga u dzhiela n̥tha maitele avho avhuđi Kha vha sike maitele a ḫuvha na ḫuvha a humbulelaho. Kha vha vhudzise vhana uri hu khou tevhela mini? Kha vha thuswe kha u ḫidina havho kha u langa ḥodea dzavho na zwishumiswa. 	

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dzau linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhie nzele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khethayaho arali zwo tea.
	U ya kha Gireidi R <ul style="list-style-type: none"> Vhana vha isa phanda ḥodea nga mishumo ya luṭa lwo fhiraho, hu tshi sumbedza nyaluwo vha tshi shuma nga muthihi na u sumbedza vhuḍifufheli kha u humbelu thuso na u sumbwandila hu na ḥodea. U di ambadza na u ḥibvula na u langa tsiravhulwadze hawe. U nanga na u shumisa mishumo na zwishumiswa nga ene muṇe 	U ya kha Gireidi R <ul style="list-style-type: none"> Vhana kha vha newe tshifhinga tsha u lingedza vha saathu ḥewa thuso Kha hu sikwe vhupo vhune vhana vha do bvelela na u vha vha ndeme Kha vha ḥutuwedze kuvhonele kwa u tandulula thaidzo. Vhana kha vha sumbiwe ḥdila nga u vha ḥea maga/mahumbulwa a u tandulula thaidzo dzavho. Vhana kha vha newe mishumo na u ḥalutshedza vhuḍifhinduleli havho nga ḥdila I pfalaho zwavhuḍi nga u tou vha vhudza ndaela/ nga mushumo/ tshati ya vhathusi. Vhana kha vha newe pfufho na u khodiwa kha mishumo ye vha ita vhe vhothe vha bvelelela. 	
3. Vhana vha fhaṭa vhushaka havhudī	Mathomoni Vhutshetshe <ul style="list-style-type: none"> Ndi vhathu vhare na matshilisano avhudī vha dovha vha takalela u vha na vhařwe U sumbedza vhukwamani na vhane vha fhedza tshifhinga tshinzhī vhe navho U fhaṭa vhushaka nga u ḥoda u dzhielwa ḥtha, vha na vhukwamani na u tangana na vhařwe 	Mathomoni U shumisa mibvumo na zwiito u ḥangana na vhutshetshe. U tambo zwa tsiravhulwadze na mitambo ya u edzisela nga maanda mitambo ya sialala. <ul style="list-style-type: none"> U ḥea vhutshetshe khonadzeo ya u vha na vhana vhahulwane na u vha sedza na u vha thetshelesa Kha hu itwe tshati ya maitele a ḫuvha nga ḫuvha hu ne vhutshetshe ha do kona u vhona zwifanyiso zwa vhutshetshe na vhana vhane vha ḥangana navho. kha hu shumise hezwi sa tshi shumiswa tsha nyambedzano. 	Kha hu sedzwe na u ita nyambedzano na vhabebi vha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku nga ha vhukoni havho kha: <ul style="list-style-type: none"> U fhindulo kha u vha na vhařwe U ḥangana na vhařwe hu tshi shumiswa ḥdila dzo fhambanaho u ita zwenezwo, tsumbo, mirado, u amba, tsudzuluwo U guda kha vhařwe nga vhone vhaře U alusa zwikili zwavho zwa matshilisano musi vhe na vhaaluwa na vhana (tsumbo, u thetshelesa, u rembuluwa). U kovhekana tshenzhemo na vhařwe U fhaṭa vhushaka U sumbedza fulufhela, u ḫilanga na zwiito zwi shumiseaho kha nyimele dzo fhambanaho na maitele a ḫuvha na ḫuvha.

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dza linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	<p>U ya phanda</p> <p>Zwixele zwi isa phanda na ḥodea na nyito ya liga lo fhiraho na</p> <ul style="list-style-type: none"> • U guda kha vhařwe nga ha vhukoni ha vhone vhaře na masia a nyaluwo • U engedza zwikili zwa matshilisano nga u amba na vhaaluwa na vhana u vha kha tshigwada tshavho • U ṭođ vhařwe u itela u kovhekana tshenzhemo 	<p>U ya phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kha hu shumiswe nyambedzano, zwifanyiso zwa nyimele na zwit̄ori u amba nga ha vhushaka ho fhambanaho • Kha hu tendelwe vhana u sumbedza nga u ita nga mishumo yo fhambanaho-u dzhenelela, u sa dzhenelela, u rangā phanda, u hana. Kha tende vha tshi amba nga ha tshenzhemo dzavho • U sika fhethu hune vhana vha kovhekana mihumbulo yavho tsumbo, tshifhinga tsha kha tshitendeledzi. 	<p>Mbuno dza u sedza kha nyito dza zwixele na vhana vhaṭuku vha re kha khombo nga muthihi-muthihi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zwikili zwa u davhidzana zwa u amba na zwi si zwa u amba zwi si zwavhuđi • U sa kona u dzudzanya dzi phambano-u nyanyuwa nga mbiti • U tshinyadza zwithu zwau na zwa vhařwe • U kondelwa kha u alusa zwikili zwa vhuandani sa tsumbo, u sa kovhekana zvitambiswa na zwiřwe zwishumiswa na thanga dzawe. • U sa vha na ndavha na zwipfi zwa vhařwe-ha thusi vhařwe • U kondelwa kha u humbelu u thuswa kana mafhungo • U tevhedzela matshilele a si avhudi a thanga dzawe a madzuloni a u nanga matshilele avhudi
	<p>U fhirela phanda phanda</p> <p>Vhana vha isa phanda ḥodea na mishumo ya luṭa lwo fhiraho na:</p> <ul style="list-style-type: none"> • U shuma zwo livha kha u fhaṭa vhushaka • U sumbedza zwipfi zwa u fulufhela • Vha a tepa vhukuma, u sumbedza u qisedza na u shumisa matshilele ane a tenda kha maitele a duvha nga duvha na nyimele 	<p>U fhirela phanda phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kha hu shumiswe nyito hu ne vhana vha nga kona u vha kha zwigwada zwa vhukonani • Kha vha tendelwe u dzhia mishumo ya vhurangaphanda , vhathusi na zwiřwe • U dzudzanya senthara dza u gudela dzine dza tendela vhana u kona u langa tshigwada tsha maitele o fhambanaho-u tamba nga vhavhili/zwigwada na u langa phambano • Kha hu bveledzwe maitele a duvha nga duvha na u tevhekana ha zwithu zwi humbleleaho 	

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha ḥekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dzau linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	<p>U ya kha Gireidi R</p> <p>Vhana vha isa phanda ḥodea na mishumo ya luṭa lwo fhiraho na u:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vhumba vhushaka na vhaaluwa na thanga dzavho • Shuma na vhařwe, hu na u sielisana na u kovhekana • tevhela milayo i sa kondi ya u shuma na vhařwe • thoma u pfeſesa maitele a vhuđifari kha nyimele yeneyo 	<p>U ya kha Gireidi R</p> <ul style="list-style-type: none"> • U isa phanda na maitele a ḫuvha nga ḫuvha a humbuleleaho. • Kha hu dzudzanyiwe maitele a ḫuvha nga ḫuvha hu ne vhana vha ḫo vha na khonedzeo ya u tamba na vhana vho fhambanaho. • U sika khonadzeo hune vhana vha ḫo kona u vhudzisa mathungo kha vhařwe kana thuso • Kha hu tsivhudzwe vhana nga tshifhinga arali hu na tshanduko kha nyito, vhushaka havho na vhařwe na ndila ya u langa vhone vhane sa tsumbo, u tshintsha ubva kha mitambo ya ngangomu u ya kha maitele a ḫuvha a uya bungani, zwit̄ori na tshifhinga tsha u balangana. 	

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dzau linga ho ḫandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
4. Vhana vha na vhudipfi ha vhune kha tshigwada na vhaudipfi ha u pembelela phambano	<p>Mathomoni</p> <p>Vhutshetshe</p> <ul style="list-style-type: none"> U sumbedza u divha zwiñwe zwithu zwo fhambanaho kha vhupo havho U ḫana dakalo kana nyofho kha zwiñwe zwithu zwo fhambanaho na u ḫođa thuso na u ḫigedža zwi tshibva kha vhaaluwa U sumbedza u pfectesa mibvumo na nyito zwi ne zwa kwama vhathu 	<p>Mathomoni</p> <ul style="list-style-type: none"> Kha hu ambiwe na vhutshetshe nga ha fhetu ho fhambanaho (nga ngomu na nnda) na vhathu vha ne vha vha divha. Kha hu vhudzwe vhutshetshe zwiñwe zwithu nga ha vhathu vhane vha vha divha tsumbo, Mashudu u takalela u tambo na inwi nga goloi. Kha hu ḫewe vhutshetshe khonadzeo ya u vhona vhathu nga vho fhambanaho nga zwifhingga zwo fhambanaho zwaā duvha - kha vhupo ha tshigwada hu tea u vha na tshifhingga tshine vhutshetshe na vhana vha isa phanda ḫodeea na mishumo ya luṭa lwo fhiraho na vhaṭuku vha vha fhetu hu thihi na vhana vhahulwane. 	<p>Kha hu sedzwe na u ita nyambedzano na vhabebi vha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku nga ha vhukoni havho kha u:</p> <ul style="list-style-type: none"> sumbedza uri vha a divha zwithu zwo fhambanaho kha vhupo havho ᬁana u nyanyuwa nga tshifhingga tsha nyito pfectesa mibvumo, nyito na zwiwi sumbedza uri vha a pfectesa zwi fanaho na zwi fhambanaho sumbedza u ḫidivha u ya nga phambano ya nga zwipiđa zwa vhutshilo havho na vhukwamani na mvelele yavho u sumbedza u ḫonifha kha havho vho fhambanaho navho na u dzhenelela kha nyito dzine dza pembelela phambano
	<p>U ya phanda</p> <p>Zwixele zwi isa phanda na ḫodeea dza nyito dza luṭa lwo fhiraho</p> <ul style="list-style-type: none"> U sumbedza u divha hu hulwane ha zwifanaho na zwifhambanaho zwinezwa vha ḫumanya na vhañwe vhathu kana uri vha fhambane. U sumbedza vhunho khwaṭhaho sa murado wa tshigwada tsha mvelele na vhupo honoho sa tsumbo, ḫwana u do divhadza uri nne mutuka wa Venda, zwo disendeka kha vhubvo hawé. U sumbedza u vha na ndavha na vho fhambanaho navho. 	<p>U ya phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> Kha vha ise vhana kha madalo mapfufhi henehfo kha vhupo havho. Kha vha ḫalutshedze zwi fhambanaho na zwi fanaho, kha vha tendele vha ḫangana na vhana vha mirole yo fhambanaho na siangane ya mvelele. Kha vha shumise zwishumiswa zwine zwa sumbedza phambano miṭani, mbeu, vhukoni na phambano ya mvelele ya zwiambaro, zwiliwa na zwa u ja ngazwo. 	

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha ḥekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dzau linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhieila nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	U fhirela phanda phanda <ul style="list-style-type: none"> • kha hu tendwe na u pembelela vhutambo sa tsumbo, mađuvha a mabebo, khiresimusi, Diwali, Eid, Ramadan, Rosh Hashanah, mvuwo. • U sika khonadzeo dzo fhambanaho dza uri vhana vha ambe, vha tshetshelesa na u pfa nga vhařive nga ha zwine zwa vha ita vho khetheaho na u fhambana na thanga dzavho • U ḥwala thevhekano ya vhutambo nga ha miṭa kana ḫivhazwakale yawe kha zwiambaro, zwifanyiso na zwitambiswa. 	U fhirela phanda phanda <p>Zwixele isa phanda ḥodea dza nyito dza luṭa lwo fhiraho na u:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ita vhutumani vhukati ha zwipiđa zwo fhambanaho zwa tshenzhemo ya vhutshilo havho • Dzhenelela kha maitele na mishumo • ḫivha phambano ya luambo lwa mvelele na vhurereli havho 	
	U ya kha Gireidi R <ul style="list-style-type: none"> • Vhana kha vha thusiwe vha tshenzheme lutendo na vhurereli ha mvelele yavho na vhudžifulufhelii • Vhana kha vhaṭluwedzwe u amba nga ha zwifanaho na zwifhambanaho. Kha hu shumisiwe zwitiori na u nea mbuno • Vhana kha vhatendelwe u humbula na u amba nga ha vhane vha nga vhone na vho fhambanaho navho • U bveledza maitele a u thusa vhana u guda nga ha lushaka, mbeu vhukoni nga ndila i si na tshitālula 	U ya kha Gireidi R <p>Vhana vha isa phanda ḥodea dza nyito dza luṭa lwo fhiraho na u:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kwamanyisa na zwipida zwo fhambanaho zwa tshenzhemo ya vhutshilo havho (sa tsumbo, hayani, sentharani, vhurereli) • Vhofholowa na vhane vha vha navho • Pfeſesa uri phambano dici a tshila na uri dici tea u ḥophiwa 	

SIA LA VHURARU LA U GUDA HA HA U RANGA NA MVELEDZISO: NUÂMBEDZANO

Ipfia la ñwana

Ndi ṣo u tshetshema vhupo vhune nda do kona u guda na u thetshela nga vheronwane, u amba ndi khagala, u guda u funa bugu, zwitiori na u vhala, u ñwala na u lugela u vhala na u ñwala ha fomaña musi ndi tshi khou aluwa na u bveledza

Vhudavhidzani vhu nga ha mini?

Vhana vhanzhi vha bebwa vha na vhukoni ha u davhidzana. Vhushie Vhutshetshe vhu ita vhudavhidzano ha ḥodea dzaho nga u lila vhaaluwa a thetshela vha fhindula. Kha vhushie, u fhindula hu fhaṭa fulufhelelo na u pfa u wa hone.

Vhudavhidzano ndi ha ndeme kha u fhaṭa vhuvha havhuđi ho khwaṭhaho, u ḥi ḥivha na u vha wa henefho na u tandula na u ita uri matematiki, maitele a u sika na ndivho na u pfectesa ḥifasi.

Vhanzhi ha vhana vha na matshilisano avhuđi hune vha vha funa u kovhekana mihumbulo, vhudipfi na tshenzhemo. Vha ita hezwi nga u davhidzana nga: sa tsumbo, mirađo, luambo lwa muvhili, u ḥuṇuna, amba, u thetshela, u humbula na u pfectesa. Rothe ri ita uri tshenzhemo dzashu dici ambe nga vhudavhidzani

Vhudavhidzani ha u amba na u sa amba (ho thusa vhudavhidzani ha vhana vha re na ḥodea dza vhudavhidzani ho khetheaho) ndi zwa ndeme nga maanda.

Vhana vha shumisa nđila nzhi kha u davhidzana zwine

zwa vha n̄tha ha maipfi, mafurase na mafhuno. Maitele a nyambedzano a katela u tshina, muzika, vhutsila, zwifanyiso, tswayo, musudzuluwo wa muvhili na mitambo ha vhusiki. Maitele haya othe a shumisa u kovhekana tshenzhemo, u sedzulusa tshenzhemo dzo itwaho, na u tandula ḥifasi na mihumbulo miswa. U pfectesa ḥifasi zwi aluwa musi nyambedzano ya vhana i tshi vho aluwa na u konđa vhukuma

Vhunzhi ha vhana vha thoma u guda nyambedzano nga u thetshela na u sedza, nga u zwipfa nga zwipfi, na u tshenzhema nga u amba maipfi na mafurase. Vhutshetshe vhu thetshela na u sedza u sudzuluwa ha meme na u luambo.

Vhana vhane vha ḥanganedza vhuimo ho khwaṭhaho ha luambo lwa hayani vha kona u guda mihumbulo miswa na maipfi a khwine. Vha shumisa luambo lwa hayani u bveledza vhudipfi ha vhuñe na u bveledza zwi sa farei.

Vhana vhaṭuku vha guda vhudavhidzani nga:

- U thetshela mibvumo ya ḥifasi na kha vhařwe vhathu, nga maanda kha vhaaluwa. Vha pfa mibvumo na mibvumo ya muzika (n̄tha na fhasi, u sa vha phosho na phosho, zwavhuđi na zwi si zwavhuđi). vha ita uri mibvumo i ambe. Vhana vha re na vhuleme ha u pfa vha pfa nga u sedza luambo lwa u tou vhonan na zwiga zwa u vhonan
- U amba nga u ita uri mibvumo i ambe kha vhařwe sa vhushie (u lila e na nđala, phepho, u ḥukala), Vhutshetshe vhu a (ñuṇuna, sea, lila, u tevhedzela mibvumo. Zwixele zwi (amba na u lingedza maipfi na mafhuno) sa vhana vhaṭuku vha tea u(amba nga fhungo). Vha kopa mibvumo ha da maipfi na mafhuno ane vha a pfa. Vha kopa na nđila ine maipfi na mafhuno zwa ambiwa ngaho (sa tsumbo, o ambiwa nga vhlulenda, u zhambu). Vhařwe vhana vha amba nga u imba, vhaaluwa vhane vha vha londa vha tea u guda u davhidzana navho nga nđila yeneyo
- u vhal'na u ita uri nyambo dza vhařwe vhathu dici ambe zwi pfalaho, khalo ya ipfi na luambo lwa muvhili. Nga murahu zwixele na vhana vhaṭuku vha nga vhonan uri nyolo na zwiga zwo ñwaliwaho zwi a ambavho. Vha do amba nga ha nyolo dzavho na u amba nga ha zwine vha khou vhonan kha zwifanyiso na nyolo ya vhařwe vhana
- 'u ñwala' nga u ola na nga u ita tswayo, zwi thusa zwixele na vhana vhaṭuku u ita uri tshenzhemo yavho i vhe i ambaho. Nga zwitoku vhana vha nga ḥivha u ñwala ha fomaña sa madzina avho
- Maitele a ḥitheresi ya u ranga a thoma muthu a tshi tou bebwa na u thusiwa nga miṭa na vhabudisi vha MRV vhane vha thusa kha muteo wa pfunzo wa u funza u vhala na u ñwala ha fomaña hu ne ha do da luthihi musi ñwana a tshi dzhena kha Gireidi 1

VHAALUWA VHA TEA U DZIELA NZHELE ZWIKILI ZWA VHANA ZWA VHUDAVHIDZANO

Pfanelo dza vhana dzi vhumba muteo wa vhudavhidzano hothe: pfanelo ya u pfiwa na pfanelo ya u amba na pfanelo ya u vhudavhidzana nga luambo lwa hayani

Vhana vha re na vhuholefhalu na thoqea yo khetheaho vha na pfanelo ya u tanganedza u dzhielwa nthia na u thusiwa uri vha kone u bvelela kha vhudavhidzani na u guda ha nthesa ha vhukoni havho.

Uri vhana vhothe vha dzenenelele u lingana vha tea u kona u davhidzana zwavhuqi zwi ne zwa tenda zwavhuqi na thoqea dza magudele avho o imaho ngauri, vha nga toda thuso nga iinwe ndila ya vhudavhidzani sa tsumbo, luambo lwa zwiga.

Uri vha kone u thusa vhana uri vha vhe vha konaho u davhidzana vhaaluwa vha tea u thetshelesa vhana vha talutshedza zwine vha khou amba vha fhindula vha tshi shumisa luambo lwavhuqi (hu si luambo lwa vhana). Vhana vha toda vhaaluwa u vha edzisela vhudavhidzano havhuqi. Hezwi zwi thusa u khwaathisa zwikili zwa vhudavhidzani nga u edzisela

Vhaaluwa vha tea u divha luambo lwavho lwa muvhili, na milaedza ine mafhuno na musudzuluwo wa maitele zwa ita kha vhutshetshe, zwixele na vhana vhatuku

Vhaaluwa na vhone vha tea u amba, u imba na u thetshelesa vhana vhatuku u itela uri vha thusiwe musi vha tshi khou guda u amba na u thetshelesa, nga murahu vha kone u vhala na u nwala

1.
Vhana vha thetshelesa mibvumo na tshipitshi

4.
Vhana vha rekhoda tshenzhemo yavho na mihumbulo nga luambo, mibvumo, vhutsila, litambwa nga murahu nga u “nwala”

Vhutshetshe, Zwixele na vhana vhatuku vha a ambedzana

2.
Vhana vha amba vha tshi shumisa maitele o fhambanaho a nyambedzano

3.
Vhana vha ita uri zwi pfale nga “u vhala” zwine vha vhona, pfa, feel, thetshelana u kwama.

Figara 8 U shuma na miya na vhana vhatuku u tujuwedza nyambedzano

Mbuno dza u sedza zwe itwaho

- Ndi nga ndila ifhio ine vhupo ha hayani, muṭa na mbekanyamushumo ya vhana ya u rangela zwa tūtuwedza vhukoni ha vhana ha u davhidzana nga ndila yone?
- Ndi nga ndila ifhio ine vhupo ha hayani, muṭa na mbekanyamushumo ya vhana ya u rangela zwa tūtuwedza vhukoni ha vhana ha u davhidzana nga ndila isi yone?
- Zwithu zwine zwa thusa zwi nga fhaṭiwa hani kha khonadzeo na zwishumiswa u thusa vhana u alusa vhukoni havho ha u vhudavhidzani kha sia ḥiñwe na ḥiñwe ḥo topolwaho kha Figara tshi re afho n̄tha?
- Zwithu zwe vhifhaho zwi nga fhungudzwa hani?

Zwipikwa, Sumbandila ya mveledziso, tsumbo ya nyito dza u tūtuwedza nyambedzano

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dza linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhieala nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwe tea.
1. Vhana vha thetshelesa mibvumo na vhushaka ha tshipitshi	Mathomoni Vhutshetshe <ul style="list-style-type: none"> Vhu thoma u pfa kha vhege ya vhu 25 e ngomu kha mbumbelo Vhu fhindula kha ipfi ḥa muthu u bva mabeboni. Vhu thoma u thetshelesa musi vhu tshi khou ambiwa naho Vhu thoma u sumbedza u pfectesa maipfi manzhi u katela na “hai” Vhu edzisela nyambo dza vhahulwane nga u ḥuṇuna Vhu sumbedza u takalela nga maanda mibvumo na maipfi o fhambanaho Vhu takalela mitambo ya mibvumo, mutsindo na khalo (n̄tha, fhasi) na miungo i sa kondi. 	Mathomoni U shuma na u tamba na ḥwana nga muthihi. <ul style="list-style-type: none"> U vhidza madzina a vhana na u amba nae hu tshi shumiswa dzina ḥawē U amba zwi tshi pfala na u sedza maṭoni. U shumisa mutsindo wa u dzinginyea U shumisa u dzinginyea ho ḥoweleaho na u imba. U dovhohola mibvumo na maipfi a tshi itiwa nga ndila ya u tamba, nga ndila ya u sielisana. Vhana kha vha thuswe u shumisa mirado, sa tsumbo, u dzungudza na u vhanda zwanda. Kha hu ambiwe vhukati ha nyito dza ḥuvha ḥiñwe na ḥiñwe, vha tshi fha zwithu madzina, zwiliwa, zwiambaro, zwifuwo, na zwirñwe. 	Kha hu sedzwe na u ita nyambedzano na vhabebi vha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku nga ha vhukoni havho kha: <ul style="list-style-type: none"> U fhindula kha mibvumo ya u ambela n̄tha u bva u bebwani. U fhindula kha mibvumo ya u edzisela U ḥalusa hu ne mibvumo ya bva hone U ḥalusa tshakha dza mibvumo U tevhedza ndaela dzo ambiwaho U futelela kha zwitri zwi no khou ambiwa U amba zwi no pfala

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahuiwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dza linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhieala nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	U ya phanda Zwixele <ul style="list-style-type: none"> zwi dzhieala nzhele musi zwi tshi ambiwa na u pfeſesa zwo ambiwaho kha nyambedzano Zwi funa u thetshelesa zwiṭori Zwi thetshelesa na u tevhedzela mibvumo ine vha zwa pfa kha vhupo ha hazwo Zwi takalela u tamba mitambo nga mibvumo Zwi tevhela ndaela dza u vhudzwa Zwi vhudzisa mbudziso zwa ḥoda u pfa phindulo 	U ya phanda <ul style="list-style-type: none"> Kha vha ambe na u thetshelesa nyambedzano Kha vha ḫivhadza maiſpi maswa na u sumbedza uri zwi amba mini u shumisa nyito na zwithu Kha vha fhe ndaela na u khoda musi zwo itwa Nga zwiṭuku kha vha ḫivhadze ndaela mbili kana tharu musi ḫwana a tshi khou kona u dici bveledza Kha vha fhindule mbudziso nga vhuronwane. Kha vha vhudzise mbudziso dza u tevhelela u ḫutuwedza vhana u humbula zwinzhi nga ha zwithu. Kha vha ambe zwiṭori zwa tshifhinga tsho fhiraho na nga ha zwithu zwine vhana vha zwi takalela. 	Mbuno dza u sedza nyito dza zwixele na vhana vhaṭuku vha re kha khombo nga muthihi-muthihi <ul style="list-style-type: none"> Ha rembulusi ḫohoh kana ha sumbedza u pfa musi mibvumo yo itwa henehfo tsini U thetshelesa TV kana radio i kha muungo wa n̄tha u fhira vhařwe vhana U humbelu u fhiwa ndaela dici tshi dovholola. U sa lenga u thithisea kana u sinyuwa nga phosho kha siangane U vha na vhuleme kha u amba phambano ya mibvumo U vha na vhuleme u dzhieala zwithu n̄tha U sumbedza thaidzo ya vhuđifari- nga u sa 'thetshelesa' U gungula nga u kondelwa nga u pfa kana u thivhea ha n̄devhe U tambula nga u pfa u vhavha kha n̄devhe sa mvelelo ya u lwalal kana u thivhea U fhindula mbudziso zwi si zwone Vhathu vha tea u takusela ipfi n̄tha uri ḫwana a zwi pfe U sedza tshifhaṭuwo tsha muambi uri a vhone uri muthu u khou amba mini U rembulusa ḫohoh u sedza tshivhangi tsha phosho U amba nga ipfi ja vhulenda kana ja phosho.

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dzau linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	<p>U fhirela phanda phanda</p> <p>Vhana vhaṭuku</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vha humbula zwitori zwe vha zwi pfa • Vha ḥalusa mibvumo minzhi yo fhambanaho • vha isa phanda na u thetshelesa maipfi maswa vho takala. • Vha isa phanda na u takadzwa nga nyimbo na zwidate zwi kondaho • vha takadzwa nga maipfi a miswaswo/miḍai • vha thetshelesa nga vhuronwane. 	<p>U fhirela phanda phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> • U shumisa nyito hune vhana vha do kona u vha kha zwigwada zwa vhukonani • U vha tendela u dzhia mishumo ya vhurangaphanda, vhathusi na zwiñwe • U vhekanya fhethu ha u guda hu ne ha do tendela vhana u langa tshigwada tshi na maitele o fhambanaho- u tambo nga vhavhili/zwigwada na u langa phambano • U thoma maitele a duvha nga duvha na u tevhékanya zwo bvelelaho 	
	<p>U ya kha Gireidi R</p> <p>Vhana vhaṭuku vha isa phanda na</p> <ul style="list-style-type: none"> • U thetshelesa zwitori nga vhuronwane • U thetshelesa na u dovhola phatheni ya mitsindo • U thetshelesa na u humbula thevhékano ya maipfi, nga u tevhékana sa tsumbo, bege, baga, bugu • U tevhela ndaela dzi kondaho • U thetshelesa vhañwe, u dzhenelela kha nyambedzano na u vhudzisa mbudziso. • U fhandekanya maipfi a silabulu nnzhi uya kha silabulu tsumbo 'Mukumbani', 'Thohoyandou' • U fhandekanya mafhungo a orala u ya kha maipfi nga jithihi-jithihi tsumbo, ndi vhona goloi i tshi tsa na bada. • U divha pfalandothe na maledere a u thoma kha maipfi a no ambiwa 	<p>U ya kha Gireidi R</p> <p>U isa phanda na u nea vhana arali vha na ḥodea na u sumbedza dzangalelo kha:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zwitori zwinzhi zwi kondaho. • Nyimbo na zwidate mitambo ya maipfi • Mibvumo ya maipfi na • mibvumo ya u thoma na silabulu • Maipfi a mafhungo • U ita mitambo nga ndaela dzi kondaho sa, iyani khabodon, dzhiani tshigero, iyani ḥafulani, dzulani phasi na gerani tshifanyiso tshanu. 	

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha ḥekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dza linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhieala nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
2. Vhana vha amba vha tshi shumisa maitele o fhambanaho vhushaka ha vhudavhidzani	Mathomoni Vhutshetshe Vhu amba ḥodea nga u lila na u tshimbidza milenzhe (luambo lwa muvhili) <ul style="list-style-type: none"> • U fhindula kha mirado nga mirado • Sedzani kha zwifhaṭuwo, fhindulan ni mwemwele • Vha ḥuṇunela vhone vhanje vha tshi shandukisa khalo na u gonyisa ipfi • U thoma u amba maipfi a sa kondi na u dzenisa maipfi mavhili mararu khathihi • U takalela zwidade na nyimbo dzi sa kondi • U thoma u imba maipfi 	Mathomoni <ul style="list-style-type: none"> • U amba nga mitsindo na vhulenda • U shumisa mirado u edza mihibulo na zwi ne zwa amba • U ḥalutshedza zwi ne ḥwana a khou amba, nga u lila, u ḥuṇuna, u sea, nga luambo lwa muvhili nga maipfi, tsumbo ndi a zwi vhonuuri ni na ḥala. Imani ndi ni ḥise zwino • U dovhola maipfi na mafurase tsumbo, fhufha, fhufha, fhufha! • U imba na u ita zwidade kanzhi ḥuvha nga ḥuvha 	Kha hu sedzwe na u ita nyambedzano na vhabebi vha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku nga ha vhukoni havho kha: <ul style="list-style-type: none"> • U shuma na mibvumo ha engedziwa u ya kha maipfi na mafhuno • U ḥwalulula mibvumo na maipfi • U vhudzisa mbudziso • U shumisa luambo lu kondaho vhukuma • U imba na u ita zwidade
	U ya phanda Zwixele <ul style="list-style-type: none"> • Zwi shumisa maipfi u swika kha 50 • U ḥivha maipfi manzhi u fhirsa ane vha nga a amba. • U vhea maipfi mavhili kana mararu khathihi • U shumisa ḥiimela dzina, tsumbo, “nne”. “tshanga” • U ita nyambedzano i sa kondi • U amba maipfi manzhi a lithihi ḥi thihi kha miṛwedzi ya 18 • U shumisa mafurase a maipfi 2-3 na manzhi kha miṛwaha mivhili 	U ya phanda <ul style="list-style-type: none"> • U shumisa ḥivhaipfi i re yone musi hu tshi ambiwa na zwixele • U dovhola zwine zwixele zwa amba u sumbedza u pfeſesa • U sumbedza maitele mikhwa yavhuḍi ya kuambele • U ḥivhadza maipfi maswa na mihibulo • U tambo mitambo ya luambo 	Mbuno dza u sedza nyito dza zwixele na vhana vhaṭuku vha re kha khombo nga muthihi-muthihi <ul style="list-style-type: none"> • ḥwana a re na thaidzo ya u amba vha a kondelwa u ita mibvumo, tsumbo, u kakamela miṛwe mibvumo • ḥwana a re na thaidzo kha luambo u kondelwa u pfeſesa kana u vhea maipfi fhethu huthihi u amba mihibulo, tsumbo, <ul style="list-style-type: none"> - U pfeſesa zwo ambiwaho nga vhaṛwe - Thaidzo ya u tevhedza ndaela dzo ambiwaho - Thaidzo ya u vhekanya mihibulo yavho

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dzau linga ho ṭandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	<p>U fhirela phanda phanda</p> <p>Vhana vhaṭuku vha</p> <ul style="list-style-type: none"> • amba mafhungo o fhelelaho • amba nga u sielisana • amba nga ndila i pfalaho uri a pfectesiwe na nga vha songo ḋowelaho uyo ḓwana • ḋiphina nga mitambo ya luambo • U amba nga mafhungo a kondaho, u shumisa girama na maipfi nga ndila yone • U amba mafhungo a kondaho, u shumisa girama na maipfi nga ndila yone na u guda zwiteñwa zwiswa zwinzhi na maipfi ḫuvha ḥinwe na ḥinwe • U amba mafhungo a re na maipfi a mañanu • U shumisa tshifhinga tshidaho • U amba zwitiori zwilapfu na zwitiori zwa khumbulelwa • U vha na ḫivhaipfi i no ḫoda u swika kha maipfi a 2000 • U sumbedza nga nyito zwikili zwo topoliwaho afho phasi 	<p>U fhirela phanda phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> • U isa phanda na nyito dzothe dzi re afho n̄tha • U katela vhana kha nyambedzano hu ne zwa konadzea • U ḫutuwedza vhana u sumbedza nga nyito nga maipfi maswa • U ḫivhadza maipfi maswa na mihibulo ḫuvha nga ḫuvha nga tshenzhemo n̄tswa dza vhana thamusi nga u shuma nga ḫohoho tsumbo, 'zwikhokhonono' 'Mutsho' • U amba zwitiori zwa sialala, zwine zwa tendela ḓwana u shumisa khumbulelwa. 	
	<p>U ya kha Gireidi R</p> <p>Vhana vhaṭuku vha isa phanda na u:</p> <ul style="list-style-type: none"> • takalela u wana maipfi a no rhaima kha zwi ne vhone na vhañwe vha amba na kha zwidade na nyimbo sa tsumbo, O mu tonda nge a tenda u rumiwa • shumisa zwifhinga zwo fhiraho, zwino, na zwidaho • guda maipfi maswa ḫuvha ḥinwe na ḥinwe 	<p>U ya kha Gireidi R</p> <p>Kha vha ieia phanda na u:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ḫivhadza maipfi maswa na mihibulo miswa nga mitambo na u amba zwitiori, u haseledza maipfi a mulovhan ñamusi na matshelo, mahola , ḓwakani na zwihwe 	

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahuiwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dza linga ho Ძandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhielesa nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
3. Vhana vha ita uri zwithu zwi pfale nga u ‘vhala’ zwine vha vhona, thetshelesa, u pfa na u kwama.	Mathomoni Vhutshetshe <ul style="list-style-type: none"> Vhu ita uri tshenzheme yaho i pfale nga zwipfi zwavhovha vhala nyimele Vhu ‘vhala’ bugu dza zwifanyiso musi vhu tshi tou kona u dzula na u dici fara na zwinwe Vhu vhala zwifanyiso zwo gadiwaho zwi re kha vhupo honoho sa tsumbo, zwifanyiso zwa vhathu na zwithu 	Mathomoni <ul style="list-style-type: none"> U Ძivha luambo lwa muvhili, nga maanda u amba nga tshifhaṭuwo na khalo ya ipfi musi vha tshi amba na vhutshetshe u bva vhu tshi bebwu. Vhutshetshe kha vhu sumbedzwe zwifanyiso zwinzhi musi vhu tshi tou thoma u vusa Ძohoko nga maanda zwifanyiso zwa zwifhaṭuwo zwa vhathu. Kha vha sumbedze mavhalele na u Ძutuwedza kufarele kwa bugu Kha vha sumbe zwifanyiso na maipfi kha bugu na kha vhupo. 	Kha hu sedzwe na u ita nyambedzano na vhabebi vha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku nga ha vhukoni havho kha u: <ul style="list-style-type: none"> tou fombe kha zwithu sumbedza dzangalelo kha zwifanyiso na bugu dza zwifanyiso talutshedza zwifanyio talutshedza vhudipfi havho na tshenzhemo yavho takalela maipfi na zwiṭori zwo Ძwaliwaho talusa marwe maipli sa tsumbo, madzina avho. U sumbedza dzangalelo kha u fara na vhalo bugu
	U ya phanda Zwixele <ul style="list-style-type: none"> Zwi isa phanda na u ‘vhala’ bugu na vhupo hu re na zwo Ძwaliwaho Zwi Ძivha uri u Ძwala ho fhambana na tshifanyiso Zwi thoma u Ძivha uri u vhala hu thoma n̄tha hu tshi ya fhasi na kha monde hu tshi ya kha tshaula. 	U ya phanda U isa phanda na u: <ul style="list-style-type: none"> ‘vhala’ bugu na vhupo hu re na zwo Ძwaliwaho sumba musi hu tshi khou vhaliwa u bva kha monde u ya kha tshaula sumba kana u bula madzina a zwivhumbleo, na mivhala na u amba nga zwifanyiso rwala maipfi a zwixele musi zwi tshi khou amba nga zwifanyiso zwe vha ola. 	Mbuno dza u sedza nyito dza zwixele na vhana vhaṭuku vha re kha khombo ya thaidzo ya u vhala nga muthihi-muthihi <ul style="list-style-type: none"> u sa kona u sedza muthu maṭoni nga vhukale ha miwedzi miraru. u sa kona u sa sedza kana u tevhela zwithu nga maṭo nga miwedzi miraru. liṭo li tshi dzulwa kana vhutshena vhu tshi khou bvelela kha tshanga. maṭo a tshi dzula a tshi khou sokou ngulangula /mona-mona kana u khwida-khwida U vha na mangai U rembuluwa kana u kombarma ha Ძohoko musi a tshi sedza zwithu. U Ძolela, u vala kana u thivha liṭo liṭihihi musi a tshi sedza zwithu. U dzulela u tshikinyedza maṭo kana u a kwama zwo kalulaho U thivhela kana u tata tshedza tshinzi

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dzau linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	U fhirela phanda phanda Vhana vhaṭuku: <ul style="list-style-type: none">• Vha thoma u sumba kha maipfi na zwifanyiso.• U ḫivha na u sumba zwithu kha zwifanyiso• u ḫivha maipfi a re kha vhupo sa tsumbo, zwiga na zwiga zwa u vhambadza	U fhirela phanda phanda U isa phanda u: <ul style="list-style-type: none">• vhala bugu na zwo ḥwalwaho kha vhupo.• sumba musi a tshi vhala uri bugu hu thomiwa n̄tha kha monde.• sumba kha zwivhumbeo, mivhala na zwińwe, na u ṭuṭuwedza u haseledza nga hazwo.• ḥwala maipfi musi zwixele zwi tshi khou amba nga ha zwifanyiso zwe zwa ola	
	U ya kha Gireidi R Vhana vha isa phanda na u: <ul style="list-style-type: none">• dzudzanya sethe ya zwifanyiso nga ndila ine vha vhumba tshiṭori• u ḥalutshedza zwifanyiso, tsumbo, u ḫiitela tshiṭori na u 'vhala' zwifanyiso.• u fara bugu nga ndila yone na u vula masiatari nga ndila yone.• Mahodze a u vhala na u shumisa 'ipfi ḥa u vhala'.• U ḫivha dzina ḥawe na a vhańwe o ḥwaliwa.• U dzhiela nzhele maipfi ane a a vhona a tshi da lunzhi kha vhupo sa tsumbo, vothi, khabobo.	U ya kha Gireidi R U isa phanda na u: <ul style="list-style-type: none">• vhala zwiṭori kha bugu ya zwifanyiso.• sumbedza ndila yone ya kufarele kwa bugu• sumbedza zwipida zwa bugu sa tsumbo, muṭodo wa bugu, magwati, ḥoho, nomboro dza masiatari.	
4. Vhana vha rekoda tshenzhemo yavho ya kale na mihumbulo nga luambo, mibvumo, vhutsila, litambwa na u tamba, nga murahu u 'ṅwala'.	Mathomoni Vhutshetshe <ul style="list-style-type: none">• vhu ita mibvumo u amba tshenzhemo yavho sa tsumbo, u lila, u sea.• vhu ita zwiga nga khirayoni na minwe kha bammbiri na muṭavha (talatadza)• vhu thoma u nea madzina zwo talatadziwaho.	Mathomoni Kha vha nee vhutshetshe nyito uri vhu vinyuwe kha tshenzhemo yaho nga u: <ul style="list-style-type: none">• shumisa maipfi sa tsumbo, u fhindula kha tshenzhemo yavho nga maipfi.• ita nyito dza vhutsila ha u vhona sa tsumbo, talatadza na u amba nga ha zwo talatadziwaho• u ita nyito dza vhutsila sa tsumbo, nyimbo na zwidade na u edzisela tshenzhemo nga musudzuluwo na litambwa (mutambo wa u fulufhela)	Kha hu sedzwe na u ita nyambedzano na vhabebi vha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku nga ha: vhukoni havho kha u: <ul style="list-style-type: none">• amba nga ha tshenzhemo dzavho• tamba mutambo wa mahodze ḥwana e eṭhe a dovha a tamba na vhanwe musi a tshi khou aluwa.• shumisa zwishumiswa u ola na u pennda tshenzhemo dzavho na u amba nga hadzo• sumbedza dzangalelo kha u ola maledere na u ḥwala madzina avho na mařwe maipfi a sa kondi.

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha ḥekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dza linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiea nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	<p>U ya phanda</p> <p>Zwixele zwi thoma u sedza zwe zwa ita kha tshenzhemo yazwo nga u:</p> <ul style="list-style-type: none"> • amba nga ha tshenzhemo yazwo sa tsumbo, ‘Ndi funa...’ • u ita ḥiedza nga tshenzhemo yadzo kha u ita mutambo wa mahodze. • Ola zwitendeledzi, zwifhaṭuwo na zwivhumbeo zwa vhathu zwi tshi zwi ḥea madzina sa tsumbo, sa mme kana zwone zwiñe • Ola zwithu zwi ne zwa vha tsini nazwo zwe zwa shumisa sa tsumbo, bola, • Ita na u ḥea madzina zwiñwe zwa zwo talatadziwa sa ‘u ḥwala’ zwine zwa khou ‘vhala’ 	<p>U ya phanda</p> <p>Zwixele kha zwi fhiwe nyito sa u:</p> <ul style="list-style-type: none"> • amba nga ha tshenzhemo yazwo zwi tshi vhudzisa mbudziso sa iyi nyolo i amba nga ha mini? Kha vha mmbudze nga ha hetshi, Ndi tshifhio tshe na tshi takalelesa? • ola nga khirayoni ndenya dza mapfura kha bammbiri, nga minwe kha muṭavha u re kha mabogisi vha kona u amba nga ha nyolo. • ‘ṛhwala’ madzina azwo kha mushumo wazwo. • imba nyimbo hu tshi shumiswa małedere tsumbo sa, ‘khokhonathi’ zwo itwa nga musudzuluwo wa muvhili. 	<p>Mbuno dza u sedza nyito dza zwixele na vhana vhaṭuku vha re kha khombo nga muthihi-muthihi</p> <ul style="list-style-type: none"> • u sa vha na dzangalelo kana u kona u shumisa luambo kha u ḥalutshedza tshenzhemo. • U sa vha na dzangalelo kha kana u kona u rekhoda tshenzhemo kha u mutambo wa mahodze • U sa kona u fara zwishumiswa zwa u ḥwala sa khirayoni na penisela. • U kondelwa kha u ola zwifanyiso, u vhumba zwivhumbeo nga murahu u ḥwala małedere a re kha dzina ḥawe. • U ola nga u ongolowa ho kalulaho nga u ḥidina hu hulwane • U fara penisela nga ndila i so ngo ḥoweleaho.
	<p>U fhirela phanda phanda</p> <p>Vhana vhaṭuku:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vha isa phanḍa na u sedza zwe vha ita, u rekhoda na maitele a u nwala e vha a thoma vhe vhutshetshe na zwixele • Vha thoma u ḥwala na u ola małedere • Vha thoma u ḥea małedere madzina • Vha humbela u ri zwiṭori zwavho zwi ḥwaliwe. 	<p>U fhirela phanda phanda</p> <p>U isa phanḍa na u:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ḥwala tshiṭori nga ha zwe ḥwana a amba nga mushumo wawe wa vhutsila. (kanzhi fhungo ḥithihi kana mavhili) • amba tshiṭori nga ha ḥedere ḥiñwe na ḥiñwe na tshivhumbeo tshaḥo. 	

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha ḥekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dzau linga ho ṭandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhieila nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	<p>U ya kha Gireidi R</p> <p>Vhana vhaṭuku vha is phanda na u</p> <ul style="list-style-type: none"> • U alusa zwikili zwa misipha miṭuku nga u tambisa minwe (tsumbo, u tambisa vumba, u vhofha baudu) • U alusa misipha miṭuku nga u shumisa zwigero u gera kha mitalo midenya yo oliwaho, zwifanyiso, zwivhumbeo na zwiñwe. • U bveledza u shumisana ha maṭo na zwanda sa tsumbo, u gavha na u posa , u ola na u pennda • U tevhedzela mitalo i sa kondi ya nga nnda ha zwifanyiso, phatheni na małedere kha dzina ḥawe. • U vhumba małedere hu tshi penndiwa nga tshanda bulatsho ya u pennda, khirayoni ndenya dza mapfura na zwiñwe • U kopa phetheni, maipfi na małedere vhupo vhushumisaho thulusi nnzhi dza u ḥwala ngazwo (tsumbo, bulatsho dza u penda, khirayoni dza mapfura ndenya) 	<p>U ya kha Gireidi R</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vhana kha vha thuswe kha u gera zwavhuđi nga tshigero • kha vha ise phanda na u ṭuṭuwedza mitambo ya bola • kha vha thusse vhana u tevhedzela zwivhumbeo zwa małedere mahulwane muyani • kha vha vha ḥee zwishumiswa zwa litheresi sa tshipida tsha u ita mutambo wa u tenda uri vhana vha nge vha khou vhala zwa kholekhole na u ḥwala na u sumbedza uri vhana vha a pfeſesa uri zwo ḥwalwaho zwo mini? 	

SIA LA VHUNA LA U GUDA HA HA U RANGA NA MVELEDZISÔ: Û TANDULA MATHEMATIKI

Ipfî ja ñwana

Ndi ṣoda u vha na tshenzhemo na vhupo vhuṇe nda do wana phatheni, u vha na vhuṭumani, u ɖivha vhushaka, u shuma na nomboro, nanguludza u livhanya na u vhea zwithu nga zwigwada, u tandulula thaidza na u vhudzisa mbudziso

U tandula Mathematiki zwi amba nga ha mini?

- Ndi nga ha vhana vha tshibveledza u pfesesa uri thaidzo i tandululiswa hani, hu humbuliswa hani
- na uri maitele a Mathematiki kha vhupo
- Vhana vha do shumisa mivhili yavho, mihibumbulo na zwipfi u tandula jifhasi. Hu ta u vha na khonadzeo dzo dzudzanyiwaho uri vha kone u tandula.
- Musi vha tshi ita izwi vha a kona u bveledza muhumbulo yavho, zwikili na madzhiele a zwithu.
- Vha vhumba mihibumbulo vha dovha vha i linga. Vha dovha vha guda u sedza murahu kha mihibumbulo musi vha tshi khou I shumisa na thanga dzavho na vhaaluwa.
- Maitele a Mathematiki a bvelela musi vha tshi ṣodisisa, na u davhidzana nga mihibumbulo nga ha nomboro, u vhalela, zwivhumbeo, tshikhala na muelo.

Vhaaluwa vha tea u dzhiela n̄tha musi vhana vha tshi khou tandulula zwi re na vhushaka na Mathematiki.

- Vhutsila vhu na vhushaka ho khwaṭhaho na kuhumbulele kwa Matematiki na saints (u nyanyuwa, u tandula, u ṭalusa thaidzo na u tatandulula thaidzo)
- Vhana vha re na vhuholefhali na ḥodea dzo khetheaho vha na pfanelo ya u dzhielwa n̄tha na u tikedziwa uri vha kone u u bveledza zwikili maitele a Mathematuki na u guda kha vhukoni ha n̄thesa.
- Vhana vha tea u ḥuwedzwa u tandula jifhasi ja vhukuma na u tandulula thaidzo, u ola zwithu, u vhambedza, vhalela na na sika mbudziso dzavho
- Vha tea u tikedziwa kha luambo lu ne lwa do ḥodea kha u bveledza maitele a Mathematiki na u davhidzana kha mihibumbulo yavho.
- Vhaaluwa vha ṣoda u nea tshileme ndila dzo fhambanahodzine vhana vha do nekedza ngayo mihibumbulo yavho.

1.

Vhana vha sumbedza u ɖivha na u tanganedza nomboro na nomboro

3.

Vhana vha tandula zwivhumbeo, fhethu na muelo

Matematiki wa u ranga wa Vhutshetshe, vhuxele na vhana vhaṭuku

2.

Vhana vha nanguludza, vhekekanya vha ita mbambedzo na u tandulula thaidzo

Figara 10 Tshumisano uitela ngudo ya mbalo kha vhana vhatuku

Mbuno dza u sedzwa zwo itwaho (Mbuno dici no dzhielwa nzhele tshifhinga tshothe)

- Ndi khonadzeo dza lushaka lufhio dzine vhupo ha nga ngomu na ha nn̄da ha nea vhana kha u tandula, u guda na u ita nd̄owe-nd̄owe ya u pfectesa Mathematiki a no khou bvelela?
- Nyito dza vhana vhone vhañe (nyolo, u tamba dici sumbedza hani vhukoni kha u ita nga u lingedza) dici sumbedza hani vhukoni kha u tandulula, u humbula nga ndunzhe-ndunzhe na u nanga?
- Naa hu na tshenzhemo yo linganaho ya vhana u tandula thaidzo ya vhutshilo ha vhukuma, u ita phatheni, u vhalela, u livhanya na u kala?
- Vhaaluwa vha thusisa hani vhana vhañe vha shumisa nd̄ila dza u davhidzana nga nn̄da ha luambo lwa u amba u sumbedza mihumbulo ya Mathematiki?
- Naa tshenzhemo ya u ranga ya Mathematiki yo tangana hani na diciwe khonadzeo dza u guda?

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhañuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhañulanenyanan dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhañuku.	Sumbandila dzau linga ho tandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhatu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
1. Vhana vha divha u fhindula zwavhuđi kha nomboro na u vhalela	<p>Mathomoni</p> <p>Vhutshetshe vhu:</p> <ul style="list-style-type: none"> Sumbedza u fhindula havhuđi kha vhatu na zwithu zwi re tsini navho vhonon tshanduko kha mibvumo, zwi ne vha vhona na zwithu zwi re phanda havho bveledza ndivho kha u nea zwithu madzina na madzina a nomboro nga tshenzhemo takadzwa nga nyimbo na zwidade nga ha u vhalela. 	<p>Mathomoni</p> <ul style="list-style-type: none"> U bulu zwithu na vhatu zwine vhutshetshe ha divha U amba nga ha fethu hune vhutshetshe ha vha hone, sa tsumbo, dzharađa ya murahu, fethu hune vha lela hone U imba dzwidade zwa nomboro musi vha tshi khou ambara na u tshintsha maleri sa tsumbo, "thihi, mbili, nda ni vhona" U t̄tuwedza vhutshetshe u edzisela, sa tsumbo mualuwa u sumba kha ningi, vhutshetshe vhu tshi vhona hezwi ha edzisela vho. U t̄tuwedza vhutshetshe u dzhenelela kha nyito nga u vhanda na u nanga. 	<p>Kha hu sedzwe na u ita nyambedzano na vhabebi vha vhutshetshe, zwixele na vhana vhañuku nga ha vhukoni havho kha u:</p> <ul style="list-style-type: none"> fhindula vhatu, fethu na zwithu kha vhupo shumisa zwipfi zwavho u ita uri zwi no khou bvelela kha vhupo zwi ambe zwi pfalah. dzhenelela, u dzhiela n̄tha, u tandulula thaidzo na u wana thandululo/phindulo. sumbedza u takalela nga maanda nyimbo na zwidade zwi re na vhushaka na nomboro sumba zwithu zwo dōweleaho. sumbedza u divha nomboro. amba nga ha nomboro, madzina a nomboro na u shumisa luambo lwa nomboro vhushaka ha nomboro kha bugu.

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dzau linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	<p>U ya phanda</p> <p>Zwixele zwi isa phanda u:</p> <ul style="list-style-type: none"> • lingedza u amba maipfi mañwe a u vhalela • bveledza ndivho ya u khethekanya zwithu • bveledza ndivho ya u khethekanya zwithu. • Shumisa luambo lwa nomboro sa thihi, mbili, zwinzhi • Ita maedza nga zwiga na maraga. 	<p>U ya phanda</p> <p>U isa phanda na u:</p> <ul style="list-style-type: none"> • dovhohola maipfi a u vhalela ane vhana vha a shumisa na u vha sumbedza nqila ine u vhalela ha ri thusa u wana uri ndi zwi “ngana” • amba nga ha zwithu zwo vhewaho kha tshigwada sa, zwitambiswa, zwiambaro, zwienda. • Humbela vhana u ri vha ambe nga ha maraga na zwiga zwe vha sika (kha bammbiri, kha muṭavha) • Shumisa luambo lwa Mathematiiki musi hu tshi ambiwa na zwixele sa tsumbo, Ndi nga takalela u ni fha tsinwe tsitambiswa. Zwino ni ḫo vhe na zwivhili 	<p>Mbuno dza u sedza nyito dza zwixele na vhana vhaṭuku vha re kha khombo nga muthihi-muthihi</p> <ul style="list-style-type: none"> • U ḫana musudzuluwo u so ngo ḫoweleaho-u shaya u shumisana ha mirađo, u dzulela u wan a u thula zwithu. • Nyaluwo ya u ongolowa ya ḫivhaipfi, thaidzo ya u bula maipfi. • U sumbedza u sa takalela u shela mulenzhe. • U sumbedza u sa takalela u thetshelesa • U kondelwa nga u u dzula o tokomelwa na u dzhiela n̄tha zwithu • U sumbedza zwiga zwa u kondelwa u humbula maitele a ḫuvha nga ḫuvha na nyito • U sumbedza u kondelwa kha u guda nomboro na u vhalela
	<p>U fhirela phanda</p> <p>Vhana vhaṭuku</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vha ita maedza nga u vhalela • Vha a anganya 	<p>U fhirela phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kha vha thuse vhana vhaṭuku u ita bugu nga ha nomboro na u vhalela • Vhaaluwa na vhana vhaṭuku vha nga imba nyimbo na zwidade nga ha nomboro na u vhalela. • Kha vha ite mitambo ya u vumba na vhana vhaṭuku, vha tshi sielisana u vhudzisa ndi zwingana “. 	

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dzau linga ho t̄andavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	<p>U ya kha Gireidi R</p> <p>Vhana vha isa phanda na u:</p> <ul style="list-style-type: none"> • vhalela zwithu zwifareaho. • Shumisa minwe, zwiga kha bammibri na zwifanyiso u imela nomboro • anganyela hu sa kondi. • wana zwifanaho na zwo fhambanaho • divha dzinwe nomboro na luambo lwa nomboro • imba zwidade na nyimbo dza nomboro 	<p>U ya kha Gireidi R</p> <ul style="list-style-type: none"> • U ṭuṭuwedza vhana u shumisa luambo lwa nomborotsumbo, thihi, mbili na u ya phanda • U tendela vhana u nambatedza magaraṭa tai kha zwiterwa sa tsumbo, vha nga vhea nomboro thihi kha tshiterwa tshire tsha vha tsha hone • U tambo mitambo ya u vhalela na u tendela vhana u "vhalela" kha nyimele dzo fhambanaho. • U sumbedza na u ṭuṭuwedza vhana u vhudzisa mbudziso he ha shumiswa luambo lwa Mathematiki, sa tsumbo, Ni humbula uri hu nga vha hu na malegere mangana kha ili bodelo? • U ola nyito hune vhana vha do wana zwiterwa zwi fanaho. • U ola nyito hune vhana vha do wana zwiterwa zwo fhambanaho kha zwiterwa zwe vha newa. 	
2. Vhana vha nanguludza, vhekanya, vhambedza na u tandulula thaidzo.	<p>Mathomoni</p> <p>Vhutshetshe vhu</p> <ul style="list-style-type: none"> • lingeda kuhumbulele kwa ndunzhe-ndunzhe • ḥoda u tandula vhupo havho na u wana nga ha zwithu zwi vha neaho khaedu 	<p>Mathomoni</p> <ul style="list-style-type: none"> • U amba na zwitshetshe misi yothe nga ha zwine zwa khou itwa na uri hu khou itea mini • U tambo mitambo sa tsumbo, "Ni khou mmbona zwino, zwino a ni tsha mmbona " • U amba na zwitshetshe nga ha zwithu zwine zwa vha nea khaedu tsumbo zwine vha nga swikisa zwone kha zwitambiswa zwi siho tsini navho 	<p>Kha hu sedzwe na u ita nyambedzano na vhabebi vha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku nga ha vhukoni havho kha u:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sumbedza dzangalelo kha nyito dzo livhaho khavho • nyanyuwa musi hu na nyito kha vhupo • sumbedza mikhwa i no yo khwāṭhaho kha u lingeda u ita zwithu na u wana thandululo • u dzhenelela nga mafulufulu kha nyito vha tshi amba nga zwine vha khou ita, u vhudzisa mbudziso na u ola thandululo • u shumisa zwishumiswa u ita uri zwi ambe. • U nanguludza, u vhekanya na u shumisa luambo lwo teaho lwa Mathematiki u sumbedza u pafesesa havho • U dzhenelela kha mitambo, u edzisela, u sumbedza he luambo lwa Mathematiki lwa shumiswa hone.

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dza linga ho ṭandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	U fhirela phanda Vhana vhaṭuku <ul style="list-style-type: none"> Vha lingedza u tandulula thaidzo ya nomboro U fhambanya zwithu nga ndila dzo fhambanaho U vhalela zwithu kha tshigwada 	U fhirela phanda <ul style="list-style-type: none"> U ṭutuwedza u shumisana nga tshifhinga tsha nyito sa kha u amba tshiṭori na zwidade. U vhudzisa mbudziso u itela u tandulula thaidzo dza nombro sa tsumbo, Solani u na tshienda tshithihi. A nga ita mini? U humbela vhana u amba nga ha ndila ine vha tandulula ngayo thaidzo sa tsumbo, Ndi tama u diṭha ndila ye na gonya ngayo tshiṭepisi/eri ja u suvha. Ni a ḥoda u mpfunza maitele a hone? U shumisa zwifanyiso na zwithu sa zwiṭori na zwidade zwi tshi ambiwa. U ṭutuwedza vhana u nanguludza zwithu u ya nga zwi ne vha zwi takalelisa zwone (u takalela na u sa takalela), vhuhulwane, zwivhumbeo, na muvhala. Kha vha vha humbelwe uri vha vhalele nga vhone vhane. Kha vha vha thusen nga u sumbedza mikhwa ya u vhalela. U shumisa mutambo wa u edzisela na zwiṭori u sumbedza luambo sa zwiṭuku,zwinzhi kha, zwifana na U vha na diṭhaipfi i swikaho maipfi a 2000 U sumbedza vhunzhi ha zwikili zwo topoliwaho afho phasi. 	Mbuno dza u sedza nyito dza zwixele na vhana vhaṭuku vha re kha khombo nga muthihi-muthihi U shaeya ha mveledziso ya luambo <ul style="list-style-type: none"> U shaeya ha u tshimbidza mafhungo Tshenzhemo i kondaho kha u psesesa maipfi a sa kondi kana mafhungo (u lenga ha u kona luambo lu sa kondi) U kondelwa nga u tevhela ndaela U sa lenga u thithisea kana u tou qidzhenisa tshoṭhe kha nyito na u sa kona u shuma na tshanduko U sa lenga u ita nyito vha songo dzudzanya kana u humbula nga ha mvelele dza nyito yavho. Thaidzo ya u ṭalusa zwi fanaho na zwi sa fani U kanganyisa zwithu, majedere na nomboro U kondelwa kha u ṭalusa mibvumo yo fhambanaho U vha na thaidzo ya u humbula
	U ya kha Gireidi R Vhana vha isa phanda u: <ul style="list-style-type: none"> nanguludza, u vhekanya na u vhambedza shumisa luambo lwa Mathematiki lu re na vhushaka na u nanguludza, u vhekanya na vhea nga zwigwada tandulula thaidzo dzi sa kondi dzi re na vhushaka na tshenzhemo yo mulivhaho zwenezwo 	U ya kha Gireidi R <ul style="list-style-type: none"> U shumisa luambo lwa Mathematiki nga tsumbedzo na zwiṭori zwa nomboro sa tsumbo, Ndi na malegere, mararu. Rani a dzhiā jithihi, nda nea Mpho jithihi, zwino ndi na _____ U sika nyito hune vhana vha do fhambanya zwithu nga zwigwada zwi sa lingani na zwi no lingana. U shumisa zwiṭori u thusa vhana u nanguludza, u vhekanya na u vhea nga zwigwada. U sumbedza dzangalelo jo khwāṭhaho nga ndila ine vhana vha tandulula thaidzo na phindulo dzine vha da nadzo. 	

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dzau linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
3. Vhana vha tandula zwivhumbeo na muelo	<p>Mathomoni</p> <p>Vhutshetshe</p> <ul style="list-style-type: none"> Vhu sumbedza u ḫivha zwivhumbeo na phaṭho kha vhupo kha tsini Vhu wanulusa zwo itaho tshithu sat hoi nga u tandula U lingedza u ḫadza zwifaredzi 	<p>Mathomoni</p> <ul style="list-style-type: none"> U amba na vhutshetshe nga ha zwithu kha vhupo havho ho sedzeswa zwo khetheaho kha zwivhumbeo na phaṭho U sumbedza vhana ndila ine zwithu zwa shuma ngayo sa tsumbo, kumba ji so ngo bikiwaho na jo hadzingwaho U nekedza zwifaredzi na zwithu zwo leluwaho u farea u ḫadza zwifaredzi 	<p>Kha hu sedzwe na u ita nyambedzano na vhabebi vha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku nga ha vhukoni havho kha u:</p> <ul style="list-style-type: none"> tandula vhupo havho u ita nga u tevhedzela nyito dici na vhushaka na zwivhumbeo zwikhala na muelo shumisa miraḍo ya muvhili, maipfi na mafhung oa u ḥalutshedza zwithu, nyito na vhathu shumisa zwishumiswa u amba nga ha u pfesesa maitele. dzhiela n̄tha zwine vha khou ita na vhañwe kovhekana tshenzhemo dzavho na vhañwe
	<p>U ya phanda</p> <p>Zwixele</p> <ul style="list-style-type: none"> Zwi sumba ndila khulwane ya zwivhumbeo na phatheni Zwi vhea zwithu nga zwigwada u ya nga zwine zwa vha zwone sa tsumbo, vhuhulu kana tshivhumbeo Zwi tamba nga zwivhumbeo na u ita nzudzanyo i sa kondi 	<p>U ya phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> U amba na vhana nga ha phatheni dzine vha dici vhona tsini navho sa tsumbo, phatheni kha zwiambaro, kha mupo, na kha zwifhaṭo U kungela vhana kha u vhona phambano kha zwivhumbeo sa tsumbo, mabisikitsi, misiamelo U tendela vhana u nanguludza zwithu zwi si zwinzhi vhulu na zwivhumbeo zwo fhambanaho U amba zwiṭori u ḥuṭuwedza vhana u shumisa zwivhumbeo u ita tsiko yavho. 	<p>Mbuno dza u sedza nyito dza zwixele na vhana vhaṭuku vha re kha khombo nga muthihi-muthihi</p> <ul style="list-style-type: none"> Tshipitshi tshi a lengiswa U vha na kondelwa kha u tshimbidza mafhungo a vhonwaho na o pfiwaho U kondelwa kha u ḫivhekanya kha tshikhala tsho imaho ngauri. U sa dzudzanye- u sa lenga u khakhisea na u kondelwa u fanyiso nyito. Zwi kondaho, u sa dzudzanye na u kondelwelwa u dzudzanya misudzuluwo tsumbo, u thamuwa, nkhoikhoi, u fara bola. U balelwa u fara mafhungo Muhumbulo muṭuku U kondelwa kha u covhekana mihibulo na u vha na vhañwe
	<p>U fhirela phanda</p> <p>Zwixele zwi isa phanda na u tandula vhupo hazwo.</p> <ul style="list-style-type: none"> zwi thoma u nea zwithu madzina zwi nanga na u livhanya zwithu zwi fanaho zwi ḫivha zwithu zwa zwa zwi ḫowela vhuponi hazwo 	<p>U fhirela phanda</p> <p>Kha vha ise phanda u</p> <ul style="list-style-type: none"> u amba na zwixele musi zwi tshi tamba diciwe nyito sa u nwa mađi a tshi bva khaphuni. zwi amba madzina a tshakha dza zwiambaro zwo fhambanaho zwo musi zwi tshi ambara. zwi tamba u nanga na u livhanya mitambo 	

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dzau linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	<p>U ya kha Gireidi R</p> <p>Vhana vha isa phanda u:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ḥalusa phatheni na zwivhumbeo zwi sa kondi kha vhupo. • sika phatheni, zwivhumbeo dzo fhambanaho • ḥalutshedza vhuiimo sa tsumbo phanda ha, murahu • shumisa luambo lwa Mathematiki ya zwivhumbeo, zwikhala na muelo (sa tsumbo, vhulapfu, tshifhinga) 	<p>U ya kha Gireidi R</p> <ul style="list-style-type: none"> • U ḥutuwedza vhana u amba nga ha zwe ha vhona. • U ramba vhana u amba nga ha tsiko yavho • U sika fhethu uri vhana vha ḥane zwe vha sika • U shumisa zwiga zwa vhuṇe zwa vhana uri vha kone u ḥalusa zwine zwa vha zwavho sa tsumbo, ḥwana u na tshifanyiso tsha ḥwedzi kha zwithu zwawe zwoṭhe. • U tambo mitambo hune vhana vha humbula nga ha vhuiimo na u ita nyito. • U ita na u vhala bugu nga ha zwivhumbeo na phatheni • U nea khonadzeo hune vhana vha do ela/kala tshifhinga (vhe na mualuwa o ita muṭavha wa u ela/kala) na u wana arali tshiṭwe tshithu tshi tshi lemela kana u leluwa. • U tendela vhana vha tambo nga muṭavha na madi u itela wana nga ha madalele na vhungomu. 	

SIA LA VHUTANU LA U GUDA HA U RANGA NA MVÉLEDZISÔ: VHÛTSILA

Ipfî ja ñwana

Ndi ḥoda u vha na tshenzhemo na vhupo vhuné nda do kona u topola khaedu na thaidzo u lingedza u q̄isa thandulula hu na tsireledzo na mboholowo, u ita nyoto nga u tamba, u ita mutambo wa fulufhela, u ola, u penda, u gera na u nambatedza, u sumbedza na muzika, mutsindo, u tshina na q̄irama

Naa vhutsila vha amba nga ha mini?

Vhutsila zwi amba uri vhana bveledza mihumbulo miswa na ine ya shumisea na tahndululo ya thaidzo na khaedu. U sika ndi u tumbukisa na u ita thasulula nga nu vhudziso mbudziso sa Ndi mini zwi no khou itea afha? Ndi nga'ni zwi tshi khou itea? Mvelelo dza hone ndi dzifhio? Ri nga ita mini nga zwe? Zwi nga vha hani ndi tshi nga...?

Vhana vhaṭuku ndi vha siki kha zwithu zweqhe zwa vhutshilo havho, u katela na u bveledza luambo, u tandula Mathematiki, na u ḥtuwedza vhuvha havho, u bveledza vhuné khwaṭhaho na u pfa u wa hone, na u lwa na mbudziso nga ha jifhasi.

Tshipikwa tshihulwane tsha vhusiki ndi u ḥtuwedza vhana u vha vhasiki, u vha na mihumbulo miswa i kadzaho na takalela vhutsila na ndeme ya muhumbulo wa vhusedzulusi na zwikili zwa u tandulula thaidzo.

Vhana vhaṭuku vha na vhusiki ha tsiko na ndila dza tsiko dza u guda na u tandulula thaidzo nga u tamba, u ḥodisisa na tumbula na u vhudzisa mbudziso.

Vha ita hezwi nga maanđa kha u ita mutambo wa u fulufhela kha vhutsila ha u vhona, (nyolo, pennda, vhuedzisi, u ita zwifanyiso) nga muzika (u imba, u ita muzika nga zwilidzo na u ita zwidade) na nga u tshina na musudzuluwo.

Vhutsila ha u vhona u bveledza zwikili zwa vhudipfi ha mirađo na u shumisana ha mirađo mitku na mihulwane kha u pfesesa maitele o fhambanaho a vhutsila

- Mushumo wa zwipiđa zwivhili 2-D zwo pika kha u pfumisa tshenzhemo ya ñwana kha jifhasi ja vhukuma nga u vhona na u nyanyuwa ha vhudipfi, nyambedzano na u vhudzisa nga u ḥtuwedza nyolo ya tshenzhemo ya vhana kha jifhasi. A hu na "ndila yone" ya u ola, vhana vha tea u ḥtuwedzwa u q̄ibvisela khagala vho vhofholowa vha sa ofhi u sasaladzwa.
- Mushumo wa zwipiđa zwiraru 3-D u bveledza maitele a zwivhumbeo kha zwikhala nga u tamba nga muṭavha

na thophe, u ḥanganyisa na u vhumba zwipiđa zwa vumba, u nambatedza bammbiri kha bammbiri, u gera zwivhumbeo, u peta, u vhofha na u putela.

Vhutsila ha u ita vhu tendela vhana vhaṭuku khonadzeo ya vhutsila ha vhudavhidzani, u ita jitambwa, u imba, u ita muzika, u tshina na u tandula musudzuluwo.

- Nga vhutsila ha u ita , vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku vha bveledza zwikili zwa muvhili na vhutsila
- Vhutsila ha u ita vhu nyanyula u elelwa, u ḥtuwedza vhushaka na u fhaṭa vhudiffuluheli na vhudilangi
- U ita zwithu nga zwi ne vha vha nazwo na u ḥalutshedza zwi tendela vhana u sika muzika, musudzuluwo na jitambwa e eṭhe na musi hu na ḥhanganelano

Vhutsila vhu na vhushaka ho khwaṭhaho kha kuhumbulele kwa Mathematiki na Saints (u nyanyuwa, vhutanduli, u ḥalusa thaidzo na u tandulula thaidzo,

Vhaaluwa vha tea u dzhieila ḥtha lutamo lwa vhana u vha na vhusiki

Pfanelo dza vhana dzi ita muteo wa vhusiki hoṭhe. Vhana vha na pfanelo ya u tandula, u nyanyuwa na u ḥodisisa ndila ya u rekhoda na u ḥalutshedza tshenzhemo dzavho.

Vhana vha re na vhuholefali na ḥodea dzo khetheaho vha na pfanelo ya u ḥanganedza u dzhielwa ḥtha na uri vha tea u thusiwa uri vha kone u bvelela na u guda u ya nga vhukoni havho hu hulwanesa

Kha vha ḥtuwedze vhana vhaṭuku u shumisa khumbulelo dzavho u dzenela thaidzo dzavho nga dzangalelo na vhudiffuluheli, vha tshi shumisa na shuma nga zwishumiswa zwo fhambanaho, vha tshi sudzuluwa na u tshina vha tshiita muziki

Vhana vhaṭuku vha tea u tandula na u bveledza mihumbulo yavho yo q̄isendeka kha tshenzhemo ya vhuné, u shumisa zwipfi, u nyanyuwa na u sedza.

Maitele a u sika ndi a ndeme u fhira tshibveledza

U dzhiela n̄tha nyito dzothe dici tea u vha kha mveledzo ya zwikili nga u takadzwa, maitele a u ita, u fhirisa u shuma ho livhiwa kha u kunakisa tshibveledza lwa nthesa.

1.
U talusa, u sedzulusa na u sika thandululo kha kheadu, nga u tandulula thaidzo

4.
U talusa, u sedzulusa na u sika thandululo kha kheadu, nga muzika, u tshi na litambwa

Vhutshetshe, zwixele, vhana vhaṭuku ndi vha tandululi vha thaidzo vha na vhusiki

2.
U talusa, u sedzulusa na u sika thandululo kha kheadu, nga tamba na u ita mutambo wa zwi tendiseaho

3.
U talusa, u sedzulusa na u sika thandululo kha kheadu, nyito dza nga vhutsila ha vhona

Tshivhumbeo 11 U shuma na miṭa na vhana vhavho vhaṭuku u ḥuṭuwedza vhusiki

Mbuno dza u sedza zwo itwaho

- Vhupo ha ngomu na ha nn̄da vhu na tshakha dza khonedzeo dza lushaka-de lu neaho vhana u vha vhasiki?
- Ndi nga ndila ifhio ine nyito dza vhana vhone vhaṭe dza sumbedza vhukoni havho kha utandulula thaidzo, u shumisa u tamba, u sedza na vhutsila ha u ita?
- Naa hu na tshenzhemo yo linganaho ya vhana uri vha tandule thaidzo dza vhutshilo ha vhukuma?
- Naa vhaaluwa vha thusa hani vhana vha shumisaho vhuṇwe vhudavhidzani nga nn̄da ha ha luambo lwa u amba, vhutsila ha u vhona na vhutsila ha u ita u sumbedza vhusiki havho?
- Tshenzhemo dza vhutsila ha u ranga dici nga ḥangana hani na khonadzeo dza u guda?

Tshikwa na u sumbandila, mveledziso tsumbo ya nyito ya u ṭuṭuwedza vhusiki

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dzau linga ho ṭandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiea nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhatku vha vhukoni ho khetheyaho arali zwe tea.
1. Vhana vha ṭalusa, sedzulusa na u sika thandululo ya khaedu nga u tandulula thaidzo.	<p>Mathomoni Vhutshetshe</p> <ul style="list-style-type: none"> U bva mabeboni vha tandulula thaidzo ya ndala na u vhilingana nga u lilela thuso U dzudzanya u tandulula thaidzo dza u dzula, u swenda, u ima, u tshimbila, na u gidima nga tshenzhemu na u ḋivhea khomboni (u wana ndila dza vhutsila ha u sudzuluwa) U ita nga u sumbedza zwithu zwothe zwine vha ṭangana nazwo nga u shumisa zwipfi uri zwi ambe nga tshithihi U vhudzisa mbudziso sa, Ngani? Mini? 	<p>Mathomoni</p> <ul style="list-style-type: none"> Kha vha vhudze vhutshetshe uri thaidzo ndi mini na u kona u vha vhudza zwine vha ḍo ita nga hazwo Kha vha vhudzise arali vhutshetshe vhu tshi ṭoda thuso madzuloni a u i sumbedza a so ngo i bula. Vha ambe uri, Ndi nga ni thusa u tshimbila? U Ḇea zwithu zwe fhambanaho zwa vhutshetshe zwa u sumbedza nga u ita. U dzhenisa tshiñwe na tshiñwe mulomoni, zwino vha tea u vha na vhuṭanzi uri tshiñwe na tshiñwe tshire tsini hawe tsho kuna na u tsireledzea. 	<p>Kha hu sedzwe na u ita nyambedzano na vhabebi vha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku nga ha vhukoni havho kha:</p> <ul style="list-style-type: none"> vhuimo ha u nyanyuwa vhuimo ha maanda a u shishinika a u tandula na u sedzulusa ḁifhasi vhuimo ha u futelela u wana tahidzo na u shuma u dzi tandulula u takalela u vhudzisa mbudziso dzo vuleaho, Ndi ngani? Nga ndila-de? Mini?
	<p>U ya phanda Zwixele zwi isa phanda na u:</p> <ul style="list-style-type: none"> ita ḁiedza nga u tandulula kha khaedu ya musudzuluwo ita ḁiedza kha vhushaka na zwithu anzela u vhilingana na u lila kana u sunyuwa musi vha tshi kundelwa u tandulula thaidzo vhudzisa budziso 		<p>Mbuno dza u sedza nyito dza zwixele na vhana vhaṭuku vha re kha khombo nga muthihi-muthihi</p> <ul style="list-style-type: none"> rwana u sumbedza u nyanyuwa huṭuku kana u tama u tandula na u sedzulusa
	<p>U isa phanda Vhana vhaṭuku</p> <ul style="list-style-type: none"> Vha vhudzisa uri ndi nga mini? Hu na u dovhola hunzhi. Vha isa phanda na ḁiedza nga musudzuluwo na u ita vhushaka na zwithu. Vha kona u lingedza u thasulula khaedu madzuloni a u vhilingana na u lila. 	<p>U isa phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> Kha vha thetshelesa mbudziso na u dzi fhindula nga vhulenda vha thetshelesa mbudziso na u fhindula nga u di imisela u swika a tshi fushea. Kha vha dzudzanye khaedu mudavhini dza musudzuluwo wa muvhili Kha vha dzudzanye khaedu kha zwiṭori nga u vhudzisa vhana uri ni humbula uri hu ḍo itea mini? Arali no vha ni hone, no vha ni tshi ḍo vha no ita mini? 	

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dza linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	U ya kha Gireidi R Vhana vha isa phanda u: <ul style="list-style-type: none"> • Talusa thaidzo na khaedu, kha zwi bviselwe khagala, hu ambiwe nga hazwo na u wana nđila ya u dzi tandulula • Vha vhudzisa mbudziso hu tshi katelwa Mini? Ndi nga mini? Lini? Hani? Nnyi? Arali zwa nga...? • Vha takalela u tandulula thaidzo nga nyimbo sa u wana nđila dzo fhambanaho dza u bva huñwe u tshi ya huñwe, u ola muri, u wanulusa nga ha liphasi • Vha takalela thai, ‘humblelani uri itshi ndi mini’ na mitambo ya u potela’ 	U ya kha Gireidi R U isa phanda na mihibulo i bvaho khā khethekano yo fhiraho na u: <ul style="list-style-type: none"> • tuṭuwedza vhana u ḥivhudzisa vhone vhañe na vhañwe na u wana thandululo na nđivho ntswa na zwikili • vhudzisa mbudziso na u ramba vho makone u ḫa u vha fhindula mbudziso nga ha phukha, zwiñoni, mishumo, sialala ya fhetu heneho • dzudzanya vhaambi vha mbudziso dza vhana • u ita nyimbo zwidade zwi thusaho nga ha u vhudzisa mbudziso • sumbedza uri mbudziso dici vhudziswa hani. • mutambo wa u humblela, u nea zwiipiña zwa mafhungo sa tsumbo, Ndi tsha tshitendeledzi, ndi tshi tswuku tsha vha na maveve, Ndi mini itshi? 	
2. Vhana vha ḥalusa, u sedzulusa na u sika thandululokha khaedu nga tama na u ita zwi tendiseaho	Mathomoni Vhutshetshe <ul style="list-style-type: none"> • Vhu tandula vhupo, kha hu dzudzanyiwe thaidzo na u dzi tandulula nga u tamba • U tamba u wothe, u tamba u tsini na vhañwe vhana, vhaaluwa, a kona u ḥalela vhana vhahulwane vha tshi khou tamba, vhutshetshe vhuhulwane vhu a tamba na vhañwe vhana • Vhu tamba nyimele dze ha tshenzhema, tsumbo, u tamba ‘Mme’, ‘Khotsi’, ‘Nnđu’ ‘Dokotela’ 	Mathomoni U dzudzanya nyito dza: <ul style="list-style-type: none"> • u tamba na lutshetshe • u tamba nga zwithu zwo tsireledzeaho • vhutshetshe vhu sedza vhañwe vha tshi tamba • vhutshetshe vhuhulwane vhu thoma u anđana • mutambo u tendiseaho sa tsumbo, u ambara zwiambaro sa miñadzi, zwikhafu, thai, zwibai zwituku, zwienda, bege begedza zwanda, zwishumiswa zwa hayani sa bodo, lebula, thulusi, ḥthingo, zwishuswa zwa theru dzo khetheaho sa tsumbo, kiliniki na tshikolo 	Kha hu sedzwe na u ita nyambedzano na vhabebi vha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku nga ha vhukoni havho kha u: <ul style="list-style-type: none"> • takalela u tamba • takalela u ita mitambo i tendiseaho vhe vhothe namusi vhe na vhañwe musi vha tshi khou aluwa • shumisa zwishumiswa zwo fhambanaho u tumbula mitambo na mihibulo • ita zwitendiseaho kha mishumo yo fhambanaho u tandulula thaidzo na u vha hu ne wa vha hone (matshilisano na u nyanyuwa

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dza linga ho ṭandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	<p>U ya phanda</p> <p>Zwixele zwi isa phanda na u tamba zwi tendiseaho na:</p> <ul style="list-style-type: none"> • nga zwiṭuku zwi tamba zwoṭhe, u wana thandululo u itela u kovhekana na u andana • vha tamba mitambo i kondaho i tendiseaho lwa tshifhinga tshilapfu nga maanda nga ha vhutshilo ha hayani na vhushaka na vhaaluwa • zwi takalela u sika mihibulo na zwivhumbeo nga makhadibogisi, thambo, zwitanda na matombo. 	<p>U ya phanda</p> <p>U ya phanda na u nea nyito dza u fana na kha khethekano i re afho n̄tha na u vha:</p> <ul style="list-style-type: none"> • engedza masia a u tamba na zwishumiswa zwinzhi u itela uri vhana vha kone u fhindula mbudziso dici ngaho, Vhulapfu hanga ndi vhu ngafhani? Ndi nga di ambadza hani kha hezwi? • nea tshifhinga tshinzhzi ḫuvha nga ḫuvha kha u tamba zwi tendiseaho • nea tshifhinga tshinzhzi ḫuvha nga ḫuvha tsha u tamba ho vhoftolowaho hu ne zwixele zwa tamba hu si na u sumbedzwa sia nga nga mualuwa nga nn̄da ha zwo livhanaho na tsireledzo • dzudzanyela mabogisi a makhadibogisi na u vhona uri zwixele zwi shuma mini ngazwo. 	<p>Mbuno dza u sedza nyito dza zwixele na vhana vhaṭuku vha re kha khombo nga muthihi-muthihi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nwana a re na vhushaedzi ha u amba u na thaidzo ya u bula mibvumo, tsumbo, u amba mibvumo nga ndiyo yo khakheaho, u kakamelā kha miñwe mibvumo • Nwana a re na vhushaedzi ha luambo u a kondelwa u pfectesa na u vhea maiþfi fhethu huthihi u mihibulo sa tsumbo <ul style="list-style-type: none"> - u pfectesa zwe vhañwe vhathu vha amba - thaidzo ya u tevhela masia o tou ambiwaho - thaidzo ya u dzudzanya mihibulo yavho.
	<p>U fhirela phanda</p> <p>Vhana vhaṭuku vha isa phanda na zwe vha ita murahu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nga zwiṭuku vha tamba kha zwigwada zwiṭuku zwa u andana, u bveledza zwivhumbeo zwi kondaho na mitambo nga zwishumiswa zwire hone 	<p>U fhirela phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> • U isa phanda na u netshedza khonadzeo na zwishumiswa zwa mitambo yo vhoftolowaho na mitambo i tendiseaho • U ita nyambedzano ya u andana na milayo ya u shuma vhoṭhe arali vhana vho no lugela hezwi na u vha na tshifhinga tshi funzeaho u katela maga a u edzisa kutshilele. 	
	<p>U ya kha Gireidi R</p> <p>Vhana vha isa phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> • U bveledza thandululo dici kondaho dza thaidzo dzine vha dici vhona kha vhupo havho sa tsumbo, u fhaṭa ha u dzula nga zwishumiswa zwi re hone, u fhaṭa damu na buroho • U tamba mitambo i no fana na u fhaṭa prodzhekiti i fanaho ya maduvha manzhi • U shuma vhoṭhe sa miraðo ya tshigwada na murangaphanda na vhathusi na milayo yo fhambanaho ya nwana muñwe na muñwe. 	<p>U ya kha Gireidi R</p> <p>U isa phanda na u nea nyito dici no fana na dze vha ita u thoma na:</p> <ul style="list-style-type: none"> • u dzudzanya fhethu ha mitambo na u fhaṭa zwine zwa fhedza tshifhinga tshilapfu u zwi fhedza 	

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dza linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
3. Vhana vha talusa, u sedzulusa na u sika thandululokha khaedu nga nyito dza vhutsila ha u vhona.	Mathomoni Vhutshetshe vhu: <ul style="list-style-type: none">• Ita tshiga kha muṭavhana kha matope nga minwe yavho• Ita mvetamveto kha bambiri nga khirayoni khulwane ya mapfura nga zwiṭuku vha nea zwe vha vetaveta madzina• Vha thoma u ita, mvetemveto zwitendeledzi na mvetamveto ya mitalo nga zwiṭuku vha thoma u zwi nea madzina• Tamba nga vumba na matope vha nea madzina zwibveledzwa zwavho• Kona u futelela lwa tshifhinga tshipfufhi fhedzi	Mathomoni Kha vha ise phanda na u vha fha nyito dzo sumbedzwaho afho n̄tha na u: <ul style="list-style-type: none">• dzudzanya muṭavha kha zwifaredzi uri vhana ole ngangomu vha tshi shumisa minwe na zwitanda (sa tsumbo ḥirei ya khadibodisi)• nea mabammbiri na khirayoni khulwane dza mapfura uri vha ole ngadzo• nea vumba ja u tambisa uri vhtshetshe vhu ite maedza	Kha hu sedzwe na u ita nyambedzano na vhabebi vha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku nga ha vhukoni havho kha u: <ul style="list-style-type: none">• takalela u tandulula thaidzo ya u ḥalutshedza nga u ola, pennda, u shuma nga vumba na matope• shumisa zwishumiswa nga ndila i langeaho nga zwiṭuku nga zwiṭuku• takalela u shuma na zwishumiswa zwa vhutsila• u nea madzina na u amba zwitiori nga ha zwifanyiso na u edzisa.
	U ya phanda Zwixele zwi isa phanda sa afho n̄tha na: <ul style="list-style-type: none">• U thoma u ola zwitendeledzi na mitalo zwi vhonala ha na zwivhumbeo zwa zwifhaṭuwo• U vhumbuludza vumba u ita ‘nɔwa’ na bola• U thoma u gera na u nambatedza	U ya phanda U isa phanda u nea nyito dzi re afho n̄tha na: <ul style="list-style-type: none">• U amba nga ha zwivhumbeo zwi ne zwixele zwa ola na u ita na vhana nga tshifhinga tshifunzeaho• U ḥwala dzina ja tshixele n̄tha kha khona ya tshanda tsha monde tsha mushumo wawe	Mbuno dza u sedza nyito dza zwixele na vhana vhaṭuku vha re kha khombo nga muthihi-muthihi <ul style="list-style-type: none">• ḅwana ha takaleli nyito dza vhutsila ha u vhona• ḅwana ha koni u shumisa zwishumiswa zwa vhutsila ha u vhona kha vhuimo ho teaho
	U fhirela phanda Vhana vhaṭuku vha isa phanda sa afho n̄tha na: <ul style="list-style-type: none">• U thoma u ola zwivhumbeo zwa vhathu (kanzhi zwivhumbeo zwa dzi thanda)• U gera zwivhumbeo zwi sa kondi• U vhumba zwithu hu tshi shumiswa mabogisi na zwinwe zwibveledzwa zwa mabammbiri• U pennda zwivhumbeo hu tshi shumiswa mivhala yo fhambanaho	U fhirela phanda Kha vha ise phanda na u nea nyito dzi re afho n̄tha na u: <ul style="list-style-type: none">• bvisela khagala na u ambedzana nga (kha zwifhinga zwi funzeaho) zwivhumbeo zwo fhambanaho zwa mirado ya muvhili, sa tsumbo ḅwana u ola tsie na n̄devhe• sumbedza zwikili zwa u vhea pennde dza mivhala vho dzi fhambanyisa na u kunakisa bulatsho• sumbedza mashumisele a zwigero nga ndila yo tsireledzeaho	

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dzau linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	U ya kha Gireidi R Vhana <ul style="list-style-type: none">• vha thoma u ola zwivhumbeo zwa vhathu tshitendeledzi na phukha na zwimedzwa• vha anzela u ola mitalo ya fhasi na ya kha lutombo• vha edzisela zwivhumbeo nga vumba• vha amba zwitɔri nga mishumo yavho.	U ya kha Gireidi R Kha vha ise phanda sa zwo fhiraho na u: <ul style="list-style-type: none">• ḥtuwedza zwikili zwa u sedza u itela uri vhana vha shumise mihumbulu yavho khathihi na ndivho yavho ya liphasi u sika vhutsila ha u vhona• ḥwala zwitɔri nga ha mishumo yavho musi vhana vho humbelwa u zwi ita	
4. Vhana vha ḥalusa, u sedzulusa na u sika thandululokha khaedu nga muzika, u tshina na ḥitambwa	Mathomoni Vhutshetshe vhu funa: <ul style="list-style-type: none">• Zwidade na nyimbo dzi sa kondi.• U imba hu na mutsindo na u amba.• Misudzuluwo i na mutsindo na ya u kuḍa ha vhulenda.• U dzungudza tshele na u rwa ngoma• U tshina vho farwa nga vhaaluwa• U shumisa zwikhafu na riboni dza u tshina ngadzo	Mathomoni <ul style="list-style-type: none">• Kha vha nee nyito dza muzika na u tshina nga u dovhola vhukati ha ḥuvha na hune vhutshetshe ha ḥoda u fhodzwa na u ḥtuwedzwa.• Kha vha nee vhutshetshe tshele dzo fhambanaho dza u dzinginya na u thusa uri vha thetshelesa liimbo/muzika na u fhindula kha mutsindo• Kha vha nee zwikhafu na riboni dza u tshina na u sudzuluwa	Kha hu sedzwe na u ita nyambedzano na vhabebi vha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku nga ha vhukoni havho kha u: <ul style="list-style-type: none">• takalela muzika, u tshina mutsindo na nyito dza ḥimbwa• shumisa zwishumiswa zwi tsi engedzwa nga ndila yo langeaho u ita muzika na mutsindo• u diphiṇa u shuma na zwishumiswa zwa muzika, u tshina na ḥitambwa• u ita u flufhela nga zwitɔri , muzika, ḥitambwana u tshina
	U ya phanda Zwixele zwi isa phanda musi vha kha di vha vhutshetshe vha diphiṇa <ul style="list-style-type: none">• U tshina muzika u bvaho kha radio na u vhanda zwanda.• U tambo zwilidzo sa ngoma, tshele, na ḥofund-e-raru• U thetshelesa mibvumona mitsindo sa tsumbo, n̄tha, fhasi, ongolowa, midivhitho miraru na miṇa• U ḥanganyisa u tshina na u tambo zwilidzo	U ya phanda U isa phanda na nyito dzo fhiraho na: <ul style="list-style-type: none">• U thusa zwixele u imba na u tshina na u sudzuluwa khathihi kha muzika.• U nea zwixele zwilidzo zwa muzika zwi tshi tikedzwa nga u imba na zwidade.	Kha hu sedzwe na u ita nyambedzano na vhabebi vha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku nga ha vhukoni havho kha u: <ul style="list-style-type: none">• Vhana a koni u sudzuluwa ho leluwaho (vhonani nyito dza muvhili fhasi ha vhuvha havhudī).• Vhana a vha koni u pfa zwavhudī (sedzani vhuvha havhudī ha muvhili)

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso dza vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza vhaaluwa na vhana vhahulwanenyana dzine vha nekedza musi vha tshi khou shuma na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku.	Sumbandila dzau linga ho ḥandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga, na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheyaho arali zwo tea.
	<p>U fhirela phanda</p> <p>Vhana vhaṭuku vha isa phanda sa afho n̄tha na:</p> <ul style="list-style-type: none"> • u ita nyimbo na zwidade khathihi na vhaaluwa • u imba, u tshina na u vhanda zwanda nga tshifhinga tshithihi • u tamba zwit̄ori zwi sa kondi vha tshi thuswa nga mualuwa 	<p>U fhirela phanda</p> <p>U isa phanda sa afho n̄tha na:</p> <ul style="list-style-type: none"> • u amba zwit̄ori zwi sa kondi vha kona u zwi tamba khathihi na vhana • u shumisa mibvumo ya u khwāthisa u tamba zwit̄ori sa tsumbo, u dzungudza tshele ya vhudzula maṭari kha miri • u t̄t̄uwedza vhana u ita misudzuluwo na mitshino zwi tshi feletshedzana na u tamba zwit̄ori na zwidade • u humbela vhana uri vha dzinginye mibvumo na mitsindo na mitshino na misudzuluwo ya phukha, vhathu, miroho na zwithu zwo fhambanaho. 	
	<p>U ya kha Gireidi R</p> <p>Vhana vha isa phanda sa zwire afho n̄tha</p> <ul style="list-style-type: none"> • U tamba nga zwitambiswa zwa muzika (ngoma, tshele, thofundē-raru) na muzika u bva kha radio kana u imba • U ita nyimbo na zwidade na miungo • U tumbula zwit̄ori nga u zwi tamba • U tumbula maga na musudzuluwo hu tshi edzwa phukha na zwimedzwa na zwithu kha zwit̄ori 	<p>U ya kha Gireidi R</p> <p>U isa phanda na nyito dzo fhiraho na</p> <ul style="list-style-type: none"> • u dzudzanya bennde na vhana vha tshi khou shumisa zwilidzo zwo fhambanaho • u dzinginya ḥohoh ya tshit̄ori na u thusa v̄hana u ita tshit̄ori/nyimbo/zwidade na u zwi tamba. 	

SIA LA VHURATHI LA U GUDA HA U RAÑGA NA MVELEÐZISO: NDIVHO NA U PFESESA LIFHASI

Ipfia la ñwana

Ndi ṭoda u pferesa lifhasi ḥanga nga u shela mulenzhe nga mafulufulu khaļo nga maedza a u tou ita. Ndi humbela thikhedzo kha u guda hanga nga u nekedziwa khonadzeo dza u guda nga ha vhathu, zwithu, fhethu, zwimela, na zwivhumbiwa zwi re vhuponi hanga.

U ñivha na u pferesa lifhasi ndi u ita mini?

- Lifhasi ja vhana li katela vhupo vhune vha vha khaho (vhathu, zwipuka, miroho na minerala dzo fhambanaho); ñivhazwakale ya miña yavho na ya vhahura; ñivhavhupo yavho (sa tsumbo, zwikwara, milambo midavhi, matombo, mutsho na kilima) na zwishumiswa zwine zwa nga sa penisela, zwigero, zwishumiswa zwa u ñela, zwishumiswa zwa ñduni, khamera, ñthingothendeleki, dzikhomphyutha (thekhinolodzhi)¹
- Kha miirwaha ya u ranga vhana vha ṭoda u ñivhesesa nga ha lifhasi. Vha guda lifhasi ñavho nga u tandula na u ḥanelwa zwiko zwe fhambanaho sa vhathu, nyandadzo na zwine vha guda kha zwipfi zwavho.
- U guda ha vhana hu khwinisea musi vha tshi wana mafhungo a re one nga ha vhathu. U pferesa havho nga ha u vhavhalela vhathu na zwivhumbwa kha vhupo havho hu a engedzea.
- Vhuñifulufheli ha vhana vhu a aluwa musi vha tshi ḥutuwedziwa u sumbedza ñdivho na zwikili nga ndila dza u tou ita.

Vhaaluwa vha tea u dzhiela nzhele ñdivho ya vhana na kupfesesele kwavho kwa lifhasi.

- Pfanelo dza vhana ndi muteo wa u tandula na u guda nga ha lifhasi.
- Vhana vha re na vhuholefhali na ḥodea dzo khetheaho vha na pfanelo ya u dzhielwa n̄tha nahone vha tea u tikedziwa u itela u bvelela na u guda nga ha lifhasi nga vhukoni havho hothe.
- Vhana vha ṭoda vhaaluwa u engedza tshenzhemo yavho nga ha lifhasi.
- Vha ṭoda khonadzeo dzo ñoweleaho uri vha gude nga ha zwi re kha vhupo havho na ndila ine zwa shanduka ngayo. Vhaaluwa vha tea u nekeda nyito dzine khadzo dzangalelo ja vhana na ḥodea ya u tandula zwa do vha hone.

¹ Muhasho wa Pfunzo na Zwikili, 2007. U Shumisa Vhulivhisi U Itela Muteo Wa Vhana Vhaļuku. U vhea zwilinganyo zwa u guda, nyaluwo na u ḥogomela vhana u bva vha tshi bebwa u swika kha miňwaha miňanu Khandiso dza DfES

1.
**Vhana vha tumbula na u ḥodisisa
lifhasi la vhutshilo havho**

3.
**Vhana vha tumbula na u ḥodisisa
tshifhinga na fhethu**

**Ndivho na kupfesesele kwa lifhasi
nga vhutshetshe, zwixele na vhana
vhatuku**

2.
**Vhana vha tumbula muolo,
vha ita zwiterwa na u shumisa
thekhinolodzhi**

Tshivhumbeo tsha 12 U shuma na miṭa na vhana vhavho vhatuku u itela u ṭutuwedza ndivho na u pfectesa lifhasi

Mbuno dza u sedzulusa zwo itwaho

- Senthara, muṭa na tshitshavha zwi ḥekedza hani khonadzeo dza u bveledza ndivho na zwikili nga kha nyito dza u tou ita.
- ḥodea dza vhana dza tshenzhemo ya u tou ita, u tandula, u ita maedza, u lavhelesa, u tandulula thaidzo, u dzhia tsheo na u sumbedza nga nyito kha u guda havho dzo swikelelwa hani?
- Naa hu na khonadzeo dzo linganaho u ita uri vhana vha kovhekane kupfesesele kwavho na u dzeula nga hazwo.
- Vhaaluwa vha tikedza hani ḥodea dza vhana dza u shumisa thekhinolodzhi dzo fhambanaho sa khamera, radio, zwitambiswa zwa mudagasi na dzikhomphyutha.

Zwipikwa, sumbandila ya mveledziso na tsumbo ya nyito i ṭuṭuwedzaho ndivho na kufesesele kwa liphasi.

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso ya Vhutshetshe, Zwixele na Vhana Vhaṭuku	Tsumbo dza nyito dza Vhaalua na Vhana Vhahulwanenyana dzine vha dzi nekedza musi vha tshi shuma na Vhutshetshe, Zwixele na Vhana Vhaṭuku	Sumbandila dza u Linga ho Ṭandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga na nyamedzano na vhabebi na u rumela kha vhatu vha vhukoni ho khetheaho arali ho tea
1. Vhana vha tandula na u ṭodisisa liphasi ḥavho	<p>Mathomoni</p> <p>Vhutshetshe</p> <ul style="list-style-type: none"> vhu shumisa zwipfi na vhukoni vhu engedzeaho u ya u tandula vhupo, u ṭoda zwithu, na u hovhelela zwithu 	<p>Mathomoni</p> <ul style="list-style-type: none"> Kha vha ṭuṭuwedze vhana u kwama, u pfa na u ṭodisisa vhatu na zwithu, sa tsumbo, u tendela vhana vha tshi fara tshifhaṭuwo tshau, u vhanḍa bodelo nz. Kha vhe tendele vhutshetshe vhu tshi nanga nga u vhu nea zwithu zwo fhambanaho zwo tsireledzeaho zwa u tandula.. 	<p>Kha hu sedzwe na u ita nyamedzano na vhabebi vha vhutshetshe, zwixele na vhana vhaṭuku nga ha vhukoni havho kha u</p> <ul style="list-style-type: none"> tandula vhupo havho vha tshi shumisa zwipfi zwavho. sedzesha kha mbonalo ya zwithu na maitele a zwithu. shumisa zwiko u itela u pfectesa liphasi ḥavho. wana thikhedzo musi i tshi ṭodea. kovhekana na u tevhela dzangalelo ḥavho vha vhatumbuli vha re na lunyoñonyoño lwa u ṭoda u ḫivha khathihi na u vhudzisa. dzhiela nzhele na u vha na zwa u amba kha tshanduko
	<p>U ya phanda</p> <p>Zwixele zwi</p> <ul style="list-style-type: none"> sedzesha kha mbonalo ya zwithu kana uri zwithu zwi itiswa hani – u takalela ndovhololo shumisa vhaṛwe u vha thusa u pfectesa zwithu 	<p>U ya phanda</p> <p>Kha vha ambe na vhana musi vha tshi khou ita nyito nga ndila ya ndovhololo sa tsumbo, ndi vhone ni khou vula na u vala bugu.</p> <ul style="list-style-type: none"> Kha vha nekedze zwishumiswa zwi itaho uri vha tumbule na u ṭuṭula ngelekanyo yavho Kha vha vhudzise mbudziso dici thusaho vhana u pfectesa zwine vha khou ita sa tsumbo, No ita mini? No wana mini? 	<p>Mbuno dza u ṭalela kha nyito dza zwixele na vhana vhaṭuku vha re kha khombo nga muthihi muthihi</p> <ul style="list-style-type: none"> Maitele a si a vhudi a mafhungo na vhudavhidzani ha mihibulo U shaya zwikili zwa matshilisano U sa funa u dzhenelela kha nyito
	<p>U fhirela phanda</p> <p>Vhana vhaṭuku vha</p> <ul style="list-style-type: none"> na lunyoñonyoño lwa u ṭoda u ḫivha na u takalela zwivhumbeo zwa zwithu zwi tshilaho amba nga zwine vha zwi vhone, zwine zwithu zwa shumisa zwone na uri ndi ngani zwithu zwi tshi itea kha vhaṛwe sumbedza u ḫivha tshanduko sumbedza dzangalelo ḥa u vha na zwifluwo 	<p>U fhirela phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> Kha vha dzhiiele nthia zwithu zwi tshilaho na zwi sa tshili zwine zwa kona u ṭoliwa. Kha vha lavhelese zwine vhana vha zwi dzhiela nthia na u vha ṭuṭuwedza u fhindula. Kha vha shumise mbudziso na u haseledza Kha vha tendele vhana u isa phanda ṭodisiso kha zwithu zwi vha takadzaho. Kha vha haseledze tshaka dza zwifluwo na u zwi londa. 	

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso ya Vhutshetshe, Zwixele na Vhana Vhatuku	Tsumbo dza nyito dza Vhaaluwa na Vhana Vhahulwanenyana dzine vha dzi nekedza musi vha tshi shuma na Vhutshetshe, Zwixele na Vhana Vhatuku	Sumbandila dza u Linga ho Tandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheaho arali ho tea
	<p>U ya kha Gireidi T</p> <p>Vhana vha isa phanda na u</p> <ul style="list-style-type: none"> • tandula, ḥodisisa na u amba nga ha zwithu na zwishumiswa vha tshi shumisa zwipfi zwavho. • vhudzisa mbudziso nga ha uri ndi ngani zwithu zwi tshi itea nahone zwi shuma hani 	<p>U ya kha Gireidi T</p> <ul style="list-style-type: none"> • kha vha sike khonadzeo ya vhudifari ha u tandula. • Kha vha ṭutuwedze vhana na u fhindula madzangalelo o aluwaho, na u engedza mbudziso dzavho. • Kha vha vha thuse u dzhiela nthia nga vhudalo u pfesesa uri zwithu zwi itea hani na u shuma hani. • Kha vha vha nee mbudziso sa tshishumiswa tsha u tandula zwithu na zwishumiswa vha tshi shumisa zwipfi zwavho. 	
	<p>U ya kha Gireidi T</p> <p>Vhana vha isa phanda na u</p> <ul style="list-style-type: none"> • tandula, ḥodisisa na u amba nga ha zwithu na zwishumiswa vha tshi shumisa zwipfi zwavho. • vhudzisa mbudziso nga ha uri ndi ngani zwithu zwi tshi itea nahone zwi shuma hani 	<p>U ya kha Gireidi T</p> <ul style="list-style-type: none"> • kha vha sike khonadzeo ya vhudifari ha u tandula. • Kha vha ṭutuwedze vhana na u fhindula madzangalelo o aluwaho, na u engedza mbudziso dzavho. • Kha vha vha thuse u dzhiela nthia nga vhudalo u pfesesa uri zwithu zwi itea hani na u shuma hani. • Kha vha vha nee mbudziso sa tshishumiswa tsha u tandula zwithu na zwishumiswa vha tshi shumisa zwipfi zwavho. 	
	<p>U ya kha Gireidi T</p> <p>Vhana vha isa phanda na u</p> <ul style="list-style-type: none"> • fhaṭa zwithu vha tshi shumisa zwithu na dzithekiniki. • shumisa zwishumiswa zwe leluwaho. 	<p>U ya kha Gireidi T</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ite uri hu vhe na zwishumiswa zwe fhambanaho zwine vhana vha nga zwi shumisa u fhaṭa, sa tsumbo, makhadibogisi, na mabuloko a thanda. • Kha vha thuse vhana u pfesesa tshipikwa tsha mishumo yavho ya u fhaṭa. • Kha vha engedze ḥivhaipfi ya vhana. • Kha vha ṭutuwedze vhana u sedza murahu kha zwivhumbiwa zwavho zwe vha sika. • Kha vha nee ḥalutshedzo na maedža nga ha mashumele a zwithu. Kha vha humbudze vhana nga ha milayo ya tsireledzo. 	

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso ya Vhutshetshe, Zwixele na Vhana Vhatuku	Tsumbo dza nyito dza Vhaaluwa na Vhana Vhahulwanenyana dzine vha dzi nekedza musi vha tshi shuma na Vhutshetshe, Zwixele na Vhana Vhatuku	Sumbandila dza u Linga ho Tandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhatku vha vhukoni ho khetheaho arali ho tea
3. Vhana vha tandula na u todisia tshifhinga na fhethu	<p>Mathomoni</p> <p>Vhutshetshe</p> <ul style="list-style-type: none"> vhu tata tshedza, mubvumo na nyito. vhu thoma u divha maitele a duvha u fana na u vuwa, u tshintsha maleri, na uri zwi itea ngafhi vhu tandula fhethu nga u engedza kutshimbilele. vhu difhelwa nga u vha nnda na u lavhelesa zwithu. 	<p>Mathomoni</p> <ul style="list-style-type: none"> Kha vha ambe nga ha zwine zwa khou itea kha nwana na matungo awe. Kha vha lavhelese vha nwae vhana kana zwifanyiso u itela u amba nga ha zwine zwa khou itea kha maitele a duvha jinwe na jinwe. Kha vha dziele nthia masia o fhamabanaho na zwine zwa nga kona u vhonala kha masia eneo sa tsumbo, phukha, zwiononi, na vhahurani. 	<p>Kha hu sedzwe na u ita nyambedzano na vhabebi vha vhutshetshe, zwixele na vhana vhatku nga ha vhukoni havho kha u</p> <ul style="list-style-type: none"> tandula na u fhindula tshanduko kha vhupo. u sumbedza u divha maitele a zwithu zwa duvha jinwe na jinwe. u sumbedza u pfecteseta tshifhinga u ya nga tshenzhemo todesesa u divha nga ha vhupo havho. u elelwana u amba nga vhatku vha divhiwaho na zwo iteaho. u dzhenelela kha nyito u shumisa luambo lu elanaho na tshifhinga.
	<p>U ya phanda</p> <p>Zwixele zwi</p> <ul style="list-style-type: none"> thoma u vhumba vhushaka vhukati ha nyito na u tevhekana ha maitele a duvha jinwe na jinwe. pfecteseta tshifhinga kha ndila dzo ditikaho nga tshenzhemo, sa tsumbo, zwino, ngavuya, hu sa athu vha. sumbedza dzangalelo kha jifhasi jine vha tshila khalo na tsumbo dza jifhasi jine vha tshila khalo. 	<p>U ya phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> Kha vha ambe na vhana nga maitele a duvha jinwe na jinwe na zwine vha ita kha maitele eneo a duvha jinwe na jinwe. Kha vha dziele nthia nyito dzavho dzenedzo dzi re kha maitele a duvha jinwe na jinwe. Kha vha shumise maipfi a fanaho na zwino, nga vhuya, phanda ha, mulovha, namusi, na matshelo. Kha vha talutshedze zwitiori zwa fhethu na nyendo dzo fhamabanaho. Kha vha nee khonadzeo ya u tamba na maedza na u vhona zwithu zwi kha nzulele ya vhukuma. Kha vha dzudzanye nyendo dza u dibvisa. 	<p>Mbuno dza u talela kha nyito dza zwixele na vhana vhatku vha re kha khombo nga muthihi nga muthihi</p> <ul style="list-style-type: none"> nyofho dza u lingedza zwithu zwiswa. u shaya u dzhiela zwithu nthia. vhukondi kha divhaipfi. vhukondi kha maitele a mafhungo na ngelekanyo.

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso ya Vhutshetshe, Zwixele na Vhana Vhatuku	Tsumbo dza nyito dza Vhaaluwa na Vhana Vhahulwanenyana dzine vha dzi nekedza musi vha tshi shuma na Vhutshetshe, Zwixele na Vhana Vhatuku	Sumbandila dza u Linga ho Tandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheaho arali ho tea
	<p>U fhirela phanda</p> <p>Vhana vhatuku vha</p> <ul style="list-style-type: none"> • kona u humbula na u amba nga ha vhathu na zwo iteaho zwine zwa divhea. • sumbedza u psesesa tshanduko nga murahu ha tshifhinga nahone vha kona u shumisa maipfi a elanaho na tshifhinga. • lavhelesa na u joda u divhesesa nga ha fethu hune vha dzula hone na jifhasi lavho ja mupo. 	<p>U fhirela phanda</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kha vha t̄t̄uwedze vhana u amba nga ha tshenzhemo dzavho. • Kha vha t̄t̄uwedze nyambedzano na vhana nga ha mafhungo a so ngo thelelaho sa, musi ndi ndilani ya u... • Kha vha t̄t̄uwedze vhana u shumisa luambo lwa tshifhinga kha nyambedzano dzavho, sa tsumbo, zwino, zwenezwo, nga vhuya, tsho fhiraho. • Kha vha vhale na/kana u ita bugu dzine dza sumbedza vhutambo, tshenzhemo na mabepha. • Kha vha dzudzanye khonadzeo ya matambwa a u edzisela. 	

Zwipikwa	Sumbandila dza mveledziso ya Vhutshetshe, Zwixele na Vhana Vhatuku	Tsumbo dza nyito dza Vhaaluwa na Vhana Vhahulwanenyana dzine vha dzi nekedza musi vha tshi shuma na Vhutshetshe, Zwixele na Vhana Vhatuku	Sumbandila dza u Linga ho Tandavhuwaho ha u sedza, u thetshelesa, u dzhiela nzhele, u vhiga na nyambedzano na vhabebi na u rumela kha vhathu vha vhukoni ho khetheaho arali ho tea
	<p>U ya kha Gireidi T</p> <ul style="list-style-type: none"> Vha thoma u fhambanyisa murahu na zwino nga kha maiypi ane a nga sa, musi ndi tshee mułuku... Vha ḥodesa u ḫivha na u wanulusa nga ha fhethu hune vha tshila hone na ḥifhasi ḥavho ḥa mupo. Vha ḥalutshedza tshenzhemo dzavho vhe na vhudifulufheli. Vha sumbedza dzangalelo kha vhańwe vhathu – mirađo ya muća na khonani. Vha wanulusa nga thekinolodzhi na u topola mishumo yayo – khomphyutha, zwitambiswa zwa mudagasi, ḥingopfarwa na zwińwe. 	<p>U ya kha Gireidi T</p> <ul style="list-style-type: none"> Kha vha ite nyito dici tevhekanaho na vhana u itela uri vha vhe na ndavha na tshifhinga sa tsumbo, u shumisa zwifanyiso zwa vhushtshetshe, zwixele na vhana vhatuku u itela u sika tshati ya mutevhe wa zwifanyiso zwi tshi tevhekana nga mińwaha yazwo. Kha vha ḥuđuwedze vhana u vhudzisa mbudziso - nnyi, mini, ngafhi, ndi ngani, lini, hani Kha vha ḥivhadze ḥivhaipfi u thusa vhana u amba nga ha zwine vha khou vhona. Kha vha dzudzanye nyendo dzine dza do thusa vhana u pfeſesa vhupo havho nga ndila yo ḥandavhuwaho. Kha vha ite dzibugu na vhana –mualuwa u sumbedza nga nyito tshitor tshire ḥwana a khou tshi amba Kha vha ḥee vhana khonadzeo dza u vhona na u amba nga ha mafhungo na thekinolodzhi ya vhudavhidzani, sa tsumbo, u amba nga zwine ya zwi ita na ndila ya u i shumisa nga ndila yo tsireledzeaho. Hune ya vha hone vhana vha tendelwe u tambo mitambo ya khomphyutha yo bveledzwaho nga ndila yo vha linganaho. 	

U LINGA THODEA DZA MVELEDZISO DZA ÑWANA MUÑWE ÑA MUÑWE NA MADZANGALELO A U GUDA

Muhangarambo wa Kharikhulamu ya Lushaka wo vhumbiwa nga sumbandila dza

- u lavhelesa thodea dza mveledziso na dza u guda dza ñwana muñwe na muñwe
- u dzudzanya nyito dzine dza swikelela thodea dza mveledziso ya ñwana muñwe na muñwe na madzangalelo a u guda
- u ita nyito na vhana
- u linga thodea dza mveledziso na u guda zwa vhana na u linga mbekanyamushumo dza Mveledziso ya Vhana Vhañuku malugana na vhukoni havho ha u swikelela thodea dza ñwana muñwe na muñwe

U linga ndi u ita mini?

U linga ndi maitele o dzudzanywaho a bvelaho phanda a u topola, u kuvhanganya, u ɣalutshedza mafhungo nga ha mveledziso na u guda zwa vhutshetshe, zwixele na vhana vhañuku.

1. U lugiselela u linga.
2. U ɣivha vhuimo ha mutakalo, mveledziso na u guda zwa ñwana muñwe na muñwe.
3. U ñwala mafhungo a ñwana muñwe na muñwe.
4. U ɣalutshedza mafhungo u itela u khwinisa mveledziso na u guda zwavho hu tshi shumiswa nyito dzo dzudzanywaho.
5. U vhiga na u hasaledza na vhabebi nga ha thodea na madzangalelo a ñwana muñwe na muñwe uri vha pñesese nahone zwa thusa kha mveledziso, u guda na thodea dzo khetheaho dza ñwana.
6. U dzudzanya nyito dzi tevhelaho u itela u fhaña kha zwine ñwana a kona na u fhindula thodea dza mveledziso ya ñwana.

U linga zwi dzula zwi tshi nea mafhungo_tshifhinga tshoñhe kha hovhu vhuimo ha vhutshilo ha ñwana. Ñwana ha koni u ‘phasa’ kana ‘u feila’. U a bvelela na u aluwa nahone a guda. Vhashumisani ri khou humbela uri ni litshe u vha nea... A hu na milingo na thesite dza tshiofisi dzo dzudzanywaho.

Figara 13 Maitele a u Linga

Ndivho ya u linga (u aluwa nga u ḥavhanya na u lenga u aluwa)

Vhaaluwa na vhana vha ita dzikhaṭulo ḫuvha ḥiñwe na ḥiñwe nga ha vhukoni havho na vhukoni ha vhañwe – nđivho yavho, zwikili zwavho na vhudifari havho. Vha shumisa hedzi khaṭulo u itela u dzhia tsheo dza zwiito zwavho zwa tshifhingani tshi ḫaho. Kha hovhu vhuimo hedzi khaṭulo ndi ndingo dza vhukoni.

Vhaaluwa vhane vha shuma kha mbekanyamushumo dza vhana vhañku vha linga ḥodea dza nyaluwo na u guda na madzangalelo a lutshetshe luñwe na luñwe, tshixele na ḫwana muñku ane vha khou mu londa, u itela uri vha nga dzudzanya zwithu zwine zwa do khwinisa nyaluwo na u guda zwa ḫwana.

Vha shumisana tsini-tsini na miña ya vhana.

Ndivho ya u linga ndi u tikedza na u ḥuwedza mveledziso na u guda kha vhutshetshe, zwixeile na vhana vhañku na u linga ḥodea dzavho kha masia oñhe a vhutshilo havho. Zwo tewa kha ndingo ine ya khou bvela phanđa, vhathu vhahulwane vha ḥanganedza vhana vhoñhe kha mbekanyamushumo dza ḫuvha ḥiñwe na ḥiñwe.

Hezwi zwi amba uri u linga ndi ha ndeme kha u dzhia tsheo ya uri ḥodea dza ḫwana ndi dzifhio na madzangalelo awe nga tshenetsho tshifhinga, u itela uri nyito dzi tevhelaho dzi dzudzanyiwe nga u ḥavhanya uri dzi shume nga tshifhinga, zwi khwinise mveledziso yawe na madzangalelo. Hezwi zwi sumbedza uri tshifhinga tshoñhe ri fanela u ḥuwedza vhagudisi vhashu uri vha ite uri vhupo vhu tendelane na mveledziso na ḥodea dza u guda.

Vhana vha re na ḥodea dzo khetheaho dza mveledziso na u guda

Mualuwa u linga ḥodea dzo khetheaho na zwithivheli zwi tshenzhelwaho nga vhana vha re na vhuholefhali ha mveledziso na u guda u itela u nea nyito dzo teaho na thandululo kha mbekanyamushumo dza ḫuvha ḥiñwe na ḥiñwe. U rumelwa kha tshumelo dza vhañvhi zwi itwa nga murahu ha u haseledza na vhabebi na vhashumisani. Zwithu zwa zwa themendelwa nga vhañvhi zwi fanela u katelwa kha mbekanyamushumo dza ḫuvha ḥiñwe na ḥiñwe u ita u vha na vhuñanzi ha thikhedzo i bvelaho phanđa i re kha vhupo ine ya katela, u tikedza na u ḥanganedzea.

U linga hu itea ngafhi kha miñwaha ya u ranga ya vhana?

ᬁwana muñwe na muñwe u na tshenzhemo mbili:

- tshenzhemo ya hayani ine ya vha ya ndeme vhukuma na
- tshenzhemo dzi re kha mbekanyamushumo ya Mveledziso ya u Ranga ya Vhuhana, ine ya nga vha ya hayani kana ya sentharani

ᬁwana muñwe na muñwe u do vha na tshenzhemo dza mveledziso dzi fanaho na dzawe e eñhe kha sia ḥiñwe na ḥiñwe li re na nđivho yo fhambanaho nga ha ḫifhasi, zwikili,

mavhonele na vhudifari vhu gudwaho kha ḥiñwe na ḥiñwe ja enea masia.

Vhagudisi vha Mveledziso ya u Ranga ya Vhuhana vha tea u vha na vhuñanzi ha uri nga hune zwa nga konadzea ngaho, haya masia mavhili a mveledziso a a tumana u vhumba murathu sa vhonali wa ḫwana muñwe na muñwe u bva hayani u ya tshikoloni. **Vha ita zwenezwi nga u shumisana tsini-tsini na vhabebi na miña ya ḫwana muñwe na muñwe ane vha mu londa.**

Maga ane a fanela u a tevhelwa kha u linga ḥodea dza vhana dza mveledziso na madzangalelo a u guda

Liga 1: U lugisela u linga hu bvelaho phanđa

U linga hune ha itwa kha miñwaha ya vhana ya u ranga yo leluwa nahone i itwa ḫuvha ḥiñwe na ḥiñwe kha ḫwana muñwe na muñwe. (UCECE)

Kha Muhangarambo wa Kharikhulamu ya Lushaka u ombedzelwa ha u linga hu kha u lavhelesa vhana nga nđila i bvelaho phanđa nahone yo dzudzanywaho nga tshifhinga tsha maitele a ḫuvha ḥiñwe na ḥiñwe o dzudzanyiwha, na u tamba ha u ḫinangela vhone vhañe.

U lavhelesa (observation) zwi amba u sedza na u thetshesela nga vhournwane ḫwana muñwe na muñwe muñku ḫuvha ḥiñwe na ḥiñwe.

Sumbandila ya u linga yo disendeka kha masia a rathi a mveledziso na u guda a vhana vhañku na nyeletshedzo dza u linga dza ḫuvha ḥiñwe na ḥiñwe. Vhaaluwa vha shumisa hedzi ngeletshedzo sa muteo wa u lavhelesa ḫwana muñwe na muñwe.

U lugisela u linga nga u dzudzanya

1. bugu ya notsi ine ya do dzula i tsini, ine notsi dza nga ḫwalwa fhasi nga ha ḫwana muñwe na muñwe nga zwithu zwa ndeme zwe a zwi swikelela na khaedu dzine ḫwana a livhana nadzo.
2. faila ya ḫwana muñwe na muñwe ine na do i shumisa u ḫwala notsi na u vhlunga mafhungo oñhe a ḫwana (khopi dza Kubugwana kwa Gondo ja Mutakalo, zwidodombedza zwa u ḫwaliswa, khopi dza muvhigo u ya ho kha vhabebi, notsi dza u haseledza na vhabebi ngauralo-ngauroalo)
3. Mbekanyatshifhinga ya zwifhinga zwa miñgano yo teaho i re hone ya u haseledza na vhabebi.

Liga 2: U ñivha nga u lavhelesa: u dzhenisa na u kuvhanganya vhuñanzi ha zwithu zwo swikelelwaho /khaedu

Mugudisi u fanela u humbula zwe a zwi lavhelesa u itela uri a dzudzanye nga ndila kwayo nahone i shumaho a tshi itela thodea na madzangalelo a ñwana, na uri a kone u haseledza dzenedzi thodea na madzangalelo na zwe a dzudzanya u zwi ita na vhabebi vha ñwana muñwe na muñwe.

Ndila ya khwinesa ya u ita zwenezwi ndi u ñwala notsi nga ha mveledziso na madzangalelo a ñwana muñwe na muñwe.

Notsi dici do vha dzo tewa kha Masia a rathi a u ranga a Mveledziso na u Guda.

Lavhelesani zwiito na vhudifari zwa ñwana muñwe na muñwe duvha liñwe na liñwe.

- Kha vha lavhelesse zwiito zwawe u vhona zwikili zwine a khou zwi bveledza, sa tsumbo, u dzula n̄ha, u tshimbila, u dzinginyisa muvhili wawe, u fara khirayoni, u ita tswayo kha bammbiri (sedzani mutevhe wa u tola u re kha Sumbandila ya Mbekanyamushumo ya Mveledziso)

Kha heyi miñwaha ya u ranga, A HU NA maraga kana phesenthe dzine dza ñewa ñwana na muthihi. U linga hoñhe hu itwa nga ndila ya u ñea muhumbulo. Mihumbulo ndi i tevhelaho:

Thodea dza ñwana dza mveledziso kha Sia liñwe na liñwe la u Guda ha u Ranga na Mveledziso (SGRM)	Madzangalelo a ñwana ene muñe a u guda
Tshithihi tsha zwi tevhelaho kha tshipikwa tshiñwe na tshiñwe tsha u Guda ha u Ranga na Mveledziso	Ñwana u na dzangalelo vhukuma kha
Ñwana u khou thoma u.....	
Ñwana u khou ya phanda kha hetshi tshipikwa	
Ñwana u khou fhirela phanda kha hetshi tshipikwa	
Ñwana o lugela Gireidi T kha hetshi tshipikwa	
Thodea dzo livhaho ñwana na madzangalelo a ñwana zwino kha heli Sia la u Guda ha u Ranga na Mveledziso ndi.....(kha vha ite mutevhe)	
1.	
2.	
Ri tea u shumisana roñhe u itela u ñea ñwana khonadzeo duvha liñwe na liñwe uri..... (itani mutevhe wa nyito une vhagudisi vha Mveledziso ya u Ranga ya Vhuhana (MRV) na vhabebi vha do ita vhoñhe hayani na vhoñhe hayani na kha mbekanyamushumo ya MRV)	
1.	
2.	

Liga 4: U ḥalutshedza mafhungo

Ndi zwa ndeme u ela vhutanzi. Mubebi na mugudisi wa MRV vha dzhia tsheo ya uri ndi mafhungo afhio a re a ndeme kha u ita phetho nga ha ḥodea dza mveledziso na madzangalelo a u guda zwa ḥwana. Hezwi zwi itwa nga ndivho ya sumbandila ho ḥoweleaho kha SGRM iñwe na iñwe.

Liga 5: U vhiga na u haseledza mawanwa

U vhiga ndi maitele a u davhidzana nga ha vhuimo ha mveledziso na tshiimo tsha u guda na ḥodea zwa ḥwana kha vhabebi, zwikolo, na vhañwe vha vhafaramikovhe. U vhiga zwi thoma nga ḥalutshedzo yo ḥwalwaho ya mveledziso na u guda zwa ḥwana.

Hu na zwigwada zwiraru zwa vhathu vhanne vha tea u ñivhadzwa nga ḥodea na madzangalelo zwa ḥwana muñwe na muñwe. Ndi

- Vhabebi na miña ya ḥwana
- Vhashumisani vha re na phurofesheni arali ḥwana e na ḥodea dzo khetheaho dzine dza ḥoda u londiwa ho khetheaho.
- Vhashumisani vha MRV na Gireidi Ḥ nga phanda hamusi ḥwana a tshi dzhena kha yeneyo kilasi tshikoloni

U haseledza ho qitika nga vhutanzi ho kuvhanganywaho vhu re kha mañwalo a zwo lavheleswaho.

Kanzhisa u haseledza ho tewa kha mivhigo yo ḥwalelwaho vhabebi na vhashumisani.

U haseledza hu a itiwa

- nga ndila i so ngo dzudzanywaho musi mubebi a tshi qisa kana a tshi da u dzhia ḥwana quvha jirwe na jirwe (kanzhi ndi malugana na mutakalo na tsireledzo na u pembelela zwithu zwe ḥwana a zwi swikelela nga ġeneħo quvha). Arali muñwe mualuwa kana mukomana hu ene o no qisa ḥwana na u mu tevhela, vhabebi vha tea u nea thendelo yo tsaho ya uri u haseledza honoho hu vhe hone, nahone vha tea u vhudzwa nga u tou ḥwalelwaha nga ha zwiñwe zwi iteaho.
- nga ndila i so ngo dzudzanywaho nga u founela na u ḥwalela vhabebi notsi kha bugu ya notsi dza mbekanyamushumo ya hayani ya ḥwana
- nga ndila yo dzudzanyeaho ine ha vha na miñgano vhukati ha mubebi na mugudisi ye ya dzudzanya hu tshee nga tshifhinga

Fomo dza maitele a u linga dzi a wanala kha Sumbandila ya Mbekanyamushumo ya Mveledziso ine ya tshimbila na MKL.

U ela Mbekanyamushumo ya MRV

U ela ndi mini?

U linga hu itelwa ḥwana muñwe na muñwe.

U ela hu itiwa kha mbekanyamushumo yothe na ndila ine ya swikelela ḥodea dza

- vhana vhothe
- miña ine ya shumisa mbekanyamushumo
- madzangano na vhatru vhanne vha tikedza mbekanyamushumo (Muhasho wa Mveledziso ya Matshilisano, miñwe mihasho ya muvhuso, madzangano a lambedzaho na tshitshavha, madzangano a si a muvhuso na o tewaho kha zwa lutendo u katela na vhatikedzi nga muthihi nga muthihi).

U ela hu dzulela u itwa nahone hu katela

- u linga ha quvha jirwe na jirwe ha tsireledzo, mutakalo na zwijja zwa pfushi zwi re kha mbekanyamushumo ya MRV.
- u linga ha ḥwedzi muñwe na muñwe kana nga kotara ha ndisedzo ya khonadzeo dza u guda kha MGRM (Masia a u Guda ha u Ranga na Mveledziso)

Heyi ndi tsumbo ya sumbanqila ya u ela

Sia la u Guda ha u Ranga na Mveledziso	Vhukoni ha Mbekanyamushumo	Vhushayanungo ha Mbekanyamushumo	Vhukando vhune ha do dzhiwa	Nga nnyi Lini	U vhiga kha ... Nga... (datumu) (yo sainiwa)
Sa tsumbo SGRM 1: Vhuvha havhudzi					
Zwijwa zwa pfushi					
Mutakalo na tsiramalwadze					
Tsireledzo					
U aluwa muvhilini					
U khwathela ha vhana					
SGRM 2:					

Mivhigo ya u ela i a itwa ya u newa vhathe vha re na tshipida hu tshi katelwa

- Komiti ya u Langa kha mułangano muñwe na muñwe (sa tshiteñwa tshine tsha tea u dzulela u vha hone kha mutevhe wa mafhungo ane a do haseledzwa (agenda))
- Vhabebi kha miłangano yo ñoweleaho ya vhabebi ya kotare iñwe na iñwe.
- Vhalambedzi musi vha tshi ḥoda mivhigo.

Figura 14 Maitele a u isa phanda a u ela mbekanyamushumo ya MVR

Fomo dza maitele a u ela dzi a wanala kha sumbandila ya mbekanyamushumo ya mveledziso ine ya tshimbila na MKL.

Thukhufhadzo

Tshipokhali (CAPS)	Tshitatamennde tsha Pholisi tsha Kharikhulamu na u Linga tsha gireidi iñwe na iñwe tshikoloni
MTT (CBO)	Madzangano o Disendekaho nga Tshitshavha
MRV (ECD)	Mveledziso ya u Ranga ya Vhuhana
MTL (FBO)	Madzangano o Disendekaho nga zwa Lutendo
SMM (GPD)	Sumbandila ya Mveledziso ya Mbekanyamushumo yo itelwaho Mbekanyamushumo dza MTL malugana na vhutshetshe, zwixele na vhana vhaþuku
Maimo 04	Ndalukanyo ya vhuimo 04 ya MRV na ya Ngudo dza Pfunzo, dzo ñwaliswaho kha NQF nga kha SAQA (sedzani afho fhasi)
TKL (NCS)	Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka – Tshipokhali tsho disendeka ngayo
TLGR (NELDS)	Vhutatshilinganyo tsha Lushaka tsha u Guda ha u Ranga.
MSM (NGO)	Madzangano a Si a Muvhuso
MNL (NQF)	Muhangarambo wa Ndalukanyo dza Lushaka
NNAT (SAQA)	Ndaulo ya Ndalukanyo ya Afurika Tshipembe

Thalutshedzo ya maipfi

Term	Description
Lutshetshe, tshixele na ንwanā mułuku	Zwi tshi yelana na TLGR, miñwaha i siana ngaurali: vhutshetshe: u bva vha tshi bebwa u swika minwedzi ya 18. Zwixele: u bva miñwedzi ya 18 u swika kha miñwedzi ya 36 (miñwaha miraru) Vhana vhałuku: u bva kha miñwaha miraru u ya kha miña U ya kha Gireidi ya ታ: u bva kha miñwaha miña u ya kha miñwaha ya musi ንwanā a tshi dzhena Gireidi ya ታ (kha ንwanā une vha na miñwaha miñanu).
ጀwanā	Muthu a re fhasi ha miñwaha ya 18.
Mulondoti wa ንwanā / muleli / mme wa masiari	Muthu ane a tshi khou hola kana a sa holi, a londa vhana vha si ho fhasi ha tshivhalo tsha rathi vha si ho mahayani avho vho tou ደhayani hawe kana vhe kha fhethu ho netshedzwaho vhana. Thodea dza u ደিñwalisa na u lingiwa dzi wanala kha Mulayo wa vhana wa vhu 38 wa 2005. Miñwe mimasipala i toda vhaleli vha vhana vha tshi ደিñwalisa navho.
Vhana vha re na vhuholefhali na ትሸወል dzo khetheaho dza mveledziso na dza u guda	Tsha u thoma, vhana vhothe ndi vhana. Vha na vhukoni vhuñzhi nahone vha nga dovha vha vha na vhuholefhali. Vhuñzhi ndi tshipida tshithihi fhedzi tsha vhutshilo ha ንwanā. Vhaaluwa vha tea u lavhelesa na u amba khathihi na u ቃሉwedza zwithu zwine vhana vha ita zwavhuđi na ndila ine vha khou aluwa ngayo na tshanduko dza hone. U amba nga ha vhukoni na u zwi ቃሉwedza zwi rumela mulaedza kha muñwe na muñwe wa uri vhana vha re na ትሸወል dzo khetheaho na vhone vha na vhukoni. Vhuñzhi vhu nga vha nga ngomu ha ንwanā ene muñ, sa tsumbo, Iwa tshivhili (u shaeya ha murado kana u oma ha murado kana nzulele ya zwi ታdaho mushonga); Iwa zwipfi (u sa vhonā kana u sa pfa); Iwa ngelekanyo (sa tsumbo, u kondelwa nga u guda). Vhuñzhi vhu a disiwa kana ha እnanisiwa nga vhushai, khakhathi, muļa wa vhutshilo vhu so ngo dzudzaneaho, na u shingedziwa. ጀwanā ndi o holefhalaho musi vhatu vthane vha vha kha vhupo hawe vha sa dzhieli n̄tha phambano ya muvhili wawe kana ngelekanyo yawe vha sa zwi londe nga ndila dici ቴስኑቃዬ.
Malwadze a phirela	Vhulwadze vhune ha kona u fhiriselwa kha vhañwe, sa tsumbo, “scabies” maruđa na tshifumbu.
Vhukoni	Vhatu na vhadzulapo vha re na vhukoni vha na ndivyo yo linganaho i shumiseaho, zwikili zwi shumiseaho, mavhonele avhuđi, u tshila Iwa mutakalo, Iwa u bveledza na matshilo o takalaho.
Kharikhuļamu	Kharikhuļamu ya Mveledziso ya u Ranga ya vhana i nga ha tshenzhemo yōthe ine vhana u bva u bebwani u swika kha miñwaha miña vha i wana vhe fhethu ho fhamabanaho.
Mveledziso yo teaho	Heli ipfi li shumiswa u ታlутshedza nyito, zwishumiswa kana mbekanyamushumo. Ndi ndila ya u shuma na vhana i dzhielaho n̄tha zwine zwa ደಿvhiwa nga ha mveledziso ya ንwanā na zwine zwa ደಿvhiwa kana u gudiwa nga ha ንwanā muñwe na muñwe na mveledziso yowe nga ngomu ha vhupo na fhethu he a bebwa na u aluwa khaho.
Mveledziso ya u ongolowa ya u ተavhanyedza	Kanzhi vhana vha vha na mveledziso i ተavhanyaho kha masia o fhamabanaho musi vha tshi sumbedza dzangalelo ዘjihulwane na vhukoni, sa tsumbo, ንwanā a nga takalela nga maanda “u kona” u ola na u pennda. Vhana vha nga dovha vha tshenzhela u lenga kha mveledziso yavho zwine zwa nga vha zwa tshifhinga tshilapfu kana tshifhinganyana. Vha nga kha ደ sumbedza u shaya dzangalelo kha muñwe mufuda wa nyito kana u haseledza.

Term	Description
U Ძavhanya u vhona na u dzhenelela kha zwithivheli zwa u guda na mveledziso kathihi na u shela mulenzhe.	<p>Tshithivheli ndi tshiñwe na tshiñwe tshine tsha ima ndilani ya ñwana kha u guda. Zwithivheli zwa u guda zwo ajaminu u fhira vuuholefhalu; zwi katela zwithivheli zwa nga nnada zwi ngaho ndala, u shengedziwa, na zwithivheli zwa sisiteme sa kiñasi khulu na u shaeya ha zwiko na tshumelo ya thikhedzo.</p> <p>U Ძavhanya u vhonalu ha zwithivheli zwa u guda na mveledziso zwi amba u Ძaþuvha na dziñwe ndila dza u ñivha tsumbo dza khaedu kha tshiteñwa tshiñwe na tshiñwe tsha ñwana.</p> <p>U Ძavhanya u dzhenelela ndi ñiga ja u ñivha zwithivheli zwa u guda na mveledziso nahone zwi katela tshumelo dza sekithara dzotho dzi re hone dzi tikedzaho ñwana na muña wa hawe.</p>
Mveledziso ya u Ranga ya Vhuhana (MRV)	<p>Mveledziso ya u Ranga ya Vhuhana ndi ipfi ji katelaho maitele ake ñwana a aluwa ngayo muvhilini, ñhalukanyoni, vhuðipfini, muyani, na matshilisano u bva a tshi bebwa u swika musi e na miñwaha ya ñahe.</p>
Senthara ya MRV	<p>Tshifhaþo tshiñwe na tshiñwe tshine tsha londelwa kana u shumiswa tshi tshi badelwa kana tshi sa badelwi hu tshi ñanganedzwa, u tsireledzwa lwa tshifhinganyana kana lwa u londotia nyana ha vhana vha tshihalo tshi si ho fhasi ha rathu vha kule na vhabebi vhavho. Zwi tshi ya nga marhwaliselwe MRV i nga ñanganedza vhushtetshe, zwixele na vhana vha murole wa tshikolo thangeli. Ipfi MRV ji nga amba khireshe, hune vhana vha ñwa hone, tshigwada tsha u tambo, tshikolo thangeli, hune vhana vha londiwa tshikolo tsho bva, na zwiñwe. Senthara dza MRV tshiñwe tshifhinga dzi a pfi saithi dza MRV.</p>
Mugudisi wa MRV	(Sedzani mugudisi)
Mbekanyamushumo dza MRV	<p>Hedzi ndi nyito dzo dzudzanywaho dzo olelwaho u alusa mveledziso muvhilini, ñhalukanyoni, vhuðipfini, muyani, mikhwani na matshilisano u bva a tshi bebwa u swika musi e na miñwaha ya ñahe</p>
Tshumelo dza MRV	<p>Tshumelo dzo angalalaho (sa tsumbo, pfunzo, mutakalo, matshilisano na tsireledzo) zwi ñekedziwaho u funza muvhilini, ñhalukanyoni, vhuðipfini, muyani, mikhwani na matshilisanoni u bva a tshi bebwa u swika musi e na miñwaha ya ñahe.</p>
Maitele a shumaho	<p>Maitele a shumaho a livha kha nyito na maitele ake tendela vhana u tandula ñhodea dzavho, madzangalelo na u ñetshedza ndila dzo fhambanaho dza u tikedza zwoné kha u guda na mveledziso.</p> <p>Maitele a shumaho o tewa kha pholisi dzi fushaho ñhodea vhana vhothe vhaþuku sa Bammbiri Litshena ja Vhutanu na Mulayo wa u Londota Vhana.</p>
Vhupo	<p>Vhupo vhune mbekanyamushumo ya MRV ya vha khaho ho vhumbiwa nga zwa nga ngomu kilasini, zwa nga nnada, na vhupo havhuði vhune ñwana a bvelela a guda.</p>
U tshimbidza	<p>Vhagudisi vha MRV vha tshimbidza u guda. Vha lavhelesa ñhodea dza u guda na madzangalelo, vha dzudzanya nyito dza u fusha izwo, vha ita nyito idzo na vhana vha leludza u shela mulenzhe na madzangalelo a ñwana muñwe na muñwe. U tshimbidza zwi amba u leludzela u shela mulenzhe na u guda.</p>
Muña	<p>Vhathu vhane nga mbofho kana thendelano, vha nanga u dzula vhothe vha londana, u alusana na u tshilisana na vhañwe.</p>
Gireidi ya T	<p>Gireidi ya T ndi ñwaha u rangelaho Gireidi ya 1. Muhasho wa Pfunzo wa Lushaka wo ita ndila tharu dza u ñetshedza ñwaha wa u ñanganedza (Gireidi ya T): dza tshikoloni tsha phuraimari, dza saithini ya tshhitshavha na dzo ñiimisaho nga dzotho dzi ñetshedzaho Gireidi wa T.</p>

Term	Description
Nđivho ya vhungwaniwapo na nđivhoyapo na maitele.	<p>Nđivho ya vhungwaniwapo ndi nđivho yo fariwaho nga miṭa, na zwigwada. I pfukhiselwa kha mirafho na mirafho.</p> <p>Nđivhoyapo na maitele ndi iyo ine ya shumisiwa kha ḥivhavhupo ha vundu lenelo, sa tsumbo, vundu ja Limpopo ḥi nga shumisa nđivhoyapo na maitele two teaho vhupo honoho, zwine zwa fhambana na zwine zwa khou itwa kha dzingu ja Karoo ḥi re Kapa Vhubvađuvha.</p> <p>This curriculum framework promotes the use of that indigenous and local knowledge and practices about babies, toddlers and young children which enhances their development and learning.</p>
U ita nga khole	<p>Musi ri tshi ita nga khole, ri vha ri khou zwi pfa uri ri khou ita mini, ngani nahone hani. Ri dzudzanya u ita ri khou zwi pfa na vhudifari u itela uri vhana vha vhone uri vhatu ri itisa hani zwithu, nahone vha edzisele mavhonele avho vhone vhae na vhudifari hashu u itela u ḥifhelwa nga nyito dzo dzudzanywaho hu tshi itelwa ḥodea dzavho dza u guda na madzangalelo.</p>
Muvhusowapo	<p>Masipalawapo hune tshumelo ya MRV ya khou ḥetshedzwa hone.</p>
Fhethu ha u londa	<p>Tshifhaṭo tshiřwe na tshiřwe tshine tsha londelwa kana u shumisa tshi tshi badelwa kana tshi sa badelwi hu tshi ḥanganedzwa, u tsireledzwa lwa tshifhinganyana kana lwa u londotiya nyana ha vhana vha tshivhalo tshi si ho fhasi ha rathi vha kule na vhabebi hezwi a zwi kateli tshikolo tsha hositele kana tshiimisa tshine tsha londiwa kana u shumisa lwa u funzelwa kana u pfumbudziha vha vhana tshi tshi langiwa kana u ḥwaliswa na muvhuso, zwi tshi katela na muvhuso wa vundu. Zwi tshi ya nga ndila ye tsha ḥwaliswa ngayo, fhethu ha u londa hu nga ḥanganedza vhutshetshe, zwixele, vha tshikolo thangeli na vha yaho tshikoloni lwa duvha ḥothe kana zwiřwe vho. Hune vhabebi vha shuma vhusiku, vhana vha a kona u londiwa lwa vhusiku.</p>
Mugudisi	<p>Ipfī ḥili ḥi amba vhoṭhe vhagudisi vha mveledziso ya pfunzo na u pfumbudza, vhenevho ndi vhadeddedzi, vhapfumbudzi, vhaleludzi, malekitshara, vhaleli, na vhaofisiri vha mveledziso hu tshi katelwa na vha ndalukanyo yo daho nga tshenzhemo, vhone vha wanala hune ha ḥetshedzwa tshumelo mahayani, sentharani na zwikoloni. Zwi tshi kwama vhadeddedzi na vhapfumbudzi, ipfi ḥili ḥi katela vhatu vho pfumbudziwaho lwa fomaļa na lu si fomaļa. Vhone vha ḥetshedza tshumelo ya pfunzo ya MRV.</p>
Ńwana wa tshikolo thangeli	<p>Ńwana wa miřwaha i re fhasi ha rathi a sa athu džhenaho tshikolo</p>
Maitele o khwaṭhaho	<p>Maitele ashu o khwaṭhaho ndi muteo wa zwine ra tenda na mavhonele, na vhudifari hashu. A ita milayo i laedzaho uri ri tshila hani matshilo ashu.</p> <p>Tsumbo ya maitele o khwaṭhaho kha hei kharikhulamu ndi a uri vhana ndi vhatu vha na vhukoni nahone vha thoma u guda zwenezwo vha tshi tou bva u bebwa.</p>
Nđowedzo (maitele) ya u sedza murahu.	<p>Mugudisi wa MRV ane a vha mugudisi wa nđowedzo ya u sedza murahu u do lavhelesa mveledziso na ḥodea dza u guda na madzangalelo, a dzudzanya nyito yazwo a dovha a dzi ita (leludza mveledziso na u guda) a lavhelesa murahu u vhona uri nyito dzo shumisea hani u itela u dzudzanya dici tevhelaho. U lavhelesa murahu zwi katela "u penyisa tshedza" kha nđowedzo.</p>
Tshifhinga tshi funzeaho	<p>Hetshi ndi tshifhinga tshine ḥwana a nga lelutshelwa u guda zwithu zwiswa. Kanzhi hezwi zwifhinga zwi vha zwi so ngo tou dzudzanywa nahone mugudisi wa MRV u tea u kona u vhona musi zwi tshi itea uri a kone u thusa ḥwana u guda zwithu zwiswa.</p>
Ndalukanyo	<p>U dzhiiwa ha zwo swikelewaho zwa tshivhalo na mufuda wa khiredithi na zwiřwe zwi ḥodeaho kha vhuimo ho tiwaho kha MNL sa zwine zwa nga ḥodiwa nga zwiřmiswa zwo ridzhisiřtariwaho u ita tshipikwa tshenetsho nga Ndaulo ya Ndalukanyo ya Afurika Tshipembe.</p>
U vha na vhuřanzi uri zwithu zwo itwa nga ndila yone	<p>Maitele a u vha na vhuřanzi uri tshiimo tsha khwinesa tsho tiwaho tsho swikelelwa.</p>
Maitele a duvha ḥiřwe na ḥiřwe	<p>Maitele a duvha ḥiřwe na ḥiřwe a amba u swika, u ḥuwa, u ja, u ya bungani, u awela, u kunakisa (u ḥanzwa, u kunisa, u goda na u kunakisa), u eđela na zwikili zwa u qithusa zwo linganelaho murole wa mveledziso wa ḥwana.. Maitele a duvha ḥiřwe na ḥiřwe a džhenisiwa nga hune zwa konea kha nyito hu na khonadzeo yo linganaho uri ḥwana a dipfe e na vhukoni.</p>

Term	Description
U ratha hu sa vhonali	U ratha zwi amba u pfukha u bva kha nyito u ya kha iñwe, u bva fhethu u ya huñwe, kana u bva kha muthu u ya kha muñwe. U ratha hu sa vhonali hu itwa nga mualuwa nga u lugisela ñwana tshanduko, u i haseledza musi i tshi khou itea na u thusa ñwana u sedza murahu kha tshenzhemo ya tshanduko.
Thuso ya tshelede (sabusidi)	Thuso ya tshelede i neiwa vhana vha swikelaho thodea (gavhelo ja ñwana) na kha mbekanyamushumo dla MVR dzi swikelelaho (Magavhelo nga muvhuso, hedzi dzi ambiwa nga hadzo kha Milayo ya Vhana yo Khwiniswaho (Mulayo 41 wa 2007) u shumaho u bva Lambamai 1, 2010
Mulayo	Mulayo wo khwiniswaho wa vhana (Mulayo 41 wa 2007) u shumaho u bva Lambamai 1, 2010
Tshitatamennde tsha bono	<p>Tshitatamennde tsha bono tshi tujuwedza zwine ra ita, vhane ra ita navho, na uri ri ita hani vhudifhinduleli hashu.</p> <p>Tshitatamennde tsha bono tsha Afrika Tshipembe tsha vhana vhashu vhatuku tshi talutshedza uri ri toða u tikedza hani mveledziso ya vhutshetshe hashu, zwixele na vhana vhatuku.</p> <p>Tshitatamennde tsha bono ndi ipfi ja tshifhinga tshilapfu li sedzesaho kha vhumatshelo</p>
U sa tsireledzea	U ñanea zwihiwlwane nahone zwi engedzeaho kha khombo zwi tshi khou itiswa nga nzulele dla ñwana.

MUTEVHE WA ZWIKO ZWO SHUMISWAHO

Canada. Ontario. Ministry of Children and Youth Services. (no date). Preschool Speech and Language. Retrieved on 26 May 2012 from <http://www.children.gov.on.ca/htdocs/English/topics/earlychildhood/speechlanguage/index.aspx>

Colker, L.J. (2008). Twelve Characteristics of Effective Early Childhood Teachers. *Beyond the Journal. Young Children.* March 2008. Retrieved on 28 May 2012 from www.naeyc.org/files/yc/file/200803/BTJ_Colker.pdf

Department for Education and Skills. (2007). Practice Guidance for the Early Years Foundation Stage. Nottingham: DfES publications.

Disabled People South Africa. (no date). Policies. Retrieved on 12 June 2012 from <http://www.dpsa.org.za/policies.php>

Epstein, AS. (2007). *The Intentional Teacher: Choosing the Best Strategies for Young Children's Learning.* Washington. National Association for the Education of Young Children

Grotberg, E.H. (no date) A Guide to Promoting Resilience in Children: Strengthening the Human Spirit. From The International Resilience Project in Early Childhood Development: Practice and Reflections series. Bernard Van Leer Foundation. Retrieved on 22 March 2012 from <http://resilnet.uiuc.edu/library/grotb95b.html#chapter1>

KFL&A Public Health, Ontario, Canada. (no date). Blind – Low Vision Early Intervention Programs. Retrieved on 23 May 2012 from http://www.children.gov.on.ca/htdocs/English/documents/topics/earlychildhood/vision_services.pdf

KFL&A Public Health, Ontario, Canada. (no date). Indicators of Hearing Loss in Preschool and School-Age Children. Retrieved on 23 May 2012 from http://www.kflapublichealth.ca/Files/Resources/Indicators_for_Hearing_loss_in_preschoolers.pdf

New Zealand. Ministry of Education. (1996). *Te Whariki. Early Childhood Curriculum.* Wellington: Learning Media.

Republic of Ireland. National Council for Curriculum. (2009). *Aistear. Principles and Themes.* Dublin: National Council for Curriculum.

Scotland. Ministry for Education and Young People. (2005). *Birth to Three: supporting our youngest children.* Retrieved on 22 March 2012 from Learning and Teaching Scotland on http://www.ltscotland.org.uk/Images/birth2three_tcm4-161671.pdf

South Africa. (April 1 2010). Children's Amendment (Act 41 of 2007). Pretoria. Government Gazette No. 33076. Retrieved on 22 June from http://www.dsd.gov.za/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=102&Itemid=3

South Africa. Department of Social Development. (2006). *Guidelines for Early Childhood Development Services.* Pretoria. Government Printer.

UNICEF. (2002). (3rd Ed.) *Facts for Life.* Retrieved on May 12 2012 from http://www.unicef.org/publications/files/pub_ffl_en.pdf

United Kingdom. Department of Children, Schools and Families. (May 2008). Practice Guidance for the Early Years Foundation Stage. Setting the Standards for Learning, Development and Care for children from birth to five. Retrieved on 21 May 2012 from https://www.education.gov.uk/publications/eOrderingDownload/eyfs_practiceguid_0026608.pdf

United States. Office of Head Start. (2010). *The Head Start Child Development and Early Learning Framework. Promoting Positive Outcomes in Early Childhood Programs Serving Children 3–5 Years Old.* Retrieved on 12 May 2012 from the U.S. Department of Health and Human Services. Administration for Children and Families on [http://eclkc.ohs.acf.hhs.gov/hslc/tta-system/teaching/eecd/Assessment/Child%20Outcomes/HS_Revised_Child_Outcomes_Framework\(rev-Sept2011\).pdf](http://eclkc.ohs.acf.hhs.gov/hslc/tta-system/teaching/eecd/Assessment/Child%20Outcomes/HS_Revised_Child_Outcomes_Framework(rev-Sept2011).pdf).

Ideas for practice have also been developed from internationally based programmes such as High/Scope, Montessori, Reggio Emilia, Head Start and Sure Start as well as from ECD programmes in New Zealand, Australia and Scotland. Best practice in South African ECD programmes has been incorporated.

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street
Private Bag X895, Pretoria, 0001
Telephone: 012 357 3000 Fax: 012 323 0601
Website: <http://www.education.gov.za>
© Department of Basic Education